

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ

**ДЕРЖАВНА УСТАНОВА
«ІНСТИТУТ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ НАН УКРАЇНИ»**

Міжнародно-політичні процеси на початку ХХІ століття

Збірник наукових праць

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНА УСТАНОВА
«ІНСТИТУТ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ НАН УКРАЇНИ»

Міжнародно-політичні процеси
на початку ХХІ століття

Збірник наукових праць

За загальною редакцією С.В. Толстова

КИЇВ 2025

**УДК 94 : 327 «XXI»
М-58**

Рекомендовано до друку Вченою радою Державної установи
«Інститут всесвітньої історії НАН України»
(протокол № 5 від 10.07.2025 р.)

Рецензенти:

Машевський О.П. – доктор історичних наук, професор;
Мироненко П.В. – доктор політичних наук.

Редакційна колегія:

Толстов С.В., к.і.н., доц. (загальна редакція);
Фесенко М.В., д.політ.н., с.н.с.;
Лакішик Д.М., к.і.н., с.н.с.;
Мітрофанова О.О., к.політ.н., с.н.с.;
Іванов Д.І., м.н.с., доктор філософії в галузі історії;
Луцак В.В., м.н.с.

Міжнародно-політичні процеси на початку XXI століття: збірник наукових праць / За заг. ред. канд. іст. наук, доц. С.В. Толстова. Київ: Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України»; «Видавничий дім Дмитра Бураго», 2025. 175 с.

ISBN 978-966-489-715-7

Статті збірника присвячені дослідженню тенденцій міжнародних відносин та історичних аспектів міжнародної взаємодії країн світу. Автори статей збірника висвітлюють проблеми теорії і практики міжнародних відносин, перебіг факторів конфронтації та співробітництва у світовій політиці, концептуальні проблеми міжнародних відносин, формування зовнішньої політики зарубіжних країн на початку XXI ст.

Проаналізовано концептуальні аспекти міжнародних політичних процесів в умовах багатополлярної міжнародної системи. Розглянуто особливості формування зовнішньої політики США, ФРН, КНР та інших держав у контексті російсько-українського конфлікту та російсько-української війни 2022-2025 рр.

УДК 94 : 327 «XXI»

*Автори несуть відповідальність за достовірність інформації,
що міститься в статтях збірника.*

Передрук дозволяється у разі посилання на автора і видання.

ISBN 978-966-489-715-7

**© Державна установа «Інститут
всесвітньої історії НАН України», 2025**

ЗМІСТ

ЧАСТИНА I

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

<i>Толстов С.В.</i> Теоретичні аспекти еволюції міжнародних систем	4
<i>Мартинов А.Ю.</i> Віддзеркалення кризи політичних інститутів у зовнішньополітичній стратегії Європейського Союзу	35
<i>Якушик В.М.</i> Глобальний компроміс як альтернатива конфліктному світопорядку: аналітична рамка.....	44
<i>Гелетій М.М.</i> Мирна угода для України на основі уроків війн на Балканах та в Нагірному Карабаху.....	69
<i>Dixon W.</i> Cyber victim to cyber power: three strategic lessons from Kyiv	86
<i>Олійник О.М.</i> Пропозиції республіканців – голів трьох комітетів Конгресу США щодо плану перемоги України	111

ЧАСТИНА II

ПОЛІТИЧНІ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ МІЖНАРОДНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

<i>Мартинов А.Ю.</i> Зміни зовнішньополітичної стратегії ФРН у 2022-2024 роках	119
<i>Andrieu P.</i> From historical tensions to strategic alignment: China-Russia relations since 2022.....	131
<i>Цапко О.М.</i> Країни Центральної Азії як об'єкт російсько-китайських відносин	142
<i>Рендюк Т.Г.</i> Українські переселенці в Угорщині: особливості перебування та перспективи повернення	152
<i>Зелінський А.Л.</i> Україна та країни Леванту у світлі новітніх перспектив.....	164
Відомості про авторів	174

ЧАСТИНА І

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

УДК 327 (100)

Толстов С.В.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЕВОЛЮЦІЇ МІЖНАРОДНИХ СИСТЕМ

Стаття містить аналіз основних аспектів теорії еволюції міжнародної системи починаючи від розробки основ еволюційного підходу в сфері соціальних наук у працях Г. Спенсера. Розглянуто аргументацію еволюційних концепцій І. Валлерстайна (модель чергування циклів гегемонії), Дж. Модельскі (схема циклічного руху глобальної політики) та Р. Коллінза (поєднання історичної соціології та еволюційної геополітики), які слугують популярними прикладами застосування еволюційного підходу в галузі дослідження і прогнозування міжнародних відносин.

Викладено основні положення розробленої автором структурно-стадіальної концепції еволюції міжнародних систем, яка розглядає розвиток міжнародних відносин як еволюційний процес, що характеризується поступовими змінами в структурах, акторах та нормах міжнародної системи. В рамках циклів еволюції міжнародних систем вирізняється декілька фаз, у тому числі фази становлення, стабілізації, кризи та трансформації. Остання, трансформаційна фаза, являє собою перехідний, проміжний етап, у ході якого міжнародна система переходить в інший стан з відмінними параметрами і базовими характеристиками.

Методологічний підхід автора ґрунтується на поєднанні системного аналізу та положень найбільш поширених у теорії міжнародних відносин дослідницьких парадигм неореалізму й окремих постулатів неолібералізму. В основу аналізу покладено уявлення про істотну корекцію функцій полярності міжнародної системи в умовах комплексної взаємозалежності, яка пом'якшує структурні переходи, що спостерігалися протягом останніх трьох десятиліть.

Ключові слова: міжнародна система, еволюція, теорія, методологія, біполярність, однополярність, багатополярність.

Tolstov S.V. Theoretical aspects of the evolution of international systems.

This article provides an analysis of the principal aspects of the theory of international system evolution, commencing with the development of the evolutionary approach in the social sciences as articulated in the works of Herbert Spencer. It examines the argumentation underpinning the evolutionary conceptions

of Immanuel Wallerstein (the model of alternating cycles of hegemony), George Modelski (the schema of cyclical movement in global politics), and Randall Collins (the integration of historical sociology with evolutionary geopolitics), which serve as prominent examples of the application of the evolutionary approach to the study and forecasting of international relations.

The article sets out the core tenets of the author's structural-stage conception of the evolution of international systems, which regards the development of international relations as an evolutionary process characterised by gradual changes in the structures, actors, and norms of the international system. Within the cycles of international system evolution, several phases are distinguished, including those of formation, stabilisation, crisis, and transformation. The final, transformational phase constitutes a transitional, intermediate stage during which the international system shifts to a new state possessing distinct parameters and fundamental characteristics.

The author's methodological approach is grounded in the combination of systemic analysis with the tenets of the most prevalent research paradigms in international relations theory—namely neorealism and selected postulates of neoliberalism. The analysis is predicated on the notion of a substantial modification of the functions of international system polarity under conditions of complex interdependence, which has mitigated the structural transitions observed over the past three decades.

Keywords: *international system, evolution, theory, methodology, bipolarity, unipolarity, multipolarity.*

Вступ

Конкурентні за своєю природою міжнародні відносини можуть набувати різних форм і станів, специфіка яких визначається багатьма перемінними чинниками. Своєю чергою, співвідношення основних груп перемінних загалом визначає тенденції та якісні та кількісні характеристики, придатні до описання міждержавної взаємодії.

Базовими віхами в нашій аналітичній схемі виступають структура міжнародної системи, співвідношення сил між провідними акторами та їх культурно-цивілізаційні та політико-ідеологічні властивості. Вказані характеристики мають розглядатися як незалежні перемінні. Натомість як залежні перемінні ми розглядаємо полярність, співмірність доктринальних цілей та інтересів і супутній рівень конфліктності у процесах міждержавної взаємодії.

Емпірична база досліджень у галузі міжнародних відносин дозволяє переконливо стверджувати, що протиріччя між великими державами завжди відгравали визначальну роль у формуванні клімату міждержавної взаємодії і станів міжнародної безпеки. При цьому модальність і специфіка міждержавних відносин суттєво змінюються у залежності від розстановки сил провідних акторів та ефективності міжнародних регуляторних інструментів, покликаних забезпечувати правила і нормативи багатосторонньої взаємодії на міждержавному рівні.

Класифікація передумов і факторів (політичних, економічних та ідеологічних), які обумовлюють конкуренцію та суперництво між провідними державами в контексті двосторонніх і багатосторонніх відносин, виявляє суттєві відмінності у різних історичних умовах, на різних етапах еволюції міжнародних відносин та відповідних міжнародних систем.

Методологія еволюції міжнародних систем ґрунтується на відносно вузькому переліку базових концептуальних тез, серед яких доцільно відзначити наступні:

1. Існує пряма логічна суперечність між сприйняттям міжнародних відносин як реальності, яка побудована на існуючому співвідношенні потенціалів, зв'язків та форм залежностей між їх учасниками, та очевидними проявами, які свідчать про їх мінливий характер, пов'язаний з суб'єктивними політичними чинниками або системно-структурними обмеженнями [1, с. 32-33].

2. Міжнародна взаємодія супроводжується постійною зміною станів і переглядом критеріїв поточних оцінок, включаючи сприйняття рольових ознак провідних гравців, рівня конфліктності, потенціалу співробітництва тощо.

3. Фактори, які обумовлюють зміни в міжнародній взаємодії, щільно пов'язані з розвитком суспільно-політичних процесів. Такі процеси відбуваються як усередині окремих країн, так і в ширшому міжнародно-політичному контексті. Суспільно-політичні зміни різною мірою, прямо чи опосередковано, впливають на поведінку державних акторів і за певних обставин можуть супроводжуватися переглядом структурних ознак і функціональних характеристик міжнародної системи. З урахуванням цих обставин міжнародні відносини можуть розглядатися як динамічна модель, яка змінюється в певному напрямі у просторі та часі.

4. З точки зору системної методології міжнародній взаємодії властивий набір певних постійних факторів, які власне й обумовлюють сприйняття міжнародних відносин як сукупного й взаємопов'язаного комплексу стосунків державно організованих суб'єктів.

5. В прикладному значенні з'ясування вказаних протиріч дозволяє розмежовувати різні рівні системних зв'язків та властивостей, виокремлювати структуру та функції системи, як її умовно-постійні характеристики, що визначають загальний формат системних зв'язків та залежностей, та протиставляти їх процесам, які відрізняються більшою рухливістю на обумовлюють зміни на рівні елементів та безпосередньо впливають на відносини між ними. Вказане узагальнення дозволяє вважали структурний рівень системи (структурну будову та функції) постійними величинами, зміна яких означає перехід системи в інший стан. Відповідно, зміна цих базових, структурно-функціональних характеристик означає встановлення нової структури та корекцію функцій системи, які нетотожні властивостям попередньої системи з її специфічними критеріями та ознаками. З точки зору історичного підходу такі зміни відображають виокремлення та описання відомих міжнародних систем, таких як Вестфальська, Віденська, Версальсько-Вашингтонська та Ялтинсько-Потсдамська.

6. Беручи до уваги, що міжнародні процеси відбуваються в певних структурних рамках, структурно-функціональні властивості системи доцільно розглядати як її постійні характеристики. Адже в разі змін на макрорівні, в структурній організації міжнародної системи, змінюються її властивості.

7. В разі докорінних структурних змін система переходить з одного стану до іншого. За таких обставин мова йде вже про нову міжнародну систему, якій властиві відмінні типи відносин між її елементами, а також інші умови та форми перебігу міжнародних процесів. Натомість міжнародні процеси, яким властива постійна динаміка, виконують роль перемінних чинників, які зумовлюють еволюційні зміни на мікрорівні. До того ж у певних випадках міжнародні процеси мають трансісторичний характер [1, с. 33].

Ретроспективна оцінка розвитку теоретичних уявлень в політології міжнародних відносин з початку ХХ ст. дозволяє виокремити три варіанти застосування еволюційного підходу, який дістав доволі нерівномірного відображення в міжнародно-політичних концепціях, які стосуються розподілу влади та впливу, визначення полярності та способів встановлення правил гри у світовій політичній взаємодії. До них належать модель циклів гегемонії І. Валлерстайна, концепція циклів глобальної політики Дж. Модельскі та теорія еволюційної геополітики Р. Коллінза, які приводяться як популярні приклади застосування еволюційного підходу в галузі дослідження і прогнозування міжнародних відносин.

Серед розробок представників різних шкіл політичної науки, присвячених дослідженню природи та відображенню еволюційної динаміки міжнародних систем, слід відзначити праці І. Валлерстайна [2], Дж. Модельскі [3], Б. Б'юзана та Р. Літгла [4], У. Томпсона [5; 6], В.І. Пантіна [7], С.В. Толстова [1; 8-10], які пропонують обґрунтування різних моделей еволюції міжнародної системи або містять пояснення системних змін в історичному процесі. Втім, спроби теоретичного обґрунтування природи й досвіду еволюції міжнародних систем виявляють суттєву суперечливість висновків та узагальнень окремих авторів, а також вказують на відсутність узгоджених точок відліку та уявлень про формат еволюційних процесів, сферу їх охоплення та причинно-наслідкові зв'язки процесів та явищ. Виходячи з цих міркувань, мета дослідження полягає у виявленні та критичному порівнянні позицій основних наукових шкіл та висунутих ними наукових концепцій, які обґрунтовують еволюцію міжнародних систем, визначення принципів та логічної обумовленості їх еволюції.

Застосування теорії еволюції в галузі суспільних наук

Перший досвід консолідованого застосування еволюційного підходу до суспільних процесів був пов'язаний з творчістю Г. Спенсера (1820-1903 рр.) – видатного англійського філософа, який вважається основоположником органічно-еволюційного напрямку в соціології. На формування його філософських уявлень суттєво вплинули праці Дж. Мілля, А. Сміта, Ч. Дарвіна і Т. Мальтуса. Обґрунтування Г. Спенсером базових постулатів еволюційної теорії сприяло популяризації еволюційного підходу, який доти застосовувався

переважно в галузі біології. Наслідком цього стало використання універсальних законів еволюції до різних сфер буття, включаючи суспільство, яке Г. Спенсер розглядав як «соціальний організм».

За Г. Спенсером, у широкому розумінні, еволюція (від лат. *evolutio* – розгортання, розвиток) – це перехід від простого до складного через інтеграцію, диференціацію та упорядкування. Саме з його подачі поняття інтеграції, диференціації та структуризації почали застосовуватися як загальнонаукові категорії процесуального типу, що описують закономірності розвитку систем. При цьому інтеграція передбачає рух від однорідності до неоднорідності шляхом накопичення матерії. Диференціація – спеціалізацію, розгалуження або перетворення однорідних частин у спеціалізовані органи або інститути. Своєю чергою упорядкування вміщує структурування, зростання впорядкованості та координації в межах системи.

З цього випливає початкове філософське, узагальнене поняття еволюції як універсального процесу, який окреслює перехід від невизначеної, хаотичної однорідності до впорядкованої, складної різномірності через інтеграцію (сполучення матерії та енергії) та диференціацію (поділ на спеціалізовані частини). За визначенням Г. Спенсера, «еволюція є інтеграція (приведення до членороздільної єдності) матерії, що супроводжується розсіюванням руху, під час якої матерія переходить від стану невизначеності, незв'язної однорідності до стану певної та зв'язної різномірності», й водночас із цим «невитрачений рух зазнає аналогічного перетворення» [11, с. 8].

В сучасному розумінні поняття еволюції використовується для позначення різнопланових процесів поступового, безперервного й закономірного розвитку матеріальних і духовних систем, під час якого відбувається перехід від простого до складного, від нижчих форм до вищих, з обов'язковим збереженням певної спадкоємності та вираженими ознаками динаміки змін, які піддаються часовому та/або просторовому виміру.

Еволюційна теорія Г. Спенсера ґрунтувалася на узагальненні емпіричних даних і теоретичних конструктів, які були сформульовані в формі низки базових понять і закономірностей. Серед них доцільно відзначити обґрунтування наступних концептуальних постулатів і категорій:

- універсального характеру еволюційних процесів та їх відмінностей в природному середовищі та суспільстві;
- «соціального прогресу» у вигляді поступового ускладнення суспільної структури та диференціації функцій суспільних і політичних інститутів;
- виживання «найбільш пристосованих» (у біології та суспільних формаціях);
- принципу регуляції (або саморегуляції), який доводив закономірність виникнення та укорінення нових функцій та інститутів, покликаних сприяти узгодженню й структуруванню процесів у суспільстві.

Аналізуючи суспільний розвиток від примітивних до більш складних структурних форм з багатьма спеціалізованими функціями, Г. Спенсер ввів в обіг такі поняття, як «соціальна система», «соціальна структура», «соціальна функція» та «соціальний інститут». Застосувавши еволюційний принцип до

проблематики розвитку суспільства та його інститутів, Г. Спенсер запропонував систематизацію ролі та функцій держави, яку він називав «політичним агрегатом». Використане Г. Спенсером метафізичне порівняння сукупності суспільних інститутів з біологічним організмом вказувало на те, що держава розвивається від більш примітивної до складної форми [12; 13].

Перелічені узагальнення стали підґрунтям для розвитку соціології й суттєво вплинули на формування методологічних засад політичної науки та геополітики. Водночас вони стали поштовхом до поширення «органіцизму», або організмичної теорії, яка набула популярності в окремих течіях політичної думки та деяких інших галузях науки, зокрема в етнології та теорії міжнародних відносин.

Обґрунтовуючи принципи загальної еволюційної теорії, Г. Спенсер розглядав державу як регулятивну систему, що підтримує порядок і координацію, а також вважав закономірним соціальний прогрес, у межах якого держава не повинна втручатися в процес природного відбору, аби не заважати виживанню найсильніших. При цьому природний відбір поширюється і на сферу суспільних інститутів та форми організації, що визначає виживання тих із них, які відповідають вимогам часу й успішно адаптуються до нових умов. Це дозволяє суспільствам еволюціонувати, ставати більш ефективними та стійкими до зовнішніх і внутрішніх викликів, що зрештою призводить до створення більш складних і функціонально диференційованих суспільств.

Важливою ознакою концепції Г. Спенсера було виокремлення схожих елементів і суттєвих відмінностей еволюційних змін у біологічних і соціальних системах, які полягали в наступному:

- суспільство, як і біологічний організм, на відміну від неорганічної матерії, протягом більшої частини свого існування зростає, збільшується в обсязі;
- по мірі зростання суспільства ускладнюється його структура на подібні до того, як ускладнюється структура організму в процесі біологічної еволюції;
- як у біологічному, так і в соціальному організмі диференціація структури супроводжується аналогічною диференціацією функцій;
- у процесі еволюції диференціація структури та функцій біологічного та соціального організмів супроводжується розвитком їх взаємодії;
- як суспільство, так і біологічний організм складаються з елементів (індивідів, клітин тощо), пов'язаних між собою певними системами відносин;
- у суспільстві, як і в організмі, навіть коли життя цілого перебуває у стані розладу, окремі складові частини, принаймні деякий час, можуть функціонувати автономно [11, с. 9-10].

Стосовно теорії та практики міжнародних відносин, у широкому сенсі еволюція означає перехід міжнародної взаємодії з однієї в іншу якість. У якості головного наслідку такого переходу виступає набуття міжнародною системою нових структурних ознак. Такі зміни дозволяють стверджувати про встановлення нових принципів організаційної побудови та функціонування міжнародної системи, не властивих відносинам попередньої доби. З цієї точки

зору структурні зміни слугують підставою для констатації про початок відліку існування нової в сенсі якісних характеристик міжнародної системи, властивості якої мають суттєві відмінності від попередньої.

Натомість у вузькому розумінні еволюційний підхід дозволяє розглядати процес змін як корекцію міжнародної взаємодії без перегляду структурних ознак і властивостей системи. Значні зміни в межах відносної стабільності структурних характеристик міжнародної системи теж можуть описуватися й визначатися як ознака еволюційного процесу. На думку автора, така динаміка може вказувати або на значні перестановки у відносинах між елементами системи, або на її перехідні стани, які ведуть або принаймні можуть призвести до появи нових змістовних властивостей, включно з корективами політичної організації чи економічного підґрунтя міжнародної взаємодії. У спрощеному вигляді, в операційно-аналітичному ракурсі, міжнародна взаємодія як процес чи комплекс процесів може розглядатися як своєрідна організаційна підсистема, що має власну логічну обумовленість та політичну динаміку.

Суттєві методологічні труднощі виявляються на етапі оцінки ролі та значення поточних змін, які не призводять до перегляду структурних характеристик, пов'язаних з організацією міжнародної взаємодії, однак спричиняють зміни в характері відносин між основними елементами системи. Додатковим чинником, який ускладнює розробку адекватної методології еволюційної теорії в галузі міжнародних відносин, залишається визначення критеріїв зміни структурних ознак системи, або переходу міжнародної системи від однієї форми структурної організації до іншої.

Циклічно-хвильові моделі еволюції міжнародної системи

З точки зору застосування еволюційного підходу в галузі міжнародних відносин принципові питання стосуються визначення рушійних сил, які спрямовують еволюцію міжнародної системи, її форм, етапів та впливу еволюційних змін на фактори системоутворення. Залежно від специфіки їх основоположних академічних підходів і світоглядно-філософських концепцій різні автори пропонують відмінне тлумачення рушійних сил, які визначають еволюційну динаміку в сфері міжнародних відносин та співвідношення чинників новацій та спадковості у чергуванні міжнародних систем.

В рамках застосування теорії еволюції з метою пояснення зміни структурних ознак міжнародних систем щільне місце належить прибічникам циклічно-хвильового підходу, найбільш яскравими представниками якого виступають І. Валлерстайн, Дж. Модельскі та У. Томпсон.

За твердженням І. Валлерстайна – провідного представника світ-системної теорії, що стала результатом глибокого дослідження основних фаз та етапів розвитку капіталістичної економіки, еволюція міжнародних систем визначається співвідношенням (збігом чи розривом) основних фаз циклічного розвитку, до яких належать загальні цикли економічної кон'юнктури (економічна детермінанта) та цикли гегемонії (політична детермінанта).

Згідно еволюційно-циклічної моделі І. Валлерстайна, зміни у міжнародній системі визначаються її полярністю та наявністю гегемонічної держави [14]. Зв'язок між станом світ-системи та позицією її гегемонічного лідера обумовлений здатністю держави-гегемона забезпечувати стабільність і залишатися достатньо могутньою, аби «нав'язати» відповідний міжнародний порядок. При цьому «цикли гегемонії» мають набагато більшу тривалість, ніж цикли економічної кон'юнктури. Це обумовлено тим, що в світі, який «складається з множини так званих суверенних держав», претенденту на гегемонію важко ствердитися в ролі домінуючої держави. За останні декілька століть втілити й забезпечити своє домінування вдавалося лише Нідерландам усередині XVII ст., Сполученому Королівству в середині XIX ст. та США в середині XX ст. Зміни циклів гегемонії зазвичай пов'язані з тривалими війнами, які І. Валлерстайн назвав «тридцятилітніми». Заміна однієї гегемонічної держави іншою відбувається внаслідок тривалої боротьби з претендентами на цю роль. В усіх випадках роль гегемона діставалася тій державі, якій вдавалося створити найбільш ефективний виробничий механізм, а потім, у більшості випадків – виграти війну з основним суперником [2].

Виявлені І. Валлерстайном особливості конкурентних економічних відносин у рамках світ-системи капіталізму пояснюють природу суперництва між головними центрами нагромадження капіталу та мотивації провідних держав у боротьбі за гегемонію. В статті «Сучасна світ-система та еволюція» І. Валлерстайн відзначав, що в умовах глобальної економіки «ринок необхідний функціонування колективізованої виробничої системи». Але оскільки «чим вільніший ринок насправді (а не тільки номінально), тим вище конкуренція (і, отже, тим складніше досягти значного рівня прибутку). Ті, хто є великими накопичувачами капіталу, представляють 'антиринок' ..., використовуючи свою політичну силу для того, щоб нестримна конкуренція ніколи не стала нормою» [2, р. 634].

Важливу роль у зміні рольових факторів у рамках міжнародної системи віграє перетік інвестицій, який відбувалося переважно в рамках циклів Кондратьєва, які є наслідком вичерпання можливостей монополізувати провідні сектори виробництва. Переміщення промислового виробництва може посилювати можливості та вагу небагатьох напівпериферійних держав, яким вдається досить рівномірно поєднувати основні та периферійні види діяльності. В рамках певного перерозподілу світового доходу такі держави покращують своє відносне становище за рахунок інших держав.

Державна суб'єктність і домінуюча роль провідних центрів накопичення капіталу цілком залежала від здатності забезпечувати політичний захист не тільки від наманих працівників, а й від конкурентів на міжнародній арені. З огляду на це виникла «мережа так званих суверенних держав (фактично різко диференційованих за політичною силою), що діють у рамках вільної, але осмисленої міждержавної системи, в якій держави-гегемони періодично і тимчасово створюють режими міждержавного порядку, які прагнуть максимізувати можливості нескінченного накопичення капіталу» [2, р. 634].

Сильні держави, створені у ядрі глобальної економіки, забезпечують безліч переваг центральним бізнес-групам, які домінують у сфері концентрації капіталу. Вони забезпечують надійний захист для їхньої власності та політичну структуру, здатну просувати їхні інтереси у світовій системі. Надання сильній державі ліберального політичного забарвлення дозволяє забезпечувати високий ступінь внутрішнього порядку за відносно низьку ціну. Окрім цього, сильні держави в ядрі системи можуть працювати над тим, щоб держави на периферії не стали достатньо сильними, аби мати спроможність втрутитися у процес накопичення капіталу в глобальних масштабах [2, р. 635].

За І. Валлерстайном дизайн світової системи другої половини ХХ ст. відповідав її призначенню для нескінченного нагромадження капіталу. Виходячи з логіки економічного детермінізму, природа конкуренції між провідними державами пояснюється наступними чинниками:

- Міжкапіталістична конкуренція, що ґрунтується на розбіжності в інтересах різних бізнес-угруповань, має безпосередній вплив на державні та міждержавні структури.

- Будь-який політичний механізм, що сприяє підтримці будь-якої конкретної монополістичної діяльності, є перешкодою для тих, хто від неї не виграє і яку вони прагнуть подолати.

- Монополістичні бізнес-групи постійно організуються задля подолання таких перешкод. Наприклад, закликають до більшої лібералізації всередині держав; протидіють протекціонізму у найбільш сильних державах та вимагають його в інших; переміщують місця виробництва, що, своєю чергою, впливає на фінансову та соціальну міць цих держав.

Наведена аргументація дозволяє стверджувати, що гегемонія в рамках міжнародної системи дає ключові переваги певній сукупності угруповань монополістичного капіталу. Однак, як переконливо свідчить історичний досвід, гегемонії саморуйнуються через неминуче зростання витрат і збільшення вад у системі управління. А коли гегемонічні держави занепадають, інші прагнуть зайняти їхнє місце. В історичному контексті цей тривалий процес супроводжувався перманентною геополітичною боротьбою, яка досягла кульмінації в «тридцятирічній світовій війні» 1914-1945 рр. й зумовила подальше зміцнення міждержавних структур [2, р. 636].

Інша популярна версія циклічно-хвильової динаміки глобальної політики належить авторству англо-американського дослідника Дж. Модельскі (1926-2014 рр.). В її основу покладено зміну фаз глобального лідерства великих держав, які відповідають фазам еволюції міжнародної політичної системи в період після 1500 р. Аргументація Дж. Модельскі побудована на визначенні функціональних ролей, які окремі центри сили відігравали в світовій політичній системі в ході довгих циклів, обумовлених змінами в розвитку економіки та відповідною корекцією співвідношення сил. Як і І. Валлерстайн, Дж. Модельскі вирізняє декілька послідовних циклів змагання провідних держав, які виступали в ролі світових лідерів (Португалія – Нідерланди – Сполучене Королівство – США) та їх провідних конкурентів, які виступали в якості альтернативних претендентів на глобальну гегемонію

(Іспанія – Франція – Німеччина – СРСР). Покладаючись на застосування структурно-функціонального методу, Дж. Модельскі зосередив увагу на визначенні відмінностей між «світовим лідером» і його головним супником («челенджером»), який оспорував його глобальну першість.

Еволюційна концепція Дж. Модельскі містить пояснення специфічних ознак і властивостей, які дозволяли країнам-лідерам та їх головним конкурентам здобувати провідну роль, включаючи корегування факторів системоутворення, що дозволяло впливати на формування структури міжнародної системи. Водночас сам механізм зміни гегемонічного лідера або провідної глобальної держави не дістав адекватного теоретичного роз'яснення, яке зазвичай замінювалося описанням конфронтаційних чи мирних форм таких переходів. У цьому сенсі слід відзначити, що емпіричні спостереження далеко не завжди дозволяли чітко зафіксувати історичний момент зміни гегемона, або навіть встановити з високою точністю тривалість перехідних етапів, які передували такій зміні ролей, особливо якщо попередня і наступна держава-лідер виступали у якості союзників чи преференційних партнерів.

Аналітична схема Дж. Модельскі ґрунтується на поєднанні елементів структурного, функціонального і світополітичного методів. Як і І. Валлерстайн, Дж. Модельскі спирався на теорію «довгих циклів» економічної кон'юнктури М. Кондратьєва (тривалість циклу – 50-60 років) та обґрунтування «циклів гегемонії» (тривалість циклу 100-150 років) в розробках Ф. Броделя та І. Валлерстайна, враховуючи також результати досліджень і гіпотези американських істориків та політичних дослідників, у першу чергу П. Кеннеді [15].

Оминаючи визначення стартового пункту формування світової політичної системи, Дж. Модельскі в якості умовної відправної точки обрав 1000 р. н. е., оскільки «саме з цього моменту можна вести мову про зародження світової системи як системи глобальної (й водночас як системи держав-націй) у ході процесу, якому ще тільки належало повністю розгорнутися» [3; 16, с. 125].

Точкою відліку формування регулярних зв'язків у рамках «глобальної системи, включаючи світову політичну систему», Дж. Модельскі вважав початок XVI ст., коли виникли технологічні, соціальні, політичні та економічні передумови для появи глобальної океанської системи міжнародної взаємодії [17, с. 125].

Основними методологічними категоріями в концепції Дж. Модельскі виступають «еволюція глобальної політики» як процес, що відображає розвиток світової політичної системи; «структурний аналіз світової політики» як метод, який описує взаємодію великих держав – найважливіших елементів міжнародної системи, ключовим механізмом якої в останні століття був зліт і занепад світових держав; «етапи еволюційного процесу» і відповідні їм «цикли глобального лідерства».

Дж. Модельскі обґрунтував три «фази еволюції глобальної політики», які включають:

- євразійський цикл, або євразійський транзит (930-1420 рр.), позначений спробами створення європейської та азійської, а потім, в результаті монгольського завоювання, і світової (євразійської) імперії;

- західноєвропейський цикл (1420-1850 рр.) – виникнення «глобального ядра» в Західній Європі як центру світової системи і встановлення європейського режиму балансу сил після 1713 р. ;

- постзахідноєвропейський цикл, зміст якого полягає у формуванні «глобальної організації» після 1850 р., яка бл. 2100 р. може завершитися оформленням світової [політичної] системи [16, с. 129].

Дж. Модельскі припускав, що еволюція глобальної політики веде до консолідації міжнародної взаємодії, яка у підсумку має призвести до встановлення стабільної світової політичної організації. Висловлювалося припущення, що в перспективі, в рамках чергового еволюційного етапу, можливе «поступове поглинання неформальних функцій глобального лідерства» міжнародним демократичним співтовариством, що тяжіє до формалізації повноважень, які передбачатимуть глобальну відповідальність. Спираючись на постулати глобального «демократичного транзиту» С. Хантінгтона і модель «світового суспільства» Х. Булла та Б. Б'юзана, Дж. Модельскі аргументував своє припущення, що траєкторія світової політики символізує рух від невдалих спроб побудови світової імперії, через функціонально складніші моделі глобального лідерства, до все більш демократичних форм майбутньої глобальної організації [17, с. 63].

В запропонованій Дж. Модельскі схемі використовується низка аналітичних категорій, таких як періоди або епохи глобальної політики, цикли, що мають економічне підґрунтя та історичні конотації, фази та етапи політичного процесу. «Довгі цикли» глобального політичного процесу, що мають довжину бл. 120 років, об'єднуються у більш тривалі періоди або «епохи» глобальної політики. Кожний період глобального політичного процесу складається з чотирьох довгих циклів, а кожний 120-річний цикл утворює фазу глобального політичного процесу, тобто процесу конструювання глобальної політичної організації [17, с. 128]. В рамках 120-річного циклу виділені чотири етапи, що характеризують «визначення порядку денного», «побудову коаліцій», «макрорішення» і «виконання». Під визначенням порядку денного маються на увазі глобальні проблеми, що відграють посідають центральну роль при формуванні конкретного довгого циклу. Вказані глобальні проблеми задають напрям світовій політиці на наступні 100 років. Окреслені Дж. Модельскі цикли глобальної політики не зводяться до зльотів і падіння великих, світових держав. Вони містять певний телеологічний підтекст, відображаючи «процес побудови глобальної політиці через стадії передумов, ядра та організації».

Західноєвропейська ера (1420-1850 рр.) розглядається Дж. Модельскі як період формування «глобального ядра» та мережі зв'язків, об'єднуючись навколо якої структури співпраці поступово починають складатися у світову систему [17, с. 130].

У ході системної еволюції особливу увагу приділено фазам «макрорішення», на які в попередні епохи припадали великомасштабні протогоlobalьні, а згодом і світові війни між ворогуючими коаліціями. Дж. Модельські розцінює результати війн як нав'язування колективних рішень, які на певний час «ставали обов'язковими для всієї світової системи», визначаючи структуру лідерства на наступний період. Подібно до того, як виборчі кампанії і передвиборна боротьба, перериваючи перебіг політичного життя нації, визначають його подальший вектор, «світові війни надавали форму політиці глобальної системи і кожному довгому циклу» [17, с. 66].

В рамках другого циклу постзахідноєвропейської ери системної еволюції (1945/1973-2050 рр.), Дж. Модельські вважав основними умовними віхами 1973 рік (формування «демократичної спільноти»), 2000 рік (прискорення демократичного транзиту) і 2026 рік, на який вірогідно припадатиме «субститут глобальної війни» (у формі загострення центросилових протиріч та низки локальних конфліктів). Зазначені віхи відокремлюють етапи цього циклу, позначаючи змістовний характер і напрямки еволюційних змін.

Фіксує визрівання потреби в оформленні глобальної політичної організації, Дж. Модельські передбачав, що ця ідея може набути значення в якості центральної проблеми в ході чергової фази еволюції глобальної політики в рамках наступного циклу, який імовірно розпочнеться наприкінці XXI ст. [16, с. 129].

Загальний зміст еволюційної концепції Дж. Модельські виражений у наступних постулатах і констатаціях:

- В основу еволюційного тлумачення системоутворення і переходів системи з одного стану до іншого покладено рольове сприйняття основних елементів міжнародної системи.

- Функція лідерства в рамках міжнародної системи вважається її основним організуючим принципом. Лідерство здійснюється домінуючими державами-націями, які послідовно змінюють одна одну.

- Лідерство – по аналогії з принципом влади в державно організованих політичних системах – подається і розглядається як аналог інституту влади в системі міжнародних відносин.

- Ототожнення лідерства і влади означає екстраполяцію рольового фактора на організацію міжнародної взаємодії, включаючи такі характеристики, як співвідношення сил, конкуренція в боротьбі за вплив і панування, полярність і т. п.

- Еволюційні зміни тісно пов'язані зі змістом світового лідерства, якому властиві елементи генеруючої функції.

- Ускладнення структурних характеристик міжнародної системи, у тому числі внаслідок розмивання глобального лідерства гегемонічної держави, посилення елементів політико-ідеологічної гомогенності провідних акторів, загального усвідомлення важливості глобальних проблем, впровадження механізмів глобального регулювання та формування глобальної політичної

структури федералістського типу, яка зможе замінити звичні форми глобального лідерства.

Обґрунтування принципів історичної динаміки у працях Р. Коллінза

Цікавим прикладом застосування міждисциплінарного синтезу стала спроба американського соціолога Р. Коллінза поєднати геополітичний підхід і методи соціологічного моделювання. У низці статей, оприлюднених між 1978 і 1995 рр., Р. Коллінз запропонував п'ять теоретичних принципів, які мають визначати «умови розширення та скорочення територіальної могутності держав» [18; 19; 20; 21; 22].

Методологія, що полягала у поєднанні історичної соціології та геополітичної теорії, мала забезпечити пояснення причинності процесів і динаміки накопичення відповідних умов і факторів, які визначають міцність і стійкість держави в умовах конкуренції з головним опонентом. В такому контексті геополітичні конфлікти, війни та альянси розглядалися як відображення тривалого процесу, який формується основними соціальними та технологічними факторами, а також конкуренцією за ресурси і владу між державами та цивілізаційними спільнотами.

Р. Коллінз сформулював низку гіпотез і припущень, згідно яких будь-яка конфліктна геополітична зона у тривалій перспективі тяжіє до спрощення, яке супроводжується в тому числі скороченням кількості державних утворень. З XVIII ст. до 1945 р. таке спрощення відбувалося в Європі та в усьому світі. Поляризація в межах міжнародної системи веде до появи лише двох протиборчих наддержав. Натомість інші гравці перетворюються на сателітів.

Перебуваючи в фазі прямого протистояння структурно слабша імперія зникає або у фінальній війні на знищення (як, наприклад, внаслідок перемоги Риму над Карфагеном). В іншому випадку імперія руйнується зсередини внаслідок накопичення соціального невдоволення, військових заколотів та девіантної поведінки союзників, які відчувають близькість кінця сюзерена. В умовах «холодної війни» після 1945 р., унаслідок протистояння з США та їхніми союзниками, СРСР перевищив свої ресурсні можливості. Станом на початок 1980-х рр. США мали в своєму розпорядженні набагато більші ресурси власної економіки та економік союзників.

Принципи запропонованої Р. Коллінзом концепції еволюційної геополітики полягали у наступному:

1. Перевага у розмірах і ресурсах сприяє територіальній експансії. За приблизно рівного співвідношення інших чинників більші, більш населені і багаті ресурсами держави розширюються військовим шляхом за рахунок дрібніших і бідних держав.

2. Геопозиційна або «окраїнна» (marchland) перевага сприяє територіальній експансії. Держави, що мають ворогів на меншій кількості фронтів, розширюються за рахунок держав, що мають більше ворогів на своїх кордонах.

3. Держави, розташовані у центрі географічного регіону, мають тенденцію з часом дробитися (fragment) на дрібніші територіальні одиниці.

4. Кумулятивні процеси призводять до періодичного довготривалого структурного спрощення, що супроводжується масштабної гонкою озброєнь і «вирішальними війнами» (showdown wars) між небагатьма супротивниками.

5. Надмірне розширення призводить до ресурсного перенапруження та державної дезінтеграції [21].

Згідно концепції Р. Коллінза, територіальне розширення найбільш потужних держав може з часом сприяти зростанню і накопиченню їх ресурсів. Експансія провідних держав може відбуватися різними способами, включаючи пряме приєднання територій чи їх адміністративне підпорядкування. Домінування може відбуватися в формі примусу менших держав-клієнтів надавати ресурси чи утримувати війська в рамках союзів під центросиловим керівництвом, через поширення своєї юрисдикції на зовнішні відносини й подекуди внутрішню політику слабших держав. За допомогою цих механізмів розширення фактичного і формального військового територіального контролю має тенденцію до зростання.

Природні та географічні умови забезпечують деяким периферійним державам «тилову стіну», яка дозволяє їм зосереджувати свої сили на меншій кількості напрямків. З іншого боку, великі території без природних бар'єрів можуть забезпечувати існування багатьох країн. Однак значна частка широкомасштабних завоювань була ініційована державами, які займали околичну позицію й мали більші людські та матеріальні ресурси у порівнянні з іншими периферійними країнами. Узагальнення емпіричного матеріалу вказує на взаємозалежність між перевагами в околичному розташуванні та в ресурсах. «Якщо є безліч потенційних суперників, що знаходяться в окраїнних позиціях, далі просунеться той, хто стартує з великою перевагою в місцевих ресурсах і зверне це поєднання переваг у зростання ресурсів, що накопичуються, по мірі наступу на ворогів, що знаходяться в центрі» [22, с. 237-238].

З цього випливає, низка закономірностей:

- Однією з причин розширення периферійних, «окраїнних» держав, пов'язана з блокуванням кумулятивного зростання ресурсної основи держав, розташованих у центрі геополітичного регіону. «Внутрішні» держави мають потенційних ворогів та союзників на багатьох фронтах. Такий стан взаємозв'язків сприяє дипломатії балансу сил, внаслідок чого формується оборонна коаліція проти ситуативно домінуючої держави, що було аргументовано у працях Г. Моргентау і Р. Гілпіна.

- Конфлікти між державами, розташованими у центрі геополітичної зони, витрачають військові ресурси без належної продуктивної віддачі. Такі внутрішні держави, розташовані на родючих землях, зазвичай добре забезпечені військовими ресурсами, але вони блоковані структурно, оскільки можливості їхньої експансії врівноважені через випадкові коливання, тоді як окраїнні держави можуть здійснювати довготривалу кумулятивну експансію. Отже периферії – не культурна, а структурна.

- В макроекономічному вимірі, за відсутності окраїнного завоювання, внутрішні області з часом мають тенденцію дробитися на дедалі більшу

кількість державних утворень. Така фрагментація відбувається, тому що внутрішні держави стають ослабленими у воєнному відношенні і не здатні контролювати відокремлення провінцій. Нестійкі патерни завоювання і альянсів, що перекриваються, дроблять адміністративну владу і роблять політичну культуру і самосвідомість все більш локалістською.

- Проте якщо експансіоністська воєнна держава виходить далеко за межі своєї «вихідної бази», тем більшими стають її витрати. Значна частка ресурсів витрачається на утримання підконтрольних територій та забезпечення гегемонії, що спричиняє зростаючу напруженість з ресурсами в тилу та вразливість для військової поразки, що збільшують ймовірність розмивання військової могутності.

- Спрощення геополітичної ситуації пов'язана з тим, що великі держави поглинають чи примусово втягують менші держави у союзи, а окраїнні держави розширюються за допомогою роздробленої середини. Спрощення може відбуватися різними шляхами. Перший історичний патерн полягає у зростанні одного окраїнного завойовника, який швидко проходить через фазу завоювання внутрішніх держав. Другий патерн, більш характерний для географічно диференційованої західної Євразії – це зростання двох окраїнних держав, що суперничають, спрямовуючи експансію в центральні області геополітичного регіону з протилежних напрямків. Третій патерн полягає у поділі на два конкуруючі блоки, один з яких відносно більш периферійний, ніж інший.

- Всі перелічені ситуації спричиняють ефект високої геополітичної напруженості, для якого характерні інтенсивна гонка озброєнь і дипломатична поляризація, що часто досягає піку у вирішальній війні (за термінологією Р. Гілпіна – війні за гегемонію) [23, р. 186-200].

У першому випадку експансія однієї домінуючої держави триває до повного завоювання свого регіону. В інших опціях, коли відбувається вирішальна війна між двома великими державами чи блоками, одна держава-претендент на гегемонію, може зруйнувати іншу, або виникає патова ситуація між двома суперниками, що спричиняє їх взаємне ослаблення. За таких обставин скористатися моментом може третя сторона, яка набуває можливості швидкої експансії в простір вакууму сили.

- В Європі спрощення геополітичної структури супроводжувало боротьбу за гегемонію, яку вели провідні держави та створені ними коаліції. Іспанія (імперія Габсбургів) вела війни проти коаліції, яка згуртувалася навколо Франції. Згодом розпочалася французька військова та дипломатична експансія, яка досягла найвищого успіху в період імперії Наполеона І. Згодом Німеччина та її союзники виступали проти «об'єднаної периферії» у Першій та Другій світових війнах. У кожному з цих випадків найбільш експансіоністськи налаштована коаліція зазнавала поразки через військове виснаження. Натомість унаслідок виснаження Німеччини, Великої Британії та Франції у Другій світовій війні в міжнародній системі утвердилася гегемонія двох окраїнних держав – США та СРСР.

- Негативні наслідки надмірного розширення виявляються набагато швидше, ніж процеси кумулятивного приросту ресурсів, які підживлюють експансію. Імперії, які досягають точки надмірного розширення, мають тенденцію втрачати контроль над військовою організацією та політичним керівництвом протягом кількох років, що може призвести до падіння режиму чи роздроблення держави.

Застосувавши перелічені положення для аналізу співвідношення сил між США та СРСР, Р. Коллінз дійшов висновку, що СРСР вже пройшов zenit своєї могутності й перебуває у стані ресурсного перенапруження. Тому подальше загострення його внутрішніх проблем може призвести до його поразки у протистоянні з Заходом аж до його територіальної дезінтеграції [22, с. 235, 252-268].

Використавши сформульовані ним п'ять пов'язаних загальною динамікою принципів розвитку причинно-наслідкових процесів у якості інструменту для порівняння стану США та СРСР на межі 1980-х рр., Р. Коллінз дійшов висновку, що в осяжній перспективі могутність США залишатиметься відносно стабільною. На можливість катастрофічного сценарію для США вказував лише один із п'яти принципів, пов'язаний з загрозою повномасштабного ядерного конфлікту. За логікою Р. Коллінза, ядерна війна підпадала під категорію подій вищого порядку, що могла спричинити кризу державної влади. В політичному сенсі така оцінка означала, що згортання гонки ядерних озброєнь не загрожує підриву міцності й стійких владних позицій США й загалом збігалася з тогочасними стратегічними міркуваннями лібералів. Утім, хоча прогноз Р. Коллінза загалом передбачав кризу та розпад СРСР, він не зміг не враховувати вплив суб'єктивних факторів, таких як скорочення цін на нафту та виснаження радянського ВПК, який був змушений шукати відповідь на рейганівську програму «Зоряних війн». Відтак криза в СРСР розпочалася не в горизонті 30-50 років, а трохи більше, ніж через 10 років після виходу першої статті, в якій Р. Коллінз сформулював принципи теорії еволюційної геополітики.

Стосовно інших деталей, принципи зазначеної теорії дістали підтвердження, зокрема в сенсі наслідків перенапруження сил унаслідок утримання військових контингентів у Східній Європі, Афганістані, на кордоні з Китаєм, залучення у локальні конфлікти в Африці та Близькому Сході. В другій половині 1980-х рр. це спричинило значні поступки СРСР в галузі контролю над озброєннями, виведення військ з Афганістану та східноєвропейських країн й швидкий обвал радянської сфери впливу в 1989-1990 рр. У внутрішній політиці загострення протиріч між військовою верхівкою та економічною бюрократією прискорило кризу радянського владного режиму й спонукало визнати формальне припинення стану «холодної війни» (мальтійський саміт Дж. Буша-старшого та М. Горбачова 2-3 грудня 1989 р.).

Структурно-стадіальна модель еволюції міжнародних систем

Застосування методів системного аналізу дозволяє виявити певну логіку і послідовність, яка обумовлює природу і зміст міжнародної взаємодії, причинність у рішеннях і поведінці міжнародних акторів. Порівняння структурних ознак дозволяє відрізнити типи і форми міжнародних систем. Своєю чергою використання еволюційних критеріїв дозволяє відслідковувати зміну станів системи й тривалість перехідних періодів і трансформаційних процесів.

Перехід від однієї конфігурації міжнародної системи до іншої завжди відбувався за рахунок перерозподілу владно-силових чинників та пов'язаних із ними факторів впливу. На відміну від традиційних, відомих з історії прикладів, коли один формат міжнародної системи замінювався іншим внаслідок насильницьких революцій та руйнівних війн, в період після «холодної війни» еволюція міжнародної системи мала відносно поступовий характер, уникаючи масштабних воєнних криз, які б супроводжувалися значними руйнуваннями та прямим військовим зіткненням між її основними учасниками. Проте, як і в попередні історичні періоди, позначені переходом міжнародної системи від однієї якості до іншої, головною причиною системних змін був перерозподіл владно-силових факторів, який визначав «зміну полярності» в міжнародних відносинах.

Ознакою історично детермінованої міжнародної системи є наявність відносно стійких багаторівневих відносин і взаємозв'язків, які відбуваються в певних географічних, структурних і функціональних межах. Найбільш сталі, характерні й повторювані риси взаємодії та зв'язків між акторами (учасниками) певної системи позначаються умовною дефініцією «міжнародний порядок». Кожна система має свої характерні структурні й функціональні параметри.

Суттєві зрушення, які призводять до принципових незворотних змін у відносинах між акторами (тобто кардинально порушують чи змінюють структурні параметри системи), визначаються як криза системи. В рамках структурно-стадіальної моделі криза – це переломний етап у функціонуванні системи. На етапі кризи система піддається впливу, який загрожує її руйнуванням. Якщо внаслідок кризи встановлюється новий, якісно відмінний міжнародний порядок (а також виникають нові форми взаємодії та залежності або взаємозалежності), таке явище слід розглядати як встановлення нової системи, яка ґрунтується та діє на основі своїх принципів та закономірностей, не властивих системі у її попередньому стані.

За логікою еволюції міжнародних систем стан кризи може означати злам і трансформацію структури, переривання традиційних форм відносин між акторами, зміну політичного ладу в окремих державах, що відгравали значну роль в якості провідних системних акторів, або їх знищення чи поглинання.

Суттєвою ознакою міжнародних процесів останніх двох десятиліть був їх виразно еволюційний характер. Після розпаду біполярної системи структура міжнародної системи набула відмінностей не тільки внаслідок встановлення

іншої владно-силової конфігурації, але й у сенсі посилення економічної взаємозалежності, що стала прямим наслідком глобалізації.

З точки зору методології системного аналізу поняття «міжнародна система» означає сукупний об'єкт чи автономну сферу втілених у політичній формі суспільних відносин, яким властиві ознаки цілісності, взаємозалежності та саморегуляції. З точки зору неореалістичної теорії, міжнародна система складається з структури та її частин, що перебувають у стані взаємодії, тоді як структура системи визначається розстановкою сил (організаційний елемент) та комплексом відношень між її елементами [24, р. 72].

Оскільки система міжнародних відносин являє собою відкриту політичну систему, центральне місце в її розвитку посідають питання внутрішньої регуляції, адаптації та еволюції. В функціонуванні кожної історично обумовленої міжнародної системи присутні постійні характеристики та перемінні фактори. Втім, постійні характеристики системи також піддаються певним змінам унаслідок суттєвих зрушень у взаємодії між елементами системи, нерівномірності розвитку, впровадження нових технологій, впливу зовнішнього природного середовища або внутрішніх трансформацій у провідних, найбільш впливових державах. Своєю чергою перемінні фактори визначають співвідношення структурних принципів системи, що обумовлює її сутність, особливості політичної організації та способи взаємодії між державними акторами, що мають неоднаковий потенціал і відіграють різну роль у процесах багатосторонньої взаємодії.

Система міжнародних відносин позначена слабким ступенем інтеграції та автономністю її учасників, що зумовлено відсутністю єдиної структури ухвалення рішень чи «верховної влади». Рішення та дії окремих держав у сфері міжнародної політики приймаються на національно-державному рівні й спираються на індивідуальну оцінку існуючих обставин та міркувань доцільності, хоча й піддаються детермінуючому впливу з боку системних чинників. Однак навіть у випадку, коли існування чи навіть ієрархія загроз формально визнаються, це не означає, що всі учасники міжнародної системи будуть рівною мірою дотримуватися узгодженого порядку денного та задекларованих принципів. Це позначається на характері внутрішньої організації міжнародної системи, зумовлюючи широке поширення непрямих впливів і складність прогнозування поведінки окремих державних акторів, які зазвичай мають певний, ширший чи вузький діапазон засобів реагування на зовнішні явища, «системні» виклики та обмеження.

В межах загальнометодологічного підходу в дослідженні міжнародної системи варто вирізнити декілька рівнів аналізу, включаючи: структурну побудову системи та класифікацію її елементів; цілісну системну організацію та кореляцію відносин між акторами системи; визначення та способи дії системоутворюючого фактора; операціональну архітектоніку системи та регулюючу роль її вузлових механізмів.

Визначення системоутворюючих факторів вважається принциповим елементом аналізу, який дозволяє зрозуміти характер організації взаємодії окремих компонентів у систему як «упорядковану множину». Розкриття

системоутворюючого фактора доцільно розглядати як спосіб подолання теоретичної невизначеності. В разі успішного вирішення цієї проблеми дослідник може застосувати принципи системоутворення для всіх класів явищ, у яких спостерігається впорядкована або організована взаємодія.

В академічній літературі описано декілька критеріїв типологізації міжнародних систем, які дозволяють оцінювати їх стан, структуру і вектори розвитку. Аналізуючи обставини та умови, які спричиняють трансформацію міжнародних систем, включно з їх переходом від одного типу організації до іншого, американський дослідник М. Каплан окреслив п'ять груп перемінних факторів, властивих кожній міжнародній системі. До них належать: (1) основні правила системи; (2) правила трансформації системи; (3) правила класифікації акторів; (4) властивості акторів; (5) способи розповсюдження інформації [25].

В цьому переліку «основні правила» окреслюють відносини між акторами, вказуючи на залежність їх поведінки від характеру та структурної організації системи, яка створює ефект постійного впливу на позиціонування та політику окремих держав. Тобто структура визначає спосіб поведінки держав залежно від їх місця в загальній ієрархії.

«Правила трансформації» стосуються способів еволюції міжнародних систем та їх переходу в іншу якість. При цьому кожна система має власні правила адаптації та трансформації, пов'язані зі зміною співвідношення сил і можливостей різних акторів, що спричиняє зміни в їх ієрархії, призводить до зміни полярності системи та впливає на її політичну організацію. Головним правилом, що обумовлює трансформацію міжнародної системи, М. Каплан вважав кореляцію між полярністю та стабільністю. Правила трансформації визначають спроможність системи утримати її базовий стан внутрішньої організації, або ж змушують її учасників адаптуватися до нової системної конфігурації, що визначає принципово нову якість відносин.

Правила класифікації акторів стосуються їх структурних характеристик, які окреслюють фактичну нерівність їх потенціалів та організаційних можливостей. В цьому сенсі використовується поняття силового потенціалу, яке стосується військових, політичних, економічних, ресурсних, соціокультурних, ідеологічних та інших ознак держави, які визначають її місце в загальній ієрархії та можливості впливу на міжнародну систему.

На загал, саме характер і стан структури міжнародної системи визначають ступінь стабільності, усталеності (упорядкованості), можливості еволюційної корекції та виникнення загрози її руйнування. Своєю чергою виявлення причин і форм трансформації міжнародної системи пов'язано головним чином з визначенням ролі структури міжнародної системи та характеру змін, які можуть призводити до її часткової чи суттєвої зміни чи руйнування.

Основоположник теорії структурного реалізму К. Уолтц стверджував, що структурні характеристики міжнародної системи діють у якості примусових чинників, які створюють певні рамки поведінки і впливають на політику держав, включаючи великі держави, та стримують анархічну

природу міжнародних відносин. Подібно до того, як в економіці стан ринку визначають найпотужніші корпорації, так і міжнародно-політична структура визначається впливом групи великих держав та конфігурацією співвідношення сил між ними. Ці держави відіграють провідну роль у міжнародних відносинах та формують міжнародно-політичну структуру, яка визначається владно-силовою конфігурацією. Структура дозволяє зрозуміти і передбачити стереотипи поведінки акторів, що мають різну вагу в міжнародній системі. Зміни в співвідношенні сил можуть змінити структуру міжнародної системи, однак її природа, основу якої становить існування обмеженої кількості великих держав з не співпадаючими інтересами, залишається незмінною. Водночас К. Уолтц твердо наголошував на відмінності між системою та її елементами, а також між структурою і процесом [26, р. 79].

На цій основі були сформульовані три базові елементи аналізу міжнародної системи:

- визначення принципу, за яким система організована і керується;
- диференціація складових елементів та встановлення їх функцій;
- ступінь концентрації чи розповсюдження можливостей всередині системи [26, р. 88-93].

Конкретизуючи відповідь на ці питання, К. Уолтц називав головною структурною особливістю відсутність у царині міжнародних відносин «центральної влади», тобто принцип анархії. Другий суттєвий чинник, на його думку, полягав у тому, що в системі, в якій держави мають покладатися на власні сили, вони змушені бути функціонально схожими, так само, як схожими є й ті задачі, які вони вирішують, або принаймні прагнуть вирішувати. Що стосується третього показника, він виглядає найбільш мінливим в залежності від ситуативних чинників і розстановки сил (перемінних факторів), оскільки передбачає різні ступені концентрації або дифузії можливостей у межах системи.

Стосовно спроможності держав ухвалювати узгоджені рішення з глобальних проблем, К. Уолтц називав колективне реагування на них цілком природним, оскільки кожна політична система, включаючи міжнародну систему, розвиває засоби реагування в силових питаннях, організує виробництво та обмін і визначає засоби адаптації до довгострокових змін у навколишньому середовищі. В цій функціональній сфері, символами якої К. Уолтц вважав проблеми забруднення оточуючого природного середовища, бідності, народонаселення та розповсюдження озброєнь масового враження, налагодження управління має глобальне значення. Однак з приводу ухвалення суттєвих рішень він застерігав, що вони навряд чи стануть можливі за винятком тих випадків, коли такі рішення визначаються збігом інтересів провідних акторів, тобто в результаті прояву балансу сил [26, р. 139].

За К. Уолтцем, інтенсивність і характер «глобального менеджменту» на практиці визначаються прийнятністю засобів, на застосування яких погоджуються окремі актори, а не визначенням заходів, потрібних для досягнення тієї чи іншої мети. Тому глобальне управління, вірогідно, буде

забезпечуватися нижче потрібного рівня, навіть тоді, коли всі погодяться з необхідністю збільшення витрат на забезпечення певної мети. За його словами, сильне відчуття небезпеки чи загибелі може призвести до чіткого визначення цілей, які мають бути досягнуті. Проте це не означатиме, що досягнення цих цілей стане більш реальним, оскільки «необхідності не створюють можливостей» [27, р. 106-107]. Аби подолати обмеження, які К. Уолтц називав «тиранією малих рішень», міжнародна спільнота може спробувати віднайти якусь форму сурогатного уряду. Проте практика міжнародних організацій не пропонує адекватного вирішення зазначеної проблеми. Якщо для ефективного управління системою буде створено центральне агентство, воно зажадає засобів контролю і захисту своїх держав-клієнтів, від яких воно одержує кошти. Однак, чим більшим буде потенціал його управлінських повноважень, тим сильнішими будуть стимули для держав брати участь у боротьбі за контроль над ним. Таким чином, структурні зміни є єдиним засобом для досягнення сильного структурного ефекту. Втім, на його думку, чим меншою буде кількість великих держав, і чим ширшими будуть розбіжності між декількома наймогутнішими державами, з одного боку, та багатьма іншими акторами, – з іншого, тим більш імовірно, що головні актори будуть зацікавлені діяти на користь збереження системи. Таким чином, за незначної кількості великих держав досягнення позитивного ефекту керованості системи (міжнародного менеджменту) виглядає більш оптимістичним [28, р. 139].

Зазначимо, що К. Уолтц не приділяв суттєвої уваги визначенню причинності структурних змін. В його моделі ці аспекти припадають на другий елемент аналізу політичної структури, який стосується диференціації акторів як складових частин або елементів системи. Це питання він зводив до діалектичної формули, за якою анархічна природа визначає сегментований характер політичної системи, а диференціація показує, на якій підставі визначається така сегментація. Не вдаючись до пошуку історичних аналогів у подіях глибокої давнини, він вказував, що Друга світова війна була винятковою подією в історії нового часу, яка призвела до зміни характеру системи, перетворивши її з багатопольярної на біпольярну. Натомість більш традиційним способом післявоєнної адаптації міжнародної системи він вважав її повернення до певного стану рівноваги [28, р. 137].

З точки зору її численних критиків, основна претензія до теорії неореалізму полягала у відсутності методологічних критеріїв, здатних передбачити причини і пояснити мотивації саморозпуску СРСР, що призвело до переходу від стану біпольярної системи до однопольярної гегемонії. «Самоусунення» СРСР зі сфери відносин конкуренції, балансу сил і боротьби за вплив прибічники реалізму вважали алогічним – таким, що суперечить природі міжнародної системи. Більш популярним у західній політології стало пояснення розпаду СРСР наслідками перемоги США у «холодній війні», що дозволяло уникати глибоких теоретичних узагальнень та пояснювати системний розрив 1989-1991 рр. збігом міжнародно-політичних факторів та

внутрішніх процесів у Радянському Союзі, які розглядалися переважно в дусі логіки розпаду територіальних імперій.

У своїй статті «Реалізм і кінець холодної війни» представник школи реалізму У. Волфорт дав відповідь на критику лібералів з приводу того, що реалізм не зміг передбачити розпад СРСР та пов'язаний з цим перехід до однополярного світу. Він стверджував, що в якості структурних факторів мають враховуватися не лише розстановка сил і динаміка відносин наддержав у рамках біполярної системи, але й відносний занепад Радянського Союзу [29].

Утім полеміка з цього приводу скеровує увагу на потребу вирішення методологічної проблеми співвідношення між незалежними і залежними перемінними чинниками, які можуть пояснювати нетипові й неочікувані моделі поведінки окремих держав. Оцінюючи мотивації поведінки радянського керівництва в умовах кризи 1989-1991 рр., У. Волфорт припускав, що розпад СРСР був зумовлений усвідомленням довгострокового занепаду, що змусило Москву обирати між наступальною позицією (*lashing out*), глухою обороною (*holding fast*) або замиренням і вимушеним скороченням свого впливу і пов'язаних з цим витрат (*appeasing and retrenching*). При цьому Волфорт зауважував, що стандартна реалістична теорія вважала «політику умиротворення» найлогічнішою реакцією для держави, що занепадає.

Отже, хоча неореалістична теорія розглядала структурні правила біполярної системи в якості ключового фактору, внутрішня динаміка Радянського Союзу також мала визначальну роль. Кінець біполярної системи призвів до «однополярного моменту», коли США стали єдиною наддержавою. Тому уроки подій 1989-1991 рр. мають бути використані для вдосконалення реалістичної теорії, яка має бути придатна для аналізу ширшого спектру міжнародних процесів [29].

Методологічне уточнення структурних характеристик міжнародної системи сприяло більш детальній розробці проблематики полярності, стабільності та причинності змін у системі міжнародних відносин, включаючи кількість та ієрархію акторів, розподіл сил між ними, співвідношення між конфліктом і співробітництвом, форми застосування впливу, ступінь централізації та диференціацію акторів, яка вказує на їх різний статус.

Такий підхід дозволив розширити предмет аналізу, зосередивши увагу на процесах централізації та децентралізації в межах системи, модальності міжнародних відносин та впливі системоутворюючих чинників міжнародної системи на поведінку держав, залучивши до аналізу низку додаткових аспектів, зокрема фактори гомогенності та взаємозалежності, а також сферу інструментів «м'якої сили», які відкрили шлях для застосування різних несилових способів впливу одних держав – елементів міжнародної системи, на інші.

Спроможність тих чи інших суб'єктів – держав та інтеграційних угруповань – впливати на процеси і тенденції міжнародної взаємодії визначається термінами влади, які піддаються оцінці з урахуванням трьох основних чинників: (1) наявності ресурсів і «факторів спроможності»,

включаючи силові та економічні; (2) здатності контролювати інших акторів; (3) наявності структурних елементів влади і впливу (мається на увазі спроможність впливати на міжнародне право, міжнародні режими та встановлювати «правила гри», яким мають слідувати інші держави та міжнародні суб'єкти) [30, р. 25].

Полярність, що визначається розподілом владно-силових можливостей у міжнародних відносинах, вважається структурною ознакою міжнародної системи. В найбільш загальному вигляді цей критерій дозволяє характеризувати природу міжнародної системи в будь-який певний проміжок часу. Системна методологія використовує типологічні характеристики принаймні трьох або чотирьох різновидів системної організації, включаючи однополярну, біполярну, трьохполюсну та багатопольну, які є похідними від розподілу влади та впливів на регіональному та глобальному рівнях. Утім це не заперечує можливості більш деталізованих типологічних оцінок та градацій у межах цих систем.

Окремі дослідники вважають можливим використання інших дефініцій, у тому числі:

- поліцентризму (як розмитого, перехідного стану між біполярною та багатопольною міжнародними системами, в якому роль наддержав зменшується за рахунок розмивання їх сфер впливу та ослаблення центросилових союзів);

- бі-мультиполярності (як стану міжнародної системи, в якій існують два переважаючих центри сили в купі з низкою впливових держав другого рівня, які автономні чи незалежні у своєму позиціонуванні відносно держав-лідерів);

- безполярності (як міжнародної системи без одноосібного лідера чи декількох лідерів, зі слабо вираженою воєнно-політичною поляризацією та відсутністю явного гегемона).

З точки зору диференціації та класифікації акторів міжнародної системи існує декілька класичних визначень, пов'язаних насамперед з дескриптивними способами оцінки. За ознаками економічного потенціалу та військових можливостей держави поділяються на великі, середні та малі. Як стверджував К. Уолтц, «великою» вважається держава, яка має переваги за показниками населення, території, ресурсів, матеріального забезпечення, економічних можливостей, військових сил, політичної стабільності та спроможності [26, р. 131].

Ці властивості, або силові спроможності, надають великим державам змогу поширювати свій економічний, військовий, політичний і соціальний вплив у глобальному масштабі. Розподіл владних можливостей в міжнародній системі визначає кількість великих держав, і, відповідно, полярність міжнародної системи. Якщо великих держав більше двох, система буде багатопольною. Якщо таких держав лише дві, це буде біполярна система. За наявності лише однієї великої держави система вважається однополярною. Втім, ця спрощена класифікація доповнюється низкою додаткових чинників, які визначаються рольовими функціями, які відіграють впливові держави глобального і регіонального рівня. Окремі держави мають суттєві переваги в

різних сферах відносин. Вони можуть створювати союзи та коаліції, укласти міжнародні режими, які являють собою специфічні механізми договірних стосунків між елементами системи, та мають різні ступені впливу на визначення правил взаємодії, які поширюються на інших учасників [31]. Якщо одна з великих держав набуває виняткової могутності та посідає специфічний домінуючий статус, який дозволяє їй контролювати міжнародні процеси, вона вважається наддержавою або державою-гегемоном. Дж. Міршаймер («наступальний» реалізм) описував таку ситуацію як спроможність однієї держави домінувати над іншими в межах системи [32, р. 40].

Спроби встановлення гегемонії часто спонукали інші потужні держави заходів, покликаних збалансувати вплив провідної держави, що набувала суттєвих силових переваг і трансформувала їх у претензії на панівний статус. Дослідники наводять численні приклади, які ілюстрували виникнення антигегемонічних альянсів, спрямованих на відвернення чи усунення домінування або гегемонії окремих держав.

Твердження про баланс сил як послідовну закономірність чи базову тенденцію міжнародної системи аргументовано заперечуються сучасними дослідниками, які доводять, що відносини балансу сил існували далеко не завжди і виявлялися не в усіх конкретно-історичних випадках. При цьому, самі тенденції прояву балансу сил мали різний характер, включаючи не тільки протидію посиленню домінуючої держави в формі протистояння та конкуренції впливів (*adversarial balancing*), але й у формі асоціативного позиціонування в формі пристосування окремих держав до домінуючого становища країни-лідера (*bandwagoning, chain ganging*) [33].

Ці міркування та спостереження знайшли відображення в теорії балансу загроз, яка тлумачить функціонування влади в міжнародній системі в ширшому контексті, з урахуванням географічних чинників та наявності наступальних можливостей, потенціалів і намірів [34].

В історичній праці С.Кауфмана, Р.Літтла та У.Уолфорта «Баланс сил в світовій історії» (2007 р.) систематизовано приклади, коли баланс сил не знаходив втілення в якості домінуючого стану або був порушений упродовж тривалого часу. Як стверджують автори книги, в минулому на ситуації, які відображали принципи класичного балансу сил, припадала приблизно половина історичного часу [34]. Це не дозволяє вважати баланс сил за «трансісторичний факт», хоча й не спростовує статистичної більшості випадків різних форм балансування порівняно з іншими формами безпекової поведінки.

По закінченні Другої світової війни більшість дослідників у галузі міжнародних відносин визнавали США як державу-гегемона чи лідера. За часів біполярності таке домінування поширювалося переважно на західну підсистему, в якій вплив США був визначальним. Що стосується ролі СРСР, західні політологи здебільшого вважали його альтернативним претендентом на гегемонію, що мав порівняно менший силовий потенціал, програв «холодну війну» і зрештою зійшов з політичної сцени. Показово, що попри очевидне лідерство США за рівнем військової могутності та показниками ВВП частина

дослідників, включаючи представників школи політичного реалізму (П. Кеннеді, Дж. Міршаймер) не розглядали глобальну гегемонію США як повну і беззаперечну. Як стверджував Дж. Міршаймер, США виявилися неспроможні встановити рівномірне домінування в усьому світі. На його думку, силовий потенціал великих держав втрачає ізольований характер, адже їх спроможність значною мірою залежить від іноземних інвестицій, постачання ресурсів з інших країн та міжнародної торгівлі, що стимулює економічну взаємозалежність [32].

До того ж ніхто не відміняв такого явища, як конкуренція і суперництво великих держав. Інші міжнародні актори, такі як Китай, Європейський Союз, Японія залишаються конкурентами США і, принаймні за їх економічними критеріями, наближаються до статусу наддержав. Своєю чергою Росія та Китай мають власні ядерні засоби і можуть, хоча й різною мірою, вважатися військовими потугами, що здатні створювати противагу США на глобальному та регіональному рівні.

В обґрунтуванні структурно-стадіальної моделі еволюції міжнародних систем доцільно відзначити декілька суттєвих особливостей (див. *Таблицю 1*):

- Поряд з описанням історично обумовлених міжнародних систем (з переважним застосуванням емпіричних методів) автором застосовуються методи теоретичного узагальнення, які передбачають високий ступінь наукової абстракції. Це дозволяє формалізувати фази та етапи еволюції міжнародної системи, позначені її різними структурними характеристиками (на різних етапах та в рамках перехідних станів).

- Після закінчення Другої світової війни розвиток міжнародних процесів і чергування системних станів мали виразний еволюційний характер. Навіть міжсистемна криза 1989-1991 рр., на відміну від Другої світової війни 1939-1945 рр., відбувалася в формі еволюційного переходу, без системних розривів у відносинах між провідними суб'єктами та формі переважно мирного розмежування між республіками колишнього СРСР.

- Безперервність процесів міжнародної взаємодії після 1991 р., які відображають трансформацію міжнародної системи, обумовлена різними факторами. Серед традиційних чинників, які набули ваги ще в умовах біполярної міжнародної системи, доцільно відзначити збереження ролі фактору ядерного стримування та зростання ролі комплексної економічної взаємозалежності. Серед новітніх чинників, які набули великого значення на початку XXI ст., доцільно відзначити проривний характер змін у поширенні інформації, підвищеням рівня й прискоренням темпів технологічного прогресу, практичне впровадження штучного інтелекту і використання його результатів.

- Зміни у формах прояву полярності в рамках міжнародної системи, які більше стосуються автономного позиціонування у відносинах міжнародної безпеки аніж обов'язкових спроб формування власних сфер впливу і стабілізації союзницьких зобов'язань.

В ході еволюції міжнародної системи впродовж останніх трьох десятиліть – з початку назрівання кризи біполярної моделі в другій половині 1980-х рр. – виразно простежуються п'ять послідовних періодів.

Вони включають:

- кризу біполярної міжнародної системи (1989-1991 рр.);
- перший міжсистемний перехід (1991-1994 рр.), який був позначений переформатуванням відносин усередині західних альянсів, проголошенням стратегії розширення НАТО і ЄС та ухваленням рішення про втручання НАТО в громадянські війни на терені колишньої Югославії;
- відносно нетривалий період однополярної міжнародної системи, або «момент» однополярної гегемонії США (1995-2008 рр.);
- другий міжсистемний перехід – від однополярної моделі до багатополіусної (поліцентричної) міжнародної системи (2008/2009 – 2022 рр.);
- початковий етап становлення багатополіусної міжнародної системи (з 2022 р.), основний зміст якого полягає в загостренні протиріч усередині євроатлантичного співтовариства та посиленні суперництва між США та КНР.

В середовищі дослідників та політичних оглядачів триває дискусія з приводу подальшого вектора еволюції міжнародної системи. Полеміка зводиться до вибору між двома опціями – формуванням нової багатополіусної міжнародної системи, основні гравці якої вже відомі за сприском учасників «Великої двадцятки», або спрощення міжнародної системи у рамках двополіусної конкуренції між США та КНР як домінуючого фактора, який з часом має призвести до відновлення біполярного світоустрою.

У відносинах з Китаєм США займають відверто наступальну позицію, висловлюючи превентивні погрози застосувати воєнну силу в разі спроби уряду КНР приєднати Тайвань. Натомість документи МЗС КНР з питань глобальної безпеки, опубліковані у квітні 2022 р. та лютому 2023 р., висловлюють незгоду з планами примусового поділу світу на ліберальні демократії та неліберальні автократії, які ведуть до відтворення системи відносин «у дусі холодної війни». Керівництво КНР декларувало незацікавленість у формуванні нової «міжнародної біполярності», яка ґрунтується на доктринальних документах останніх американських адміністрацій з питань військової стратегії та національної безпеки.

Відзначимо, що розмивання глобальної гегемонії США після фінансово-економічної кризи 2008-2009 рр. супроводжувалося девальвацією значення та скороченням ефективності основних регулюючих механізмів, створених у рамках міжнародної системи упродовж попередніх років, включаючи глобальні міжнародні інституції, міжнародне право і більшість міжнародних режимів.

Отже, в умовах загострення суперництва між провідними державами основним регулюючим механізмом, який зберігає свою дієвість, залишається баланс владно-силових факторів, який відображає розстановку сил і ступінь впливу найбільш потужних у військовому та економічному відношенні країн у різних регіонах світу.

Порівняльна оцінка критеріїв еволюції міжнародної системи

Критерії	Структурно-стадіальна модель (позиція автора)	Теорія політичного реалізму (Г. Моргентгау, К. Уолтц)	Ліберальні концепції (Р. Кохейн, Дж. Най)
Природа міжнародної системи	Динамічна, циклічна. Проходить фази формування, стабілізації та корекції структурних чинників. Змінюється під впливом криз і трансформацій.	За своєю природою міжнародна система анархічна. Її стабільність залежить від балансу сил. В разі укладення домовленостей, схвалення тимчасових правил і компромісів між провідними державами можливе застосування інструментів глобального регулювання, яке обумовлює стан «керованої анархії» (Дж. Міршаймер).	Може бути керованою через інститути та спільні правила.
Ключові рушії змін	Баланс сил + технології + економіка + ідеологія.	Військова сила, національні інтереси.	Міжнародні організації, економічна взаємозалежність.
Фази розвитку	Становлення → стабілізація → криза → трансформація (перехідний стан).	Стабільність/нестабільність залежно від балансу сил. На кожному етапі еволюції системи формується новий баланс сил, включаючи відповідні союзи і домовленості.	Еволюція через інституційну співпрацю.
Типи систем	Послідовне чергування різних типів: багатополярна, біполярна, однополярна, багатополярна.	Багатополярна, біполярна, однополярна. Біполярність – відносно найбільш мирна (на рівні відносин між центросиловими державами), багатополярність – найбільш стабільна в структурному розумінні (К. Уолтц). На певних етапах, як виняток, можлива змішана, бі-мультиполярна міжнародна система (Дж. Розенау).	Мультиполярність найбільш природна. Стабільність багатополірної системи можлива завдяки міжнародним інститутам.
Роль криз	Як правило неминучі. Відбуваються у військовій чи мирній формі. Виступають як каталізатори переходу до нового стану міжнародної системи.	Небажані, але очікувані внаслідок боротьби за владу.	Кризи можуть бути пом'якшені через взаємну співпрацю.
Прогнозування	Аналіз фаз еволюції і стану співвідношення сил дозволяє передбачати вектори наступних трансформацій.	Прогноз обмежений станом і тенденціями балансу сил.	Прогноз через розвиток інститутів і норм.

Вказані тенденції поряд з переоцінкою ролі традиційних військово-політичних союзів кардинально змінюють сприйняття стабільності сучасної міжнародної системи, яка в структурному відношенні ґрунтується на відносно консервативній силовій композиції. При цьому інші традиційні регулятори неспроможні зберігати чинність нормативів міждержавної взаємодії, пом'якшувати конфронтаційні тенденції та знижувати рівень конфліктності.

Підсумкові зауваження та висновки

Огляд існуючих концепцій еволюції міжнародних систем дозволяє сформулювати наступні висновки та узагальнення.

1. Розглянуті в статті еволюційні концепції ґрунтуються на різних підставах і теоретичних припущеннях. Різні наукові школи використовують відмінну методологію дослідження, яка ґрунтується як на основі узагальнення і систематизації партикулярних, окремо виділених (відокремлених) з їх загальної сукупності аспектів міжнародної взаємодії, так і на застосуванні методів аналізу, синтезу і моделювання міжнародних систем як цілісної множини елементів в сукупності відношень і зв'язків між ними.

2. В еволюційних концепціях використовується ряд універсальних і специфічних понять, таких як еволюційні цикли, глобальні та регіональні процеси, становлення різних форм політичної організації включаючи їх ускладнення на різних етапах системної трансформації. Існуючі концепції міжнародно-політичної еволюції істотно розрізняються між собою за змістом їх базових підходів, які засновані на принципах структурно-функціонального, світополітичного підходу або структурно-стадіального моделювання.

Окрім структурних ознак міжнародної системи, еволюційна теорія вимагає зосередження уваги на таких аспектах, як зміна станів системи, формування різних рівнів, поширення видів та форм взаємодії між її елементами, які відповідають характеру певної системної організації.

3. За критеріями вибору об'єкта аналізу еволюційні концепції структурно-функціонального спрямування орієнтовані на фіксацію, інтерпретацію і прогнозування процесів на макрорівні, пов'язаних зі зміною структури міжнародної системи. Серед головних елементів структури пріоритетне значення мають розстановка сил між основними акторами, характер полярності системи, стабільність чи зміна системоутворюючих чинників. Натомість концепції світополітичного характеру оцінюють еволюційні зміни на середньому рівні. Світополітичний підхід інтерпретує еволюцію в першу чергу як процес становлення і зміни міжнародної політичної системи. Предметом аналізу в контексті регіональних і глобальних процесів є вплив цих процесів на міжнародну взаємодію політичних і громадських інститутів різних державних утворень, а також на формування інституційних форм багатосторонніх відносин міжнародних суб'єктів. Враховуючи посилення інтенсивності суперництва провідних держав на нинішньому етапі становлення багатопольярної міжнародної системи ліберально-ідеалістичні сподівання представників цього напрямку на формування глобальної наднаціональної політичної організації напевно виглядають передчасними, якщо не наївними.

4. Процеси глобалізації суттєво вплинули на прискорення еволюції міжнародної системи, що пов'язано з поширенням новітніх технологій, загостренням ресурсної і технологічної конкуренції, транснаціональним характером інформаційних потоків і впливів, включаючи перехресну взаємодію політичних систем окремих країн. Водночас ущільнення фінансових, технологічних, інформаційних зв'язків позначилося на нерівномірності вигід від інтернаціоналізації фінансових потоків та міжнародної торгівлі, що

спричинило тенденцію до згортання глобалізації та зумовило кризу неоліберального міжнародного порядку.

5. Кожній системі міжнародних відносин властивий свій набір регулюючих механізмів і правових норм, які вдосконалювалися при переході від ранніх, більш простих форм, до більш складних і розвинутих. Окрім регулятивних інститутів, характерних для різних типів міжнародних систем, специфічні форми саморегуляції знаходять відображення у різноманітності формальних чи квазіформалізованих зв'язків між державами, типологічних і функціональних відмінностей міжнародних організацій, формах і варіантах дипломатичної діяльності. Так, в умовах біполярної міжнародної системи союзницькі відносини мали переважно воєнно-політичний або ідеологічно мотивований характер. Після системної кризи 1989-1991 рр. набули поширення асиметричні партнерські угоди, які відображали часткове розмивання жорстких центросилових і регіональних союзів й не мали чіткого зобов'язуючого характеру. В подальшому, в умовах відносно «м'яких» міжсистемних переходів, спостерігалось співіснування різних інструментів і механізмів, – нових, які уособлювали автономію позиціонування середніх та малих держав, та попередніх, створених великими державами з метою досягнення власних цілей і результатів. Після розпаду біполярної міжнародної системи в 1989-1991 рр. центросилові союзи збереглися лише в окремих регіонах, які позначених високим потенціалом суперництва провідних держав. До таких центросилових союзів традиційного типу можна віднести союзи США з Японією, Південною Кореєю та Австралією, які закріплюють роль США Східній Азії та АТР. В сенсі стратегічних завдань та впливу на регіональну розстановку сил альянс НАТО теж зберігав ознаки центросилової структури, покликаної закріпити роль США в Європі й унеможливити вирішення європейських проблем без участі США.

6. Фактори еволюції міжнародної системи вочевидь не слід тлумачити як лінійний процес, що має призвести до створення глобального співтовариства зі спільними інститутами і регулятивними структурами, наділеними певним обсягом управлінських та адміністративних повноважень. У порівнянні з теперішнім етапом конкуренції та суперництва великих держав такий стан справ напевно виглядав би прогресивним рішенням, здатним уникнути воєнної небезпеки та надати більш раціонального характеру міждержавним політичним та економічним відносинам. Однак у теоретичному сенсі видається можливим лише часткове й вимушене делегування державами деякої частки свого суверенітету міжнародним агентствам, покликаним забезпечувати виконання колективних функцій міжнародної системи та сприяти розв'язанню глобальних проблем.

Список використаних джерел і літератури:

1. Толстов С.В. Фактори, фази та стадії еволюції міжнародної системи. *Науковий вісник Дипломатичної академії України. Зовнішня політика і*

- дипломатія: інституціоналізація, трансформація, традиціоналізм*. 2017. Вип. 24. С. 32-52.
2. Wallerstein I. The Modern World-System and Evolution. *Journal of World-Systems*. 1995. Vol. 1, No. 19. P. 628-639. DOI: <https://doi.org/10.5195/jwsr.1995.46>
 3. Modelski G. Long-Term Trends in World Politics. *Journal of World-Systems Research*. December 2005. Vol. XI, No. 2. P. 195-206.
 4. Buzan B., Little R. *International Systems in World History: Remaking the Study of International Relations*. Oxford, New York : Oxford University Press, 2000. XVI, 452 p.
 5. Thompson W.R., Modelski G. Long cycle critiques and deja vu all over again: A rejoinder to Houweling and Siccama. *International Interactions*. Empirical and Theoretical Research in International Relations. 1994. Vol. 20, Issue 3. P. 209-222.
 6. Thompson W. (ed.). *Systemic Transitions: Past, Present, and Future*. New York : Palgrave Macmillan, 2009. 294 p.
 7. Пантин В.И. Исследование перспектив мирового политического развития: проблемы методологического синтеза. *Полис. Политические исследования*. 2012. № 6. С. 27-40
 8. Толстов С.В. Теорія еволюції міжнародної системи: основні критерії та загальні положення. *Дослідження світової політики: Зб. наук. праць*. Київ : ІСЕІМВ НАН України, 2012. Вип. 2 (59). С. 3-37.
 9. Проблеми еволюції міжнародної системи: концептуальні та методологічні аспекти. *Проблеми міжнародних відносин*. [Зб. наук. праць]. Вип. 7. Київ : КиМУ, 2013. С. 229-250. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Pmv_2013_7_17.pdf
 10. Толстов С.В. Сучасні міжнародно-політичні процеси як відображення еволюції міжнародної системи. *Країни пострадянського простору в умовах формування багатополюсного світу: історичні уроки та перспективи: Зб. наук. праць*. Київ : ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2016. С. 26-39.
 11. Спенсер Г. Синтетическая философия. Пер. с англ. П.В. Мокиевского. Киев : Ника-Центр, 1997. 512 с.
 12. Spencer, H. *System of Synthetic Philosophy* : in 9 vols. London : Williams and Norgate, 1862-1896.
 13. Spencer, H. *The Principles of Sociology* : in 3 vols. London : Williams and Norgate, 1876-1896.
 14. Wallerstein I. Globalization or the Age of Transition? *International Sociology*. June 2000. Vol. 15, No. 2. P. 249-265.
 15. Kennedy P. *The Rise and Fall of the Great Powers: Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000*. London : Unwin Hyman Ltd., 1988. XXV, 680 p.
 16. Модельски Д. Эволюция глобальной политики (II). *Полис. Политические исследования*. 2005. № 4. С. 124-142.
 17. Модельски Д. Эволюция глобальной политики (I). *Полис. Политические исследования*. 2005. № 3. С. 62-82.

18. Collins R. Long-term Social Change and the Territorial Power of States. *Kriesberg L. (ed.). Research in Social Movements, Conflicts, and Change*. Vol. 1. Greenwich, Conn.: JAI Press, 1978. 1-34.
19. Collins R. Does Modern Technology Change The Rules of Geopolitics? *Journal of Political and Military Sociology*. 1981. No. 9. P. 163-177.
20. Collins R., Waller D.V. What Theories Predicted the State Breakdowns and Revolutions of the Soviet Bloc? *Kriesberg L. (ed.). Research in Social Movements, Conflicts, and Change*. Vol. 14. Greenwich, Conn.: JAI Press, 1992. P. 249-278.
21. Collins R. Prediction in Macrosociology: The Case of the Soviet Collapse. *American Journal of Sociology*. May 1995. Vol. 100, No. 6. P. 1552-1593.
22. Коллинз, Р. Предсказание в макросоциологии: случай советского коллапса. *Время мира: Альманах*. Вып. 1: Историческая макросоциология в XX веке / под ред. Н.С. Розова. Новосибирск, 2000. С. 234-278.
23. Gilpin R. War and Change in World Politics. New York : Cambridge University Press, 1981. XIV, 272 p.
24. Waltz K.N. Political Structures. *Keohane R.O. (ed.). Neorealism and Its Critics*. Ch. 4. New York : Columbia University Press, 1986. P. 71-98.
25. Kaplan M.A. System and Process in International Politics. New York : Wiley & Sons Inc., 1957. 283 p.
26. Waltz K.N. Theory of International Politics. – Reading, Mass; Menlo Park, CA; London etc. : Addison-Wesley Publishing Co., 1979. XIII, 256 p.
27. Waltz K.N. Anarchic Orders and Balances of Power. *Keohane R.O. (ed.). Neorealism and its critics*. Ch. 5. New York : Columbia University Press, 1986. P. 98-130.
28. Ruggie J. G. Continuity and Transformation in the World Polity: Toward a Neorealist Synthesis. *R.O. Keohane (ed.). Neorealism and its critics*. Ch. 6. New York : Columbia University Press, 1986. P. 131-157.
29. Wohlforth W.C. Realism and the End of the Cold War. *International Security*. Winter 1994/1995. Vol. 19, No. 3. P. 91-129.
30. Hart J. Power and Polarity in the International System. *Sabrosky A.N. (ed). Polarity and War*. Boulder, Col. : Westview press, 1985. P. 25-40.
31. Williams K., Lobell S., Jesse N. (eds.). Beyond Great Powers and Hegemons: Why Secondary States Support, Follow, or Challenge. Stanford, CA : Stanford University Press, 2012. 272 p.
32. Mearsheimer, J.J. The Tragedy of Great Power Politics. New York : W.W. Norton & Company, 2003. 555 p.
33. Christensen T., Snyder J. Chain Gangs and Passed Bucks: Predicting Alliance Patterns in Multipolarity. *International Organization*. Spring 1990. Vol. 44, No. 2. P. 137-168.
34. Kaufman S.J. Little R., Wohlforth W.C. The balance of power in world history. New York : Palgrave Macmillan, 2007. 296 p.

ВІДЗЕРКАЛЕННЯ КРИЗИ ПОЛІТИЧНИХ ІНСТИТУТІВ У ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІЙ СТРАТЕГІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

У статті проаналізовано проблему кризи політичних інститутів Європейського Союзу у контексті постмодерних викликів і перманентної конкуренції між наднаціональними та національними елітами в країнах-членах Європейського Союзу. Маркери кризи з'явилися в 2020-2021 роках під час пандемії корона вірусу. Надзвичайні епідеміологічні заходи загострили відносини між наднаціональними політичними інститутами Європейського Союзу і національними органами влади країн-членів ЄС. Безпосередня відповідальність за локдауни лягала на національні уряди. Розподіляли фінансову допомогу зі спільних фондів Європейського Союзу. Не встиг Європейський Союз вийти із кризи пандемії, як масштабувалась російська агресія проти України інспірувала додаткову кризу. Фактично зруйновано європейську систему безпеки, постало питання співвідношення повноважень і ресурсів між Євросоюзом і НАТО та відповідальності за безпеку Європи. Європейський Союз надав допомогу Україні у опорі російській агресії. Знадобилося більше трьох років російсько-української війни, аби Європейський Союз прийняв рішення про відновлення європейського військово-промислового комплексу. Реалізація зазначених стратегічних планів залежить від спроможності стимулювання економічного зростання Євросоюзу. Відсутність економічного зростання створює ризик посилення впливу лівих і правих популістів в Європі. Цей вплив європейського скептицизму є ще одним проявом системної кризи політичних інститутів Європейського Союзу.

Ключові слова: *Європейський Союз, наднаціональні політичні інститути, національні політичні інститути, російсько-українська війна, НАТО.*

Martynov A.Yu. Reflection of the crisis of political institutions in the foreign policy strategy of the European Union.

The article analyzes the problem of the crisis of the political institutions of the European Union in the context of postmodern challenges and permanent competition between supranational and national elites in the member states of the European Union. The markers of the crisis appeared in 2020-2021 during the coronavirus pandemic. Emergency epidemiological measures exacerbated relations between the supranational political institutions of the European Union and the national authorities of the EU member states. Direct responsibility for the lockdowns fell on national governments. Financial assistance was distributed from the common funds of the European Union. The European Union did not have time

to get out of the pandemic crisis, as the scale of Russian aggression against Ukraine inspired an additional crisis. The European security system was effectively destroyed, and the question of the balance of powers and resources between the European Union and NATO and responsibility for the security of Europe arose. The European Union provided assistance to Ukraine in resisting Russian aggression. It took more than three years of the Russian-Ukrainian war for the European Union to decide to rebuild the European military-industrial complex. The implementation of these strategic plans depends on the ability of the European Union to stimulate economic growth. The lack of economic growth creates the risk of increasing the influence of left and right-wing populists in Europe. This influence of Euroscepticism is another manifestation of the systemic crisis of the political institutions of the European Union.

Keywords: *European Union, supranational political institutions, national political institutions, Russian-Ukrainian war, NATO.*

Постановка проблеми. Процес розвитку європейської інтеграції нерозривно пов'язаний із розвитком різноманітних політичних інститутів. Створений 1 листопада 1993 р. відповідно до Маастрихтського договору Європейський Союз має ключові політичні інститути, такі як Європейська комісія, Європейський парламент, Європейський суд, Європейська рада.

Радник президента США з національної безпеки у 2017-2018 роках генерал-лейтенант Г. Макмастер у передмові 2022 р. до українського видання своїх спогадів зазначає, що «авторитарні режими мають вигляд сильніших, ніж є насправді. Авторитарні режими хисткі. Демократичні ж - стійкі» [1, с. 12]. Натомість у передмові до американських читачів 2020 р. мемуарист писав, що «поляризація є руйнівною для політичної сфери Америки й інших вільних і відкритих суспільств» [1, с. 13]. Ці суперечливі тези віддзеркалюють стохастичний стан, в якому на етапі формування постмодерного багатопольярного світу перебуває міжнародна система в цілому і кожна країна зокрема. Хаотизації сучасних міжнародних відносин сприяли оголошені 2 квітня 2025 р. президентом США Д. Трампом протекціоністські митні тарифи проти всього світу, що фактично завершило ліберальний етап глобалізації. Трамп не просто не інституціоналіст, він ставиться до США як до корпорації, якою він одноосібно керує.

Політика це історія в реальному часі. Держава – конкретне, пов'язане з історичною епохою поняття. Державні інститути є найбільш явною формою політичних інститутів. Світ змінюється, внаслідок чого трансформується інституційна рамка суспільства. Якщо все змінюється без інституційних структур, без традиції, без стратегії на майбутнє, втрачається історичність.

Співвідношення місії і функцій державних інститутів можна розглядати як співвідношення стратегії і тактики. У домодерні часи політика була сакральною і табуованою. Своєрідним «кодуванням» місії політичного інституту можна вважати ідеологію, якою певний соціальний інститут користується. Ідеології не залишилось місця в постмодерному політичному протистоянні, де маємо справу з ідеологіями хамелеонів. Фактично це

постмодерністський ідеологічний калейдоскоп. За модерних часів Християнство і Просвітництво мотивували до пошуку істини, розрізнення морального добра і зла, але постмодернізм і популізм перестають поважати ці цінності. Популізм здійснює делегітимізацію конституційно-правових і демократичних інститутів. Внаслідок цього відбувається ерозія інституційного порядку суспільства.

Політичний популізм радикалізує постмодерн. Постмодерн просуває ідею, що факти спираються на інтерпретації і наративи. Тому факти не є точкою відліку. У цьому сенсі постмодерн радикально розходиться з класичними епістемологічними критичними установками епохи Просвітництва, тобто модерну. В постмодерні дискурс лише маскує пропагандистську риторику влади. На заміну ідеологіям прийшли наративи. Наративи дають відповідь на «вічні» питання: хто ви (нарративна ідентичність), дає картину історії, дає можливість диференціювати глобальне і локальне, також наративи говорять у категоріях добра і зла. Наративи більш динамічні ніж ідеології. Наративи є інструментом медіакратії. Популістська політизація посилює процес деінституціоналізації. Презентуючи інститути як оплот «ворожої» народу еліти, популізм невільно стає частиною традиції марксизму. Але на відміну від класичного марксизму сутність популізму у ототожненні народу з репрезентативним Его лідера, який є втіленням влади епохи транс-гуманізму. Антропоцентризм програє технократичному транс-гуманізму.

Огляд літератури. Геополітичні зрушення, пов'язані із поверненням фактору силових рішень у міжнародних відносинах, синхронізувались із технологічними трансформаціями. Змагання США і Китаю за лідерство у розробці штучного інтелекту змінює ландшафт геополітики [2, с. 1]. Ідеологічними загрозами є «чорне просвітництво» і техно-цифровий-фашизм. Це створює додаткові проблеми для конвенційного мапування глобального, регіонального і локального політичного просторів.

Ми є свідками конкуренції гегемонії, біполярності, багато полярності. Постмодерн є своєрідним неофеодальним порядком. Основним принципом феодального права є право привілею. Соціальний інститут права має нюанс. Відрізняємо верховенство права, тобто застосування принципу закон один для всіх, всі рівні перед законом, який враховує права людини. Протилежним принципом є верховенство права, тобто використання закону для насадження волі правителя та еліт незалежно від прав людини, природних чи встановлених. У цьому сенсі в США епохи Трампа верховенство права.

Варто розрізнити політичний дискурс і політичну практику, емоції і приховання справжніх намірів. Постмодерн розмив ідеології. Немає класичних лібералів чи консерваторів. Немає великих соціальних груп, здатних вести себе раціонально організовано. Суспільство атомізувалось, велика продуктивність дає багато вільного часу, активні соціальні комунікації і мобільність створюють новий феномен колективного «Ми». XX століття довело здатність держави до тотального регулювання та придушення не лише людей, а й інститутів, соціальних практик і самої

основи нормального життя. Держава є неефективним економічним гравцем. Держава сама стала посередницьким соціальним інститутом. Політика постмодерну функціонує не за принципом територіальної, а за моделлю мережевої організації. Політика тепер не про ідеологію, а лише про прибутки. Але адекватне розуміння розвитку політичних інститутів буде неможливим без врахування актуальної політики, культури, технічних змін (Інтернет і соціальні мережі ввели у політичне життя мільйони людей по всьому світу, які раніше були відлучені від політичного контенту).

Політичні інститути є відносно самостійними і водночас тісно пов'язані з іншими великими соціальними підсистемами. Відкрита інституційна структура держави не дає владі узурпувати контроль над суспільством. Тому популізм спрямований на руйнацію демократичної транспарентності та здійснює спробу анігіляцію історії в утопії або антиутопії.

В 2012 р. була опублікована монографія професора економіки Гарвардського університету Д. Аджемоглу та професора школи державної політики імені Гарріса Чиказького університету Дж. Робінсона «Чому нації занепадають. Походження влади. Багатства та бідності». Автори приділили значну увагу ролі політичних інститутів у створенні сприятливих умов для процвітання [3, с.12]. Оскільки соціальні інститути впливають на поведінку і стимули в реальному житті, вони визначають успіх чи поразку країни. Політичні інститути визначають, якими будуть економічні інститути. На їхню думку, екстрактивні економічні інститути спрямовані на те, щоб відібрати доходи і блага в однієї групи людей на користь іншим [3, с. 81]. Інклюзивні економічні інститути потребують забезпечення прав власності й економічних можливостей для широких мас, а не лише для еліти. Інклюзивні економічні інститути створюються на основі, закладеній інклюзивними політичними інститутами, що забезпечують широкий розподіл політичної влади в суспільстві й обмежують її довільне здійснення. Боротьба між екстрактивними та інклюзивними інститутами «у критичні моменти визначається тягарем історії, оскільки наявні економічні й політичні інститути формують баланс влади й визначають політичну здійсненність. Однак ці наслідки заздалегідь історично не визначені, а випадкові. Точний шлях інституційного розвитку в ці періоди залежить від того, яка із сил протистояння перемаже, які групи створять коаліції та які лідери повернуть структурні події на свою користь» [3, с. 98]. Автори згаданої монографії роблять концептуальні висновки, спираючись на сміливу презумпцію тези, що економічний успіх держав не залежить від культури, клімату чи географічного положення. Вони допускають, що країни процвітають через те, що їхні громадяни повалили владну еліту і створили суспільства, де головною цінністю стали рівні економічні та політичні права кожного. Тому свобода робить світ багатшим.

Але не все у світі завойовується назавжди. Автори визнають, що «економічно країни занепадають через екстрактивні інститути. Ці інститути утримують бідні країни в злиднях й не дають їм стати на шлях економічного

розвитку» [3, с. 347-348]. Але ніщо не дається назавжди. Автори також визнають, що «конфлікт, пов'язаний з інститутами й розподілом ресурсів, був усеохопним протягом усієї історії» [3, с.160]. Індія і Китай до ХУ століття були багатшими та більш розвинутими ніж Європа. Але далі промислова революція і колоніалізм змінили розстановку сил. Тільки на початку ХХІ століття Індія і Китай повернулись у вищу економічну лігу.

Моїзес Наїм у монографії «Занепад влади» проаналізував кризу політичних інститутів в умовах глобалізації [4, с. 20]. Ф. Фукуяма проаналізував витоки політичного порядку від найдавніших часів до сучасності. У томі «Від прадавніх часів до Французької революції» автор показав розвиток традиційних «закритих» політичних інститутів [5]. У томі «Політичний порядок і політичний занепад. Від промислової революції до глобалізації демократії» автор висловив оптимізм щодо розвитку демократичних наднаціональних політичних інститутів [6]. Ф. Фукуяма нагадує, що класичний лібералізм визнає «фундаментальну важливість рівних прав особи, закону та свободи» [7, с. 7]. В 2020-х роках у сталих демократіях саме ліберальні інститути зазнали безпосередніх атак. Лібералізму кинули виклик не лише праві популісти, а й оновлені прогресивні ліві. Класичний лібералізм можна розуміти як мирне управління різноманіттям у плюралістичних суспільствах. Лібералізм знімає з порядку денного проблему кінцевих цілей: можете вірити в що хочете, але робіть це в приватному житті й не намагайтеся нав'язати свої погляди співгромадянам [7, с. 18]. На думку Ф. Фукуями, «постмодернізм просунув нас далі – від морального до епістемологічного чи когнітивного релятивізму, у якому навіть спостереження за фактами вважають суб'єктивним» [7, с. 82]. Сучасна держава має бути неупередженою, тобто ставитися до громадян не з огляду на особисті, політичні чи родинні зв'язки з політиками, які на цей момент при владі. Ще один ліберальний принцип передавати владу на найнижчі відповідні рівні правління. Необхідність захищати свободу слова з відповідним розумінням потреби поваги приватності. Примат індивідуальних прав над правами культурних груп. Останній ліберальний принцип пов'язаний з визнанням того, що людська автономія не безмежна [7, с. 138]. Польський соціолог П. Штомпка розглядає соціальний капітал, тобто довіру, толерантність, взаємоповага, солідарність і справедливість як необхідні фактори ефективності політики та розвитку економіки. Автор нагадує, що «суспільство – це поле міжособистісних відносин у безперервному процесі становлення» [8, с. 27]. Це становище забезпечують політичні інститути. Д. Норт, Дж. Волліс, Б. Вайнгест ключовою місією політичних інститутів називають вирішення проблеми насильства. За авторською класифікацією природні держави зменшують насильство за допомогою політичного маніпулювання економікою. Це формує привілейовані класи, які обмежують насильство авторитетами. Модерні суспільства створюють відкритий доступ до економічних і політичних інститутів, сприяючи політичній та економічній конкуренції [9, с. 10]. Автори нагадують, що «сьогодні приблизно 25 країн і 15% світового населення живуть у суспільствах відкритого доступу, решта

175 країн і 85% населення живуть у природних державах» [9, с. 15]. «Спільні уявлення стають вузловими елементами інститутів» [9, с. 281]. Автори зазначають, що США перейшли до порядку відкритого доступу тільки після громадянської війни 1861-1865 років. На нашу думку, це процес насправді затягнувся ще на століття, коли в 1965 р. президент Джонсон прийняв Пакт громадянських прав, який остаточно зрівняв у правах кольорових і білих американців. Автори наголошують, що «досягнення порогових умов і встановлення безособових відносин серед еліти – це неодмінні передумови для інституціоналізації відкритого доступу» [9, с. 283]. Джованні Арріггі наголошує, що транснаціональні корпорації за умов глобалізації впливають на фінансову глобалізацію та підривають політичні інститути національних держав [10, с. 133].

Мета статті у аналізі особливостей кризи національних і наднаціональних політичних інститутів Євросоюзу у контексті їхнього впливу на зовнішньополітичну стратегію Європейського Союзу.

Російська війна проти України, яка триває з березня 2014 р., зруйнувала постбіполярну європейську систему безпеки та створила невідворотні екзистенційні виклики для Європейського Союзу. Внаслідок цього актуалізувалась проблема удосконалення «великої стратегії» подальшого розвитку європейської інтеграції. Впродовж 1990-х початку 2000-х років Європейський Союз спромігся реалізувати «велику стратегію» двох швидкостей: одночасного розширення на схід та поглиблення якості процесу європейської інтеграції. Результатом втілення цієї політики стало прийняття до ЄС спочатку десяти країн (Польща, Чехія, Угорщина, Словаччина, Литва, Латвія, Естонія, Словенія, Кіпр, Мальта), а потім ще двох країн (Болгарія і Румунія), нарешті в 2013 р. Хорватії. Наслідком якісного удосконалення процесу європейської інтеграції стало запровадження в 1999 р. Монетарного союзу та введення спільної європейської грошової одиниці євро. Стабільні інститути Європейського Союзу давали адекватну відповідь на ці виклики. Однак російська агресія проти України (2014) та хаос на Близькому Сході, який настав після суперечливих змін «арабської весни» 2011 р., спровокували появу нових викликів для Європейського Союзу (нелегальна міграція, виклики безпеці, посилення економічної турбулентності). Одним із наслідків цього став успішний для європейських скептиків референдум 23 червня 2016 р. щодо виходу Великої Британії з Європейського Союзу. Відтоді, на нашу думку, в сучасній історії європейської інтеграції виникла актуальна криза формування нової «великої стратегії», покликаної дати відповідь на подальше розширення ЄС та на виклики європейській безпеці. Складнощі з осмисленням необхідності втілення такої нової «великої стратегії» Євросоюзу обумовлені ускладненням політичного середовища ЄС. Структурно можна виділити декілька «мереж» різних інтересів в Європейському Союзі. Одну з них формує Велика Британія, яка після виходу з ЄС намагається формалізувати власне «коло впливу», залучаючи Польщу, Литву, Латвію, Естонію, Данію, Швецію, Фінляндію. Натомість Німеччина і Франція, які історично є «ядром» Євросоюзу, попри внутрішньополітичні та

економічні проблеми, намагаються зберегти консолідований Євросоюз, не розділений за економічними та регіональними інтересами. Ситуація ускладнюється інтенціями адміністрації 47-го президента США Д. Трампа створити в Євросоюзі зручне для себе політичне ультраправе європейсько-скептичне середовище. З цією метою Д. Трамп змінює інструментарій євроатлантичних відносин, властивий проєвропейській адміністрації Дж. Байдена. Ідеологічні розбіжності між адміністрацією Д. Трампа і європейським лібералізмом були зафіксовані у лютому 2025 р. на «Мюнхенській конференції з питань міжнародної безпеки» у виступі віцепрезидента Дж. Венса. Він констатував, що між США і ЄС проявляються різні цінності. США більше зосереджені на протидії міграції, ЄС вважає міграцію інструментом не тільки ненависної Трампа політики інклюзії і преференцій за етнічним походженням, а й засобом розв'язання демографічної кризи. Але ця тенденція піддається критиці європейськими правими популістами. Зокрема, британський інтелектуал Дуглас Мюррей у монографії «Самознищення Європи. Імміграція, ідентичність, іслам», яка побачила світ також в 2017 р., показав, як криза колективної ідентичності, зменшення кількості християн, гіпертрофоване почуття провини серед громадян європейських країн за колоніальне минуле, слабкість і безвідповідальність еліт створюють ідейний вакуум, який заповнюють наративи нових «мирних» завойовників [11, с. 44].

Помітним проявом кризи європейських політичних інститутів є тривала нездатність дати адекватну відповідь на виклики безпеці. Чи є в сучасній Європі політики, які здатні повернути Європі суб'єктність? Це неможливо зробити без мілітаризації. Але розвинуті багаті демократії важко мобілізують на війну ресурси, ніж це робить консолідована диктатура. Європейці не готові вбивати і вмирати заради самооборони. Без США вони виглядають беззахисними. На четвертому році масштабної російської війни проти України ЄС усвідомив, що на його кордоні мільйонна путінська армія. Виділені кошти на відновлення військово-промислового комплексу. Але швидко це не зробити, навіть за п'ять років. Та чи є у Європі ці п'ять років? Путін почувається на піку боєздатності. Він розуміє, що ніколи не буде в кращій ситуації, ніж коли Трамп самоусунувався від Європи. Путін має мобілізовані ресурси для ведення великої війни. Йому треба поспішати і не чекати, коли в Китаї як у головного союзника настане економічна рецесія. Тому путінський режим для безпеки Європи це не абстрактний виклик майбутнього (до 2030 р. умовно), це реальність сьогодення. Євросоюз і США лімітованої підтримкою України в 2022-2025 рр. прийняли рішення не допустити поразки Росії. Путін цю війну не програв, але й не виграв. Його стратегія полягає у пошуку союзників для продовження війни, підтримки економіки під санкціями, та помстою Європі за підтримку України. Європі потрібно відновити військовий потенціал для стримування путінського режиму. Але це буде неможливим без економічного зростання, що може посилювати позиції лівих і правих популістів в Європі. Альтернатива це поразка Заходу в тривалій війні.

Головний історичний урок для України та Європи полягає в тому, що міжнародне право, не підкріплене силою, є безсилим та веде до війни. Без сили права можливо силою змінювати кордони в Україні. Не допускати цього можна тільки одним способом: мати таку власну консолідовану силу, аби вона не давала можливості зваблювати слабкістю потенційних агресорів.

Дедалі частіше Європейському Союзу стає складніше погоджувати нові пакети санкцій проти РФ. Дистанціювання адміністрації президента США Д. Трампа від додаткового санкційного тиску на РФ ускладнює трансатлантичну координацію дій. Водночас ускладнюється проведення спільної зовнішньої політики Євросоюзу. Актуалізується процес гальванізації існуючих регіональних утворень, які структурують Євросоюз неформальними регіональними зв'язками, так і утворення нових структур. Європейський Союз стикається із викликами інтеграції «багатьох швидкостей». Поки що в купі ЄС тримає Спільний ринок і чотири свободи (руху капіталів – втілено у Монетарному союзу і спільній грошовій одиниці євро, руху робочої сили, руху послуг, руху товарів). Але як на цьому позначиться торговельна війна з Трампом, час покаже. Європейські скептичні настрої посилюються навіть в «шістці країн засновниць» європейської інтеграції (Бельгія, Нідерланди, Люксембург, Італія, ФРН, Франція). Більші симпатії до «трампізму» демонструють країни Центральної Європи (Польща, Словаччина, Австрія, Чехія, Угорщина).

18 травня 2025 р. у Будапешті В. Орбан і Р. Ердоган провели саміт тюркомовного світу. Спостерігачем був Північний Кіпр. Таким чином, Туреччина не тільки легалізує «Турецьку республіку Північного Кіпру», а з чорного входу заходить в Європейський Союз.

Висновки. Різноманітні варіанти розвитку Євросоюзу залежать від внутрішньополітичних і зовнішньополітичних тенденцій. Фактично Європейський Союз не має чіткої «великої стратегії» спільної зовнішньої політики і політики безпеки та оборони. Відкритим є питання, чи здатен Європейський Союз достатньо озброїти Україну, створивши із неї фортецю на фронті з Євразією. Договори і гарантії мають термін придатності, який визначається зміною реальних інтересів суб'єктів, залучених до цих договорів і гарантій.

Формування «великої стратегії» має відбуватися на інституційній основі. Ця основа «розмивається» подвійною моделлю національної та транснаціональної політики в Європейському Союзі. Внаслідок цього Європейська Рада, Європейська Комісія, Європейський парламент покликані бути інституційними ініціаторами формування «великої стратегії». Корегування «великої стратегії» інспірується національними урядами країн-членів Європейського Союзу та проводяться в інститути ЄС через механізми міністерських нарад.

В ідеальній моделі реалізація «великої стратегії» Європейського Союзу має бути консолідованим результатом функціонування національного і наднаціонального рівнів політики ЄС.

В реальній політиці на етапах формування, корегування та реалізації «велика стратегія» стикається зі специфічними проблемами. Ці складнощі проявляють себе як у спільній зовнішній політиці ЄС, так і спільній оборонній політиці ЄС. Маркером готовності Євросоюзу до розширення може бути відображення його реальності в бюджеті на 2029-2034 роки. Це вже стосуватиметься Європейського парламенту, який буде обраний у червні 2028 р. Результат залежатиме від наслідків роботи Європейської комісії в 2024-2028 роках. Цей час припадає на каденцію 47-го президента США Д. Трампа, яка обіцяє бути непростюю для євроатлантичних відносин. США і ЄС передусім мають обрати власну стратегію: недопущення російської перемоги, або забезпечення перемоги України. ЄС так і не спромігся дати відповідь на питання, чи він за поразку РФ у війні проти України. Негативна для України відповідь на це питання одночасно може бути стратегічною поразкою для самого Європейського Союзу, який таким чином ризикує продемонструвати свою неспроможність забезпечити реанімацію європейської системи безпеки на засадах міжнародного права, а не російського права сили.

Список використаних джерел і літератури:

1. Макмастер Г. Поля битв. Боротьба за захист вільного світу. К., 2024.
2. Wordsworth R. Wie KI die Geopolitik verändern. *Cicero*. 20. März 2025. URL: <https://www.cicero.de/kultur/kunstliche-intelligenz-ki-geopolitik-stargate>
3. Аджемоглу Д., Робінсон Дж. Чому нації занепадають. Походження влади, багатства і бідності. К., 2024.
4. Наїм М. Занепад влади. К., 2020.
5. Фукуяма Ф. Витоки політичного порядку. Від прадавніх часів до Французької революції. К., 2019.
6. Фукуяма Ф. Політичний порядок і політичний занепад. Від промислової революції до глобалізації демократії. К., 2020.
7. Фукуяма Ф. Лібералізм і його протиріччя. К., 2023.
8. Штомпка П. Соціальний капітал. Теорія міжособистісного простору. К., 2022.
9. Норт Д., Волліс Дж., Вайнгест Б. Насильство та суспільні порядки. К., 2017.
10. Arrighi G. Globalization and Historical Macrosociology. *Abu-Lughod J. (ed.). Sociology for the Twenty First Century. Continuities and Cutting Edges.* Chicago. 1999.
11. Мюррей Д. Самознищення Європи. Імміграція, ідентичність, іслам. К., 2024.

ГЛОБАЛЬНИЙ КОМПРОМІС ЯК АЛЬТЕРНАТИВА КОНФЛІКТНОМУ СВІТОПОРЯДКУ: АНАЛІТИЧНА РАМКА

У статті аналізуються перспективи досягнення глобального компромісу як засобу послаблення зростаючої геополітичної напруги в умовах глобальної кризи 2025 р. Розглянуто умови та механізми, за яких провідні держави, корпорації та суспільні сили можуть досягати взаємоприйнятних домовленостей, спираючись на історичні прецеденти, зокрема Вестфальський мир, Віденський конгрес та міждержавні угоди стародавніх часів.

У дослідженні окреслено ключових акторів: держави, альянси, корпоративні суб'єкти, інституціоналізовані сфери діяльності, а також культурні й ідеологічні сфери. Водночас визначено основні перешкоди для досягнення компромісу, серед яких – опір еліт та ідеологічна поляризація. Особливу увагу приділено потенційній ролі України у формуванні глобального компромісу, а також впливу громадського тиску та прагматичного лідерства як чинників суспільних трансформацій.

У статті запропоновано типологію компромісів за критеріями часового контексту, специфіки домінуючого суб'єкта та методів досягнення. Досліджено, чи можуть історичні домовленості слугувати механізмом запобігання новій глобальній холодній або гарячій війні. Стверджується, що, попри виклики з боку впливових груп і суперечливих усталених інтересів, прагматичний і всеохопний підхід, заснований на історичних та сучасних прикладах, здатен прокласти шлях до глобальної стабільності та динамічного розвитку.

Ключові слова: *глобальний компроміс, геополітична криза, прагматизм, громадський тиск.*

Yakushik V.M. Global compromise as an alternative to conflict-based order: an analytical framework.

This article examines the prospects for a global compromise aimed at mitigating escalating geopolitical tensions amid the broader global crisis of 2025. It explores the conditions and mechanisms through which major powers, corporations, and societal forces might negotiate mutually acceptable agreements, drawing on historical precedents such as the Peace of Westphalia, the Congress of Vienna, and ancient diplomatic truces. The study identifies key actors—including states, alliances, corporate entities, and institutionalised domains of activity, as well as cultural and ideological spheres—while highlighting obstacles such as elite resistance and ideological polarisation. Particular emphasis is placed on Ukraine's potential role in facilitating global compromise, alongside the transformative influence of public pressure and pragmatic leadership.

By proposing a typology of compromises based on timing, agency, and method, the article assesses whether a historic settlement could avert the onset of a new global cold or hot war. It contends that, despite entrenched interests and ideological divisions, a pragmatic and inclusive approach—grounded in both historical and contemporary examples—may offer a viable pathway to global stability and dynamic development.

Keywords: *Global compromise, geopolitical crisis, pragmatism, public pressure.*

1. Вступ.

Ця стаття базується на матеріалах виступу автора на пленарному засіданні «Сценарії майбутнього: Захід, Росія, Україна, геополітичні перспективи», що відбулося в межах конференції «Ініціативи експертів щодо миру для України» в місті Мафра, Португалія, 11-12 березня 2025 р. Захід був організований Міжнародною радою з дипломатії та діалогу (США) [1; 2]. У статті розглядається, чи здатен глобальний компроміс – взаємно зобов’язуючі угоди між ключовими геополітичними акторами – запобігти ескалації сучасної кризової ситуації у світі, що позначена низкою регіональних війн, у нову холодну або гарячу глобальну війну. Початкова англійська версія цієї статті була опублікована в журналі “*Ukrainian Policymaker*” у червні 2025 р. [3]. Нинішній україномовний текст містить низку суттєвих доповнень і уточнень.

1.1. Мета та завдання.

Метою цього дослідження є стислий теоретичний аналіз можливості глобального компромісу як механізму деескалації геополітичної напруги та окреслення потенційних шляхів його реалізації.

Основні завдання дослідження полягають у:

- 1) виявленні ключових акторів, включаючи держави, транснаціональні корпорації та суспільні сили;
- 2) аналізі перешкод на шляху до глобального компромісу – таких як ідеологічні розбіжності та опір еліт (та інших привілейованих груп з усталеними інтересами);
- 3) окресленні основних елементів компромісу, що охоплюють територіальні, економічні та ідеологічні виміри;
- 4) дослідженні потенційної ролі України як балансуючого чинника та стратегічного вузла глобальної дипломатії;
- 5) оцінці реалістичності глобального компромісу в контексті системної кризи 2025 р.

1.2. Предмет і об’єкт.

Предметом цього дослідження є умови та механізми, що сприяють досягненню глобального компромісу в контексті кризи 2025 р., позначеної насамперед суперництвом між США і Китаєм, війною Росії проти України та внутрішніми розколами серед країн Заходу.

Об'єктом дослідження є взаємодія глобальних акторів – держав, альянсів, корпорацій та інституціоналізованих сфер діяльності (включаючи економічні, військові та ідеологічні компоненти, зокрема духовні й культурні виміри ідеології) – у процесах формування, ескалації або розв'язання геополітичних конфліктів.

1.3. Методологія дослідження.

У цьому дослідженні застосовано кілька взаємодоповнюючих методологічних підходів:

Порівняльний історичний аналіз. Розглядаються приклади компромісів, зокрема: Вестфальський мир (1648 р.), який завершив Тридцятилітню війну шляхом узгодження інтересів релігійних і територіальних сил [4]; Віденський конгрес (1815 р.), що забезпечив стабільність у Європі після наполеонівських війн [5, р. 78-92]; а також стародавні прецеденти – перемир'я Риму з Парфією у 20 р. до н.е. [6, Book 53, Ch. 29-33; 7]; договори імператора Ашоки з династії Маур'я у III столітті до н.е. [8, р. 123-150]; дипломатія династії Хань з кочовими племенами у II столітті до н.е. [9, Ch. 110].

Системний підхід. Аналізується взаємозв'язок між державами, корпораціями та суспільствами як ключовими акторами геополітики [10].

Методи конфліктології. Для оцінки динаміки конфліктів автор спирається на власний досвід дослідження пострадянської України та інших регіонів світу.

Аналіз поточних подій. У статті враховується розвиток глобальної ситуації після інавгурації президента США Дональда Трампа у січні 2025 р.

1.4. Історичні прецеденти прагматизму.

Прагматична дипломатія має глибокі історичні корені. Вестфальський мир (1648 р.) заклав принцип державного суверенітету як засобу стримування війн [4]. Віденський конгрес (1815 р.) відновив баланс у відносинах між великими державами після наполеонівських війн [5, р. 40-65].

Серед стародавніх прикладів варто згадати мирну угоду між Римом і Парфією (20 р. до н.е.), яка завдяки дипломатичним засобам забезпечила стабільність на міждержавному кордоні [6], а також договори імператора Ашоки з династії Маур'я (III ст. до н.е.), що сприяли мирному співіснуванню завдяки моральному авторитету правителя [8, р. 123-150].

Ісламська історія також пропонує вагомі паралелі: договір Худайбійя (628 р.) гарантував десятирічне перемир'я між пророком Мухаммедом і курайшитами, попри нерівність сил сторін [11, р. 317-321]; перехід від правління Омейядів до Аббасидів (750 р.) відбувся завдяки прагматичним домовленостям між елітами, що включали компроміси щодо розподілу влади. Аббасиди, хоча й прийшли до влади шляхом революції, не повністю знищили стару систему, а частково інтегрували її елементи – адміністративні кадри, релігійних авторитетів і племінних лідерів – щоб забезпечити стабільність і

легітимність¹ [12, р. 123-139]. Ще одним прикладом є Яффський договір (1192 р.) між англійським королем Ричардом Левове Серце та мусульманським правителем Салах ад-Діном, який дозволив християнське паломництво до Єрусалиму [13, р. 76-79]. Ці історичні приклади наголошують на ролі прагматизму у врегулюванні руйнівних конфліктів і слугують одним із джерел формування сучасних стратегій компромісу.

2. Ключові актори глобального компромісу.

2.1. Держави та альянси.

Глобальних акторів можна класифікувати за їхньою роллю у формуванні компромісу або перешкоджанні йому.

Основні актори – держави зі значним військовим, економічним або ідеологічним потенціалом (зокрема, США, Китай, Росія, ЄС, Велика Британія). США в умовах політики президента Д. Трампа «Америка понад усе» демонструють помірний ізоляціонізм і прагматизм. Китай, як економічна супердержава, кидає виклик західному домінуванню. Росія прагне реалізувати цілі історичного ревізіонізму, претендуючи на власні сфери геополітичного впливу [14, р. 356-359]². ЄС сподівається на автономію від патронату США та тіснішу співпрацю з Великою Британією [15]. Велика Британія, як активний суб'єкт геополітики, є одним із найбільш послідовних стратегічних союзників України, відіграючи ключову роль у військовій, дипломатичній та економічній підтримці [16]. Індія – нейтральна держава, що набирає геополітичної ваги та врівноважує основні блоки [17].

Сателіти – держави, що орієнтуються на провідних геополітичних акторів і не мають суттєвого самостійного впливу на міжнародні процеси (наприклад, Білорусь у контексті зв'язків з Росією або країни Балтії – у межах НАТО).

Проксі-актори (інструменти впливу) – суб'єкти, через які держави здійснюють вплив в інших країнах без своєї прямої участі. Прикладами є рух хуситів у Ємені як ключовий іранський проксі (інструмент впливу), щонайменше з 2009 р., особливо після захоплення Сани у 2014 р., а також сирійські нерегулярні збройні формування, які Росія використовувала з вересня 2015 до грудня 2024 р. [18; 19; 20].

Використання території розгортання геополітичного конфлікту як витратного матеріалу (ресурсу) відображає практику, коли менші держави або регіони стають ареною протистояння між великими державами або приносяться в жертву в геополітичних іграх (як наприклад Донбас та Південно-Китайське море)³ [21, р. 67-70; 22].

¹ Хоча Аббасидська революція не була формальним компромісом, вона передбачала прагматичний розподіл влади та формування союзів між конкуруючими інтересами.

² У монографії «Трагедія політики великих держав» (2001 р., оновлене видання 2014 р.) Джон Міршаймер викладає свою теорію наступального реалізму, яка трактує дії Росії як раціональне прагнення до регіональної гегемонії та відновлення власної сфери впливу [14].

³ Хоча монографія Чарльза Тілли «Примус, капітал і європейські держави» (1993 р.) не містить прямих коментарів щодо сучасних конфліктів – зокрема таких, як на Донбасі чи в

Глобальні балансуючі держави (global swing states) – середні держави, такі як Індія, Бразилія, Туреччина та Індонезія, які набувають дедалі більшого впливу, демонструючи гнучкість і здатність змінювати глобальну конфігурацію сил. Вони надають пріоритет національним інтересам, використовуючи свій економічний потенціал (наприклад, агробізнес Бразилії) та регіональний вплив (зокрема, пантюркізм Туреччини) [17]. Застосування стратегій багатовекторного партнерства, тобто гнучкого балансування між центрами сили, відрізняє ці держави від сателітів і проксі-акторів. Вони ведуть діалог з різними геополітичними центрами, зберігаючи свою стратегічну автономію.

2.2. Корпоративні актори.

Корпорації, що функціонують як квазі-суверенні суб'єкти, відіграють важливу роль у формуванні глобальних процесів у сучасну епоху і виконували аналогічну функцію в попередні історичні періоди.

Історичні прецеденти. Геополітична роль корпорацій має глибоке історичне коріння. Британська Ост-Індійська компанія (1600-1874 рр.), заснована хартією королеви Єлизавети I, еволюціонувала від торговельного підприємства до де-факто колоніального уряду, здійснюючи військовий, фіскальний та адміністративний контроль над значними територіями Індії. Компанія утримувала власну армію, укладала договори з іноземними державами та збирала податки, фактично функціонуючи як «держави в державі» [23].

Аналогічно, Російсько-Американська компанія (1799-1867 рр.), заснована на підставі жалуваної грамоти імператора Павла I, отримала ексклюзивні права на торгівлю та управління в Російській Америці (сучасна Аляска). Вона засновувала поселення, здійснювала видобуток ресурсів (зокрема хутра) та навіть намагалася розширити свою присутність на території Каліфорнії й Гавайських островів. Компанія діяла як колоніально-комерційний гібрид до моменту продажу Аляски США у 1867 р. [24].

Ключові гравці. Серед провідних корпоративних акторів – “BlackRock” (понад \$10 трлн. активів) [25], “Vanguard”, “Goldman Sachs” (фінансовий сектор); “Tesla”, “ExxonMobil” (енергетика); “Pfizer”, “Moderna” (фармацевтика).

Коаліції. Геополітичні конфігурації останніх років виявили ідеологічні розбіжності та стратегічну конкуренцію між «традиційними» глобалістами – такими як “BlackRock” і Всесвітній економічний форум – та націоналістичними або ізоляціоністськими акторами, частину з яких можна охарактеризувати як «поміrkованих глобалістів». Показовим прикладом антиглобалістської коаліції стала група навколо “Tesla” під керівництвом Ілона Маска, яка була пов'язана з Дональдом Трампом і Дж.Д. Венсом. Цей альянс почав розпадатися у травні-

регіоні Південно-Китайського моря – вона пропонує базову аналітичну рамку для розуміння того, як держави впродовж історії розширювали та зміцнювали свій контроль, використовуючи периферійні території та спірні зони [21].

червні 2025 р. внаслідок публічного політичного конфлікту, що спричинив різке падіння ринкової вартості “*Tesla*” [26].

Секторальна конкуренція. Фінансовий сектор (спекулятивний капітал) конкурує з виробництвом (матеріальні товари), а енергетичний сектор структурується навколо двох основних напрямів: викопного палива (“*ExxonMobil*”) та «зелених» ініціатив [27].

Ідеологічні розбіжності на корпоративному рівні. Показовим прикладом того, як напруження між протилежними геоекономічними та геополітичними блоками проявляється на корпоративному рівні, є концептуальні та прагматичні розбіжності між компаніями: якщо “*BlackRock*” просуває глобалістський порядок денний, то діяльність “*Tesla*” – зокрема її гігафабрика в Шанхаї – уособлює форму прагматичного націоналізму. У цьому контексті корпорації виступають тіншовими акторами, які непомітно впливають на перебіг криз, переговорів і стратегічних компромісів.

2.3. Інституалізовані сфери діяльності.

Глобальні сфери діяльності дедалі активніше змагаються за контроль над стратегічними ресурсами. Серед цих сфер:

Фінансовий сектор, представлений компаніями, такими як “*BlackRock*” і “*JPMorgan*”, орієнтується на зростання спекулятивного капіталу та управління потоками фінансових ресурсів.

Оборонна промисловість (військово-промисловий комплекс⁴): “*Lockheed Martin*”, “*Raytheon*” – війна як бізнес-модель.

Інформаційні технології: “*Google*”, “*Meta*”, “*OpenAI*” – стратегічне домінування, що здійснюється через контроль над цифровими ресурсами та алгоритмічною інфраструктурою.

Фармацевтична галузь. Глобальний фармацевтичний сектор, очолюваний компаніями “*Pfizer*” і “*Moderna*”, а також сформований інституціями, такими як Всесвітня організація охорони здоров’я (ВООЗ), нині функціонує на перетині охорони здоров’я та геополітики. Розробка вакцин, режими захисту інтелектуальної власності та стратегії їх розподілу стали інструментами м’якої сили та засобами стратегічного впливу. Пандемія COVID-19 продемонструвала,

⁴ У своєму прощальному зверненні 1961 р. президент США Дуайт Д. Ейзенхауер увів термін «військово-промисловий комплекс» і наголосив: «У колегіальних органах влади ми повинні остерігатися набуття невинного впливу – чи то навмисного, чи ненавмисного – з боку військово-промислового комплексу» [28]. Його застереження й сьогодні звучить напрощад актуально, оскільки складна мережа взаємозв’язків між оборонними корпораціями, урядовими структурами та інституціями безпеки й надалі суттєво впливає на ухвалення стратегічних рішень у глобальному вимірі. Наприклад, політична вага американських оборонних компаній, таких як “*Lockheed Martin*” і “*Raytheon*”, стала очевидною в дискусіях щодо військової підтримки України, тоді як оборонний сектор Китаю, керований державою, демонструє альтернативну модель інтегрованої координації між цивільною та військовою сферами. Такі сучасні тенденції підтверджують актуальність застереження, висловленого Д. Ейзенхауером, порушуючи питання про те, чи не визначаються пріоритети національної безпеки радше інституційними інтересами, ніж результатом демократичного обговорення.

що доступ до медичних інновацій може слугувати геополітичною валютою, а «вакцинна дипломатія» – переоформлювати альянси та залежності [29; 30; 31].

Скандальні епізоди, зокрема *Pfizergate* – справа, пов'язана з президенткою Європейської комісії Урсулою фон дер Ляєн та її неоприлюдненими контактами з генеральним директором “Pfizer” – додатково засвідчують непрозорі зв'язки між державними установами та фармацевтичними корпораціями [32; 33].

Енергетика: “*ExxonMobil*”, “*Aramco*” – викопне паливо (вуглеводневі ресурси) як інструмент геополітичного впливу.

Культура та освіта: «*Голлівуд*», “*Netflix*”, університети Ліги плюща – засоби м'якої сили та нормативного впливу.

Агропромисловість. Глобальна конкуренція розгортається у двох напрямках: 1) альянси між постачальниками ресурсів і торговцями продовольством задля просування сталого розвитку та інновацій; 2) конфлікти, спричинені порушеннями торговельних зв'язків і геополітичною фрагментацією (роздробленістю геополітичного простору). Компанії “*Cargill*”, “*Bayer Crop Science*”, “*Syngenta*” і “*Corteva*” часто координують дії через платформи на зразок “*CropLife International*” або цифрові ініціативи, такі як “*Covantis*”, що мають на меті модернізацію логістики світової торгівлі [34; 35; 36]. Водночас зберігається напруження між західними агрокомпаніями та державними акторами, такими як СОFCО (Китай), особливо у питаннях доступу до сировини та цифрової інфраструктури, а також у зв'язку з нерівністю регуляторних умов [37; 38].

Структурні конфлікти: фінанси проти виробництва, індустрія війни проти інфраструктури миру, цифрові ресурси проти матеріальних виробничих потужностей – саме ці протиставлення дедалі більше визначають архітектуру глобальної влади.

2.4. Інші виміри: релігія, ідеологія та цивілізації.

Релігія та ідеологія. Глобальні лінії розлому часто відображають цивілізаційні поділи: християнський Захід (разом із юдаїзмом), ісламський світ та світський Китай. У самому Заході юдейсько-християнські традиції дедалі частіше вступають у конфлікт із секулярним «постхристиянським глобалізмом»⁵, прикладом якого є ініціативи, такі як «Велике перезавантаження» Всесвітнього економічного форуму [27; 39, р. 22-28]. Історичні компроміси в ісламському світі, зокрема Яффська угода 1192 р., ілюструють міжцивілізаційний прагматизм [13, р. 76-79].

⁵ Хоча ініціатива Клауса Шваба «Велике перезавантаження» виступає за «інклюзивний капіталізм» («капіталізм, орієнтований на інтереси всіх учасників» – “stakeholder capitalism”) та переформатування глобальних систем у постпандемічний (пост-COVID-19) період, вона не позиціонує себе відкрито як «постхристиянська». Таке визначення радше відображає зовнішні інтерпретації, передусім з боку критиків, які сприймають цю ініціативу як прояв секулярної глобалістської ідеології. У цьому контексті термін «постхристиянський» слід розуміти як аналітичну конструкцію, а не як самовизначення К. Шваба.

Народи та суспільство. Низові форми мобілізації – від пострадянських громадянських рухів до «Арабської весни» – кидали виклик елітарним структурам і авторитарній інерції [40].

Глибинна держава (Deep State). Невиборні мережі, зокрема військово-промисловий комплекс США, розвідувальні агентства та турецький *derin devlet* (таємна коаліція військових, спецслужб і кримінальних структур), часто чинять опір системним змінам і демократичному контролю [41; 42; 43; 44].

3. Типологія глобального компромісу.

3.1. Визначення та антиподи.

Глобальний компроміс означає домовленість між учасниками щодо розподілу сфер впливу та зменшення конфліктності з метою уникнення одностороннього домінування (наприклад, *Rex Americana*), анархічної фрагментації або ідеологічної гегемонії [5, р. 361-366]. Історичний аналог цього підходу виник у 1970-х рр. у вигляді «історичного компромісу», запропонованого Енріко Берлінгуером – лідером Італійської комуністичної партії (ІКП) – і підтриманого Сантьяго Каррільйо з Іспанської комуністичної партії (ІКП) [45; 46, р. 283-295; 47]. У відповідь на військовий переворот у Чилі 1973 р. та зростання політичного насильства в Європі, Е. Берлінгуер стверджував, що комуністи не можуть самостійно керувати в демократичних суспільствах без формування союзів із поміркованими силами. Він запропонував стратегічне партнерство між ІКП та домінуючими в Італії християнськими демократами (ХДП) задля захисту демократії та соціального прогресу. Хоча ця модель так і не була повністю реалізована, вона суттєво вплинула на політичне життя Італії у 1976-1979 рр., коли ІКП надавала зовнішню підтримку урядам, очолюваним ХДП, без офіційного входження до коаліції.

В Іспанії С. Каррільйо розвивав подібні ідеї в межах єврокомунізму – з відмовою від авторитаризму радянського зразка та орієнтацією на плюралізм, громадянські свободи й поступові реформи [48]. Ці ініціативи становили ширшу спробу інституціоналізувати ідеологічне співіснування та запобігти поляризації – логіку, що перегукується із сучасними закликами до багатопольярної співпраці та стратегічної стриманості.

Натомість антиподами такого компромісу виступали як ліві, так і праві рухи, які відкидали плюралізм і прагнули ідеологічного або геополітичного домінування. Зліва ортодоксальні марксистсько-ленінські партії, що дотримувалися радянської доктрини, розглядали «історичний компроміс» як зраду революційних принципів, надаючи перевагу класовій боротьбі та однопартійній владі замість коаліційного співробітництва. справа авторитарні та неофашистські течії в Італії та Іспанії – зокрема Італійський соціальний рух та франкістські радикали – виступали проти будь-яких домовленостей із комуністами, натомість закликаючи до придушення лівих сил і збереження ієрархічного, націоналістичного порядку.

Ці протилежні бачення – революційний максималізм і реакційний ексклюзівізм – є ідеологічними антиподами компромісу: обидва заперечують можливість узгодженого співіснування, віддаючи перевагу безкомпромівним сценаріям. У цьому сенсі «історичний компромів» був не просто тактичною угодою, а філософським вибором на користь демократичного плюралізму в умовах політичної поляризації.

Узагальнюючи, можна виокремити чотири основні типи антиподів стратегії глобального компромісу, класифіковані за двома критеріями: а) ідеологічною орієнтацією (ліва чи права) та б) соціальною базою (елітарна чи масова).

Революційний максималізм (лівий, масовий або елітарний) – доктрина і відповідна їй практика, що заперечують поступки опонентам і створення коаліцій, наполягаючи на радикальному перетворенні суспільства через повну реалізацію власних ідеологічних принципів, зокрема, ціною відмови від демократичних процедур.

Реакційний ексклюзівізм (правий, масовий або елітарний) – стратегія, що поєднує ностальгію за ієрархічним порядком із виключенням альтернативних ідеологій або соціальних груп із політичного процесу. Праві сили, які прагнуть витіснення опонентів замість співіснування, є типовими представниками цього підходу.

Технократичний монополізм (елітарний, нерідко поза ідеологією) – підхід, що зводить політичне управління до компетенції експертів, ігноруючи механізми участі та суспільного діалогу, притаманні деліберативній демократії.

Популістська стратегія мобілізації через поляризацію (масова, як правило поза ідеологією) – це риторика та відповідна їй політична практика, що розділяють суспільство на «народ» і «ворожі еліти», заперечуючи інституційні компроміси на користь прямої мобілізації та конфліктної політики.

Ця типологія демонструє, що компромів – це не прояв слабкості, а альтернатива крайнощам: лівим і правим, елітарним і масовим. Він є формою стратегічної стриманості, що дозволяє зберігати політичну множинність у складних умовах.

3.2. Типи глобального компромісу за сферами.

Територіальний компромів – створення нейтральних зон або передача спірних регіонів одному з учасників спору чи їх розподіл між конкуруючими державами (наприклад, узгодження територіального розподілу острівних територій та правове визнання будівництва штучних островів у Південно-Китайському морі).

Економічний – розподіл функціональних сфер (наприклад, технологічне лідерство США і першість Китаю у промисловому виробництві).

Ідеологічний – прагматичне співіснування між ліберальними демократіями та авторитарними режимами [39, р. 22–28]⁶.

⁶ Хоча книга Семюела Хантінгтона «Зіткнення цивілізацій?» (1993 р.) не містить прямої підтримки ідеї «співіснування лібералізму й авторитарії», у ній акцентовано увагу на

Інституційний – поступове доповнення механізмів, зосереджених навколо ООН, регіональними та мережевими структурами, покликаними забезпечити гнучкість регулювання та координацію діяльності багатьох суб'єктів геополітики [10].

3.3. Типи глобального компромісу за умовами.

Узагальнена типологія глобального компромісу, побудована на трьох ключових критеріях – 1) часовий контекст, 2) специфіка домінуючого суб'єкта та 3) методи досягнення, – дозволяє виокремити такі різновиди:

1). За часовим контекстом:

А). Кризовий компроміс – базується на домовленостях, укладених після масштабних потрясінь у відповідь на них, зокрема, на Ялтинській конференції 1945 р. [5, р. 78-92].

Б). Превентивний компроміс – передбачає запровадження засобів упередження конфлікту до початку ескалації, прикладом чого є Вестфальський мир (1648 р.) [4].

2). За специфікою домінуючого суб'єкта / суб'єктів:

А). Елітарний компроміс – досягається шляхом переговорів між правлячими елітами, як це було на Віденському конгресі (1815 р.) [49, р. 109-131].

Б). Масовий компроміс – виникає внаслідок системних змін, ініційованих масовою мобілізацією, прикладом чого є Версальський договір (1919 р.).

В). Революційний компроміс – формується в результаті радикальних ідеологічних зрушень або народних повстань, що докорінно змінюють політичний лад, як це сталося після більшовицької революції у контексті Брест-Литовського миру (1918 р.) [50, р. 23-45].

3). За методами досягнення:

А). Примусовий компроміс – зовнішньо нав'язані домовленості, укладені без згоди місцевих учасників, як, наприклад, Перший і Другий Віденські арбітражі (1938 р. і 1940 р.)⁷, а також, певною мірою, Дейтонські мирні угоди (1995 р.), що завершили війну в Боснії та Герцеговині. Хоча Дейтонський процес формально передбачав участь сторін конфлікту, самі переговори проходили під сильним тиском з боку міжнародних посередників, зокрема

історичній закономірності існування цивілізаційного розмаїття та ідеологічних розбіжностей. У цьому контексті автор опосередковано підтримує думку, що співіснування – хай і конфліктне – може бути прагматичною необхідністю в багатополлярному світі, сформованому конкуруючими системами цінностей.

⁷ Перший (1938 р.) і Другий (1940 р.) Віденські арбітражі – нав'язані нацистською Німеччиною та фашистською Італією – призвели до перегляду кордонів Чехословаччини та Румунії без справжньої згоди місцевого населення, демонструючи приклад примусової дипломатії, сформованої інтересами гегемонів, а не принципом національного самовизначення [51; 52].

США, і відбувалися поза межами регіону – на авіабазі в Дейтоні, штат Огайо. Угода закріпила складну політичну архітектуру, яка інституціоналізувала етнічний поділ і частково обмежила перспективи демократичного розвитку [53; 54].

Б). Адаптивний компроміс – поступова еволюція інституцій глобального управління через децентралізовані реформи, орієнтовані на окремі функціональні сфери в межах ширших політичних процесів, як це представлено в концептуальній рамці мережевої дипломатії та транскордонної взаємозв'язності, запропонованій Енн-Марі Слотер [10], а також у теорії республіканського глобального конституціоналізму Стівена Слотера [55, р. 1-15, 123-150]. Показовим прикладом таких процесів є модернізація ОБСЄ у відповідь на зміну балансу сил [56].

В). Просвітлений компроміс – досягається через дипломатію, що ґрунтується на моральній або духовній легітимності, як у випадку мирних угод імператора Ашоки з династії Маур'я [8, р. 123-150].

Ця типологія спирається на концептуальні рамки Генрі Кіссінджера [5, р. 361-366] і додатково уточнюється через аналітичний підхід Чарльза Тіллі до формування державності [21, р. 67-70], який акцентує роль специфіки суб'єкту та методу формування того чи іншого стійкого політичного порядку.

4. Світ у кризі чи на порозі історичного компромісу?

4.1. Нинішні глобальні кризи.

Глобальний ландшафт 2025 р. позначений зростанням напруженості: стратегічним суперництвом між США та Китаєм, внутрішніми розколами на Заході (зокрема розбіжностями між адміністрацією Д. Трампа та Європейським Союзом), а також триваючою війною між Росією та Україною. Зростаюча суспільна втома та геополітична нестабільність свідчать про дедалі більший запит на системне переосмислення існуючого глобального порядку.

4.2. Передумови та можливості для досягнення компромісу.

Попри фрагментованість глобального простору, можливості для компромісу зберігаються. Прагматичне лідерство та збалансовані багатосторонні ініціативи можуть сприяти поступовому зближенню позицій. Важливим кроком може стати реформування медійних екосистем з метою протидії дезінформації та ідеологічній поляризації – що перегукується з практикою імператора Ашоки, який використовував едикти для утвердження етичного управління [8, р. 123-125]⁸, а також узгоджується з критикою сучасної

⁸ Хоча едикти Ашоки, як зазначає Р. Тхапар [8], не були формою реформування медіа у сучасному розумінні, вони виконували функцію новаторського державного етичного звернення до суспільства. Їхній внесок у формування суспільних норм і утвердження плюралістичних цінностей становить ранній історичний приклад конструктивного застосування інформаційних засобів для зміцнення громадянської згуртованості та протидії роз'єднувальному наративам.

пропаганди як інструменту конформізму та контролю, висловленою Жаком Еллюлем [57, р. 25-30].

Криза як каталізатор: глобальна криза 2025 р. – позначена війною, економічною нестабільністю та кліматичними потрясіннями – активізує потребу в системному реформуванні.

Багатополярність: в умовах плюралізму центрів впливу жоден актор не здатен домінувати одноосібно; співпраця стає необхідністю.

Історична пам'ять: наявні історичні прецеденти компромісів (наприклад, Вестфальський мир, Віденський конгрес, політика розрядки) слугують зразками прагматичного співіснування.

Технологічна взаємозалежність: глобальні ланцюги постачання та цифрова інфраструктура потребують координації.

4.3. Перешкоди на шляху до глобального компромісу.

Ідеологічні бар'єри. Спадок холодної війни та протиріччя між західною ліберальною моделлю і альтернативними цивілізаційними системами продовжують загострювати глобальні розколи [39, р. 22-28]. Глобалістський порядок денний Всесвітнього економічного форуму дедалі більше вступає в конфлікт із націоналістичними та популістськими рухами, що відображає поглиблення боротьби за суверенітет і за власні моделі управління [58; 59].

Опір еліт. Інституціоналізовані впливові еліти (так звана «глибинна держава») – від військово-промислового комплексу США та розвідувальних агентств до транснаціональних фінансових акторів, таких як “*BlackRock*” – часто чинять опір структурним змінам, які загрожують їхньому впливу [41; 42; 43; 44]. Історичні аналогії включають опір еліт демократичним реформам після Першої світової війни [49, р. 109-131].

4.4. Елементи глобального компромісу.

Попри зазначені перешкоди, глобальний компроміс залишається можливим за умови цілеспрямованих поступок у кількох ключових сферах. Стійкий компроміс, найімовірніше, передбачатиме поступки та перегрупування по таких напрямках:

А). Територіальний вимір. Домовленості щодо нейтралітету (наприклад, у випадку України) та поступки, спрямовані на деескалацію в спірних зонах (зокрема, у регіоні Південно-Китайського моря), свідчать про прагматичний підхід до врегулювання у критичних точках геополітичного протистояння [14, р. 356-359; 60].

Б). Економічний вимір. Виникає функціональний поділ праці – коли США зберігають домінування в сфері інформаційних технологій, Китай лідирує в промисловому виробництві, а вплив у сфері енергетики розділений між транснаціональними корпораціями, такими як “*ExxonMobil*”, і державними гравцями, зокрема “*Saudi Aramco*” – що демонструє структурну багатополярність глобальної економіки [61; 62; 63].

В). Ідеологічний вимір. Співіснування ліберальних і авторитарних систем, незважаючи на суперечності, може слугувати необхідним *modus vivendi* у багатомодельному світовому порядку [39, р. 22-28; 64].

Г). Інституційний вимір. Регіональні інституційні платформи дедалі частіше доповнюють чи трансформують усталені моделі управління, зосереджені навколо ООН. Ініціативи, зокрема Регіональна рамкова програма для країн Південної Африки на 2024-2030 рр. та Рекомендації щодо реалізації Рамкової програми ООН з надання допомоги у цілях розвитку, вказують на поступовий перехід до децентралізованих, регіонально орієнтованих моделей управління [65; 66].

5. Роль України в глобальному компромісі.

5.1. Стратегічне врівноваження як геополітична функція України.

Геополітичне розташування України робить її потенційним ареалом апробації моделі глобального компромісу. Її доля втілює глибинні суперечності між західним лібералізмом, російським ревізіонізмом і китайським прагматизмом.

Стратегічне місце. Україна межує з ЄС і Росією, виконуючи роль буфера та мосту. Вихід до Чорного моря та потужний аграрний потенціал посилюють її значення на глобальному рівні.

Символічна роль. Україна втілює суперечливі наративи: суверенітету й самовизначення (Захід), історичних претензій (Росія), а також позаблоковості (Глобальний Південь).

Можливі геополітичні функції України:

- 1) нейтральна буферна держава – позаблокова Україна могла б знизити напруження між НАТО і Росією;
- 2) держава-міст – Україна могла б сприяти діалогу між Сходом і Заходом, подібно до моделі фінляндизації часів «холодної війни»;
- 3) інтегрований учасник – у межах альтернативної траєкторії, Україна могла б повністю інтегруватися в західні структури, посилюючи провідну роль Заходу в глобальному порядку.

Геополітичні ризики для України:

- 1) фрагментація – затяжний конфлікт може призвести до територіального розколу або зміни конфігурації державного устрою;
- 2) статус проксі-держави – існує ризик, що Україна перетвориться на постійне поле боротьби між великими державами;
- 3) перенавантаження – надзвичайно висока залученість західних партнерів може спричинити втому, розчарування або реакцію відторгнення з їхнього боку.

Майбутнє України як чинник глобального компромісу.

Майбутнє України, ймовірно, матиме глобальні наслідки, окреслюючи контури світового порядку та визначаючи шанси на компроміс. Її доля не лише впливатиме на архітектуру європейської безпеки, а й засвідчить життєздатність багатопольярної дипломатії. Як зазначає Центр геополітики “*JPMorgan Chase*” [67], майбутнє України може розвиватися за одним із кількох історичних аналогів, кожен із яких слугує стратегічною метафорою для можливих сценаріїв післявоєнного врегулювання.

- Модель Південної Кореї: частково суверенна Україна з зовнішніми гарантіями безпеки та підтримкою Заходу у післявоєнній реконструкції.

- Модель Ізраїлю: милітаризована, самодостатня Україна з тривалою підтримкою Заходу, але без присутності іноземних військ.

- Модель Грузії: ослаблена, нестабільна Україна, що поступово віддаляється від інтеграції з Заходом.

- Модель Білорусі: васалізована Україна під контролем Росії.

Ці моделі не слід сприймати як буквально відтворення історичних прикладів у сучасних умовах. Радше, це умовні концептуальні типології – комплекси інституційних, військових і геополітичних характеристик, які допомагають окреслити можливі траєкторії розвитку України.

У цьому контексті Україна також може виконувати функцію буферної держави – нейтралізованої зони між конкуруючими блоками – що перегукується з пропозиціями президента США Д. Трампа та миротворчими ініціативами ЄС [68]. Утім, нейтралітет сам по собі може виявитися недостатнім без надійних гарантій безпеки, економічного відновлення та інституційної автономії. Більш концептуально сформульована пропозиція передбачає модель «фінляндизованої» демократії: військово нейтральної, але політично плюралістичної та економічно інтегрованої із Заходом.

Додаткові історичні аналогії – такі як Австрія (1955 р.), Фінляндія (1944 р.)⁹ або Румунія (1944 р.) – можуть доповнити цю типологію,

⁹ 18 серпня 2025 р. під час зустрічі у Вашингтоні з Президентом США Д. Трампом президент Республіки Фінляндія Александер Стубб заявив: «Якщо я подивлюся на позитивний бік того, де ми зараз знаходимося, ми знайшли рішення у 1944 році, і я впевнений, що зможемо знайти рішення у 2025-му». Ця заява демонструє звернення Президента А. Стубба до історичного прецеденту – зокрема, до мирного врегулювання відносин між Фінляндією та Радянським Союзом у 1944 р. – як концептуальної основи для вирішення сучасних конфліктів шляхом компромісу. Його коментарі припускають, що гібридні результати, сформовані на основі історичних аналогій, можуть запропонувати життєздатні шляхи до сталого миру. (Повне відео цієї розмови є доступним за інтернет-посиланням: [69]). Невдовзі після цієї теоретичної ремарки, у якій він провів історичну паралель із досвідом Фінляндії 1944 р., президент А. Стубб рішуче відкинув будь-які припущення щодо територіальних поступок з боку України. Відповідаючи на запитання про історичне порівняння, він уточнив: «Звісно, я не мав це на увазі. Ситуація у 1944 році була зовсім іншою. Фінляндія залишилася наодинці, у нас не було вибору. Ми повинні забезпечити суверенітет України та її територіальну цілісність у довгостроковій перспективі». Далі він окреслив три фундаментальні засади державності – незалежність, суверенітет (як право на самовизначення) та територіальну цілісність – наголосивши, що у 1944 р. Фінляндія зберегла

пропонуючи моделі обмеженого суверенітету, узгодженого нейтралітету або переорієнтації після зміни геополітичного курсу. Ці приклади свідчать, що гібридні результати – ані повна перемога, ані повна капітуляція – можуть виявитися найстійкішим варіантом компромісу.

5.2. ЄС та регіональна динаміка.

Роль Європейського Союзу у формуванні глобального компромісу є надзвичайно важливою. ЄС позиціонує себе як посередницька сила між позицією США, що у теперішній час поєднує державну егоїстичну зверхність з прагненням до згортання залученості до української проблематики, та максималістськими амбіціями Росії.

Його оновлена стратегічна лінія – з акцентом на автономність у сфері безпеки, регіональну миротворчу діяльність та диверсифікацію енергетичних ресурсів – дозволяє розглядати Україну не лише як жертву суперництва великих держав, а як опору континентальної стабільності.

Серед можливих ініціатив – створення європейських сил стримування, умовне пом'якшення санкцій та спільне фінансування післявоєнної відбудови – що можуть закріпити роль України як стабілізуючого чинника, здатного сприяти ширшому компромісу між Сходом і Заходом.

5.3. Війна в Україні як багаторівневий і мультисекторальний глобальний конфлікт.

Війна в Україні – це не ізольована конфронтація, а складний геополітичний вузол, що у своєму вертикальному вимірі охоплює три взаємопов'язані територіальні рівні, а крім того, – численні горизонтальні секторальні виміри. Серед вертикальних рівнів чітко розрізняються:

А). Внутрішні конфлікти еліт. Кожен ключовий актор (суб'єкт міжнародної політики) – Росія, Україна, США, Європейський Союз і Велика Британія – мають свої серйозні внутрішні розколи. Ці розколи проявляються у фрагментації еліт, електоральній нестабільності та наявності конкуруючих підходів щодо стратегій розвитку, що формують і обмежують зовнішні дії цих держав.

Б). Суто російсько-українська війна (двосторонній міждержавний воєнний конфлікт). Повномасштабне вторгнення Російської Федерації, розпочате 24 лютого 2022 р., перевело у найгострішу фазу міждержавний конфлікт, що почався з анексії Криму та організації «референдумів» на Донбасі. Підтримка Росією ірредентистських сил і нормативне оформлення (у російському внутрішньому законодавстві) включення цих українських територій до складу Російської Федерації відображають гібридну стратегію, що поєднує юридичну мімікрію з військовим примусом.

В). Регіональний театр ширшої арени конфронтаційної напруженості. Території України та Росії стали основним театром ширшої конфронтації між

незалежність, але втратила суверенітет і частину територій. А. Стубб завершив, наголошуючи, що Україна не повинна опинитися в подібній ситуації [70].

Росією (яку відкрито підтримують такі її прямі союзники, як Білорусь і Північна Корея, а також приховано деякі інші) та коаліцією «Рамштайн», що налічує понад 50 держав, включно з майже всіма членами НАТО та ключовими партнерами поза Альянсом, дії яких координуються через Контактну групу з питань оборони України [71; 72]. Ця коаліція надає Україні військову, фінансову та логістичну підтримку, перетворюючи цей воєнний конфлікт на війну з глобальними ставками. Водночас зовнішні партнери України всіляко уникають дій і зобов'язань, які могли б загрожувати їхнім безпосереднім втягненням у конфлікт і дозволяли б кваліфікувати їх як невоюючих союзників України.

Ці рівні утворюють вертикальну структуру конфлікту, відображаючи його багаторівневу природу. На противагу цьому, горизонтальна структура складається з секторальних вимірів, які пронизують усі рівні, впливаючи на хід конфлікту та його результати. Ці виміри включають:

А). Суто воєнний вимір. Він охоплює традиційні методи ведення війни, включаючи наземні операції, авіаудари та атаки дронів.

Б). Психологічний та інформаційний вимір війни. Він включає пропаганду, дезінформацію, кібератаки та спеціальні операції для впливу на суспільну думку і моральний дух, наприклад, російські медійні наративи та глобальні комунікаційні зусилля України.

В). Широкий культурний та ідеологічний вимір. Він охоплює конкуруючі наративи, такі як західний лібералізм проти російського історичного ревізіонізму, які впливають на глобальну та внутрішню підтримку.

Г). Економічний та фінансовий вимір. Він включає економічні санкції, торговельні обмеження, серйозні збої на енергетичних ринках і фінансову допомогу Україні (зокрема, від коаліції «Рамштайн»). Росія протидіє, перенаправляючи свою традиційну торгівлю до незахідних партнерів.

Д). Технологічний та кібернетичний вимір. Він охоплює використання штучного інтелекту, дронів і кібератак для отримання стратегічних переваг, включаючи атаки на критичну інфраструктуру.

Е). Дипломатичний вимір та рівень багатосторонньої міжнародної взаємодії. Він включає переговори, альянси та багатосторонні форуми (наприклад, ООН, НАТО, Європейське політичне співтовариство), які впливають на траєкторію розгортання конфлікту [73].

Є). Нормативно-правовий та інституційний вимір. У позабойовому вимірі конфлікт ведеться через санкції, заморожування активів, міжнародні ордери на арешт і арбітражні рішення. Відповідні юридичні дії включають:

- режими санкцій, спрямовані на російських осіб, компанії та сектори економіки та життєдіяльності;
- міжнародні ордери на арешт, зокрема, видані Міжнародним кримінальним судом;
- арбітражні рішення та конфіскацію активів у західних юрисдикціях;
- інституційну ізоляцію Росії (наприклад, призупинення членства в Раді Європи, оспорування права на участь в органах ООН);

- контрзаходи Росії, такі як так званий закон Лугового, який стверджує виключну юрисдикцію Росії у спорах за участі санкціонованих російських суб'єктів, блокуючи паралельний арбітраж за кордоном [74].

Складові горизонтальної структури часто діють у різних напрямках, посилюючи або, навпаки, послаблюючи вплив вертикальних складових (тобто рівнів). Усе це породжує складну, переплетену динаміку конфлікту.

Цей багатовимірний конфлікт став поштовхом до етичних і духовних роздумів на найвищому рівні. У своїй промові до дипломатичного корпусу у 2023 р. Папа Римський Франциск попереджав про розгортання «третьої світової війни, що ведеться фрагментарно» – тобто проявляється через окремі епізоди – і позначена регіональними конфліктами, ядерними загрозами та ерозією багатосторонньої дипломатії. Він закликав повернутися до щирої відданості принципам «правди, справедливості, солідарності та свободи» як основи миру [75; 76; 77]. Архієпископ Пол Галлахер підтримав цю позицію у своєму зверненні до Ради Безпеки ООН, засудивши «озлоблені та агресивні націоналізми» і закликавши лідерів подолати «брак братерства» [78].

Ці заклики резонують із тим, що можна описати як «Дух часу примирення» – культурний і психологічний етос, який сприяє деескалації, плюралізму та етичній дипломатії. Цей крихкий етос здатен перетворити Україну з геополітичної точки напруги на каталізатор системного компромісу – за умови, що глобальні актори (найвпливовіші суб'єкти геополітики та геоекономіки) оберуть прагматичні та відкриті до різноманіття, недискримінаційні й всеохопні підходи.

6. Висновки. Реалістичність глобального компромісу.

6.1. Умови успіху.

Життєздатний і довготривалий глобальний компроміс не лише можливий – він може виявитися історично необхідним. Із формуванням нового світового порядку, контури якого поступово окреслюються внаслідок низки взаємопов'язаних криз, що часто переплітаються між собою, створюючи ефект системної нестабільності, успіх будь-якого врегулювання залежатиме від трьох ключових взаємозалежних чинників:

- прагматичного лідерства, здатного подолати ідеологічну жорсткість;
- суспільного тиску, що протистоїть інерції еліт і вимагає зменшення рівня конфронтації та пошуку збалансованих рішень;
- зростаючого поширення в суспільстві «Духу часу примирення» – як історично зумовленої атмосфери, що сприяє компромісу. Це поняття спирається на ідею, що кожен історичний момент формується під впливом панівного культурного та психологічного настрою. Воно має коріння у філософії історії Г.В.Ф. Гегеля, де «дух часу» (*Zeitgeist*) відображає поступове

розгортання розуму в історичному процесі [79, р. 79-102]¹⁰, і співзвучна з теорією колективного несвідомого Карла Юнга¹¹, яка пов'язує архетипи з ментально-культурним фоном епохи [80, 43-47]. Такі мислителі, як Реймонд Вільямс і Юрген Габермас, також досліджували, як публічний дискурс і культурні трансформації формують умови для системних змін [81, р. 194-198; 82, р. 171-180].

6.2. Виклики та ризики.

Незважаючи на потенціал для компромісу, залишаються й серйозні перешкоди. Серед них:

а) опір глибоко вкорінених еліт, зокрема військово-промислових комплексів і транснаціональних корпоративних інтересів (політичні, бізнесові та військові еліти отримують вигоду з систем, що функціонують у логіці конфронтації, наприклад, через торгівлю зброєю та контроль над ресурсами);

б) ідеологічна поляризація, особливо між ліберальними та авторитарними моделями управління, а також ідеологічна непоступливість: ліберальний універсалізм, авторитарний націоналізм і релігійний фундаменталізм не схильні підтримувати плюралістичне співіснування; медійні екосистеми сприяють формуванню «інформаційних бульбашок»¹² і ефекту так званих «ехо-камер», що знижує здатність до сприйняття альтернативних точок зору та готовність до компромісу;

в) інституційна інерція, оскільки глобальні структури управління не встигають адаптуватися до суттєвих змін;

г) геополітичні точки напруги, зокрема Тайвань і Україна, демонструють потенціал для трансформації регіональних конфліктів у масштабні глобальні протистояння. В Україні вже триває повномасштабна війна, тоді як навколо Тайваню зберігається крихка і напружена рівновага стратегічних сил. Ризики ескалації зумовлені можливими стратегічними прорахунками, порушенням умовних «червоних ліній» або втручанням третіх сторін, що здатні радикалізувати динаміку конфлікту [85; 86; 87].

Подолання цих викликів може вимагати не лише адаптивної дипломатії, а й творчої стратегічної уяви щодо обрисів майбутнього – спираючись на

¹⁰ Г.В.Ф. Гегель є однією з ключових фігур, пов'язаних із поняттям *Zeitgeist* («дух часу»). У своїх «Лекціях з філософії історії» він змальовує історію як поступове розгортання розуму в часі, сформоване панівним духом, що визначає кожен історичну епоху [79].

¹¹ Хоча К.Г. Юнг не використовує термін *Zeitgeist* як усталене поняття, його концепція колективного несвідомого – як вона розвинута у праці «Архетипи і колективне несвідоме» [80] – тісно пов'язана зі спільною культурно-психологічною атмосферою, яку можна трактувати як «дух епохи». Зокрема, він досліджує, як архетипи формують і відображають настрої певної епохи [80, Pt. I, Ch. 1], а також як колективні зрушення у свідомості впливають на суспільні трансформації [80, Pt. VI, Ch. 10].

¹² Ефект «інформаційної бульбашки» – це когнітивне явище, за якого індивід перебуває в ізольованому інформаційному середовищі, що підсилює його переконання і знижує відкритість до альтернативних точок зору. Такий ефект спричиняє фрагментацію суспільного дискурсу та ускладнює пошук компромісу [83; 84].

історичні прецеденти та етичні рамки, щоб окреслити шлях поза межами перманентного конфлікту [49, р. 109-131; 73; 88].

Траєкторія подальшого розвитку України слугуватиме водночас експериментальним прикладом і зразком. Чи стане вона нейтральним буфером, демократичною фортецею чи фрагментованим прикордонням – залежатиме від збалансованого поєднання поступок, надійних гарантій безпеки та готовності глобальних акторів засвоїти уроки історії – від Ашоки до Вестфалії, від Фінляндії до Південної Кореї.

У цьому сенсі Україна – не просто поле бою, а й дзеркало здатності міжнародної системи до адаптивного компромісу.

Список використаних джерел і літератури:

1. International Council for Diplomacy and Dialogue-USA. Homepage. *International Council for Diplomacy and Dialogue-USA*. 2025. URL: <https://icdd-usa.org/>
2. Independent Experts Peace Initiatives. White paper on Ukraine/Russia: Prospects for the Russian-Ukrainian conflict. *Independent Experts Peace Initiatives*. 2025, June. URL: https://icdd-usa.org/wp-content/uploads/2025/06/WP_June-2025-edition_final.pdf
3. Yakushik V. Is a Global Compromise Possible? *Ukrainian Policymaker*. 2025. Vol. 16. P. 142-157. URL: <https://doi.org/10.29202/up/16/11>
4. Gross L. The Peace of Westphalia, 1648-1948. *American Journal of International Law*. 1948. Vol. 42. No 1. P. 20-41. URL: <https://doi.org/10.2307/2193560>
5. Kissinger H. World order. London : Penguin Books, 2014. 230 p. URL: <https://archive.org/details/world-order-kissinger>
6. Cassius Dio. Roman History / Translated by E. Cary. Vol. VI. Book LIII. Loeb Classical Library. Cambridge, MA : Harvard University Press, 1917. URL: https://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Cassius_Dio/53*.html
7. Suetonius. The lives of the twelve Caesars / Translated by A. Thomson, revised by T. Forester. Project Gutenberg, s.a. URL: <https://www.gutenberg.org/files/6400/6400-h/6400-h.htm>
8. Thapar R. Aśoka and the decline of the Mauryas. Oxford: Oxford University Press, 1961. 392 p. URL: <https://global.oup.com/academic/product/asoka-and-the-decline-of-the-mauryas-9780198077244>
9. Sima Qian. Records of the Grand Historian / Translated by B. Watson. New York : Columbia University Press, 1993. 224 p. URL: <https://cup.columbia.edu/book/records-of-the-grand-historian/9780231081696/>
10. Slaughter A.M. The chessboard and the web: Strategies of connection in a networked world. New Haven, CT : Yale University Press, 2017. 312 p. URL: <https://archive.org/details/chessboardwebstr0000slau>
11. Ibn Hisham. The life of Muhammad / Translated by A. Guillaume. Oxford : Oxford University Press, 1955. 872 p. URL: <https://archive.org/details/lifeofmuhammadr0000ibnh>

12. Kennedy H. *The Prophet and the age of the Caliphates: The Islamic Near East from the sixth to the eleventh century*. 3rd ed. London : Routledge, 2016. XXVI, 356 p. URL: <https://archive.org/details/the-prophet-and-the-age-of-the-caliphates-the-islamic-near-east-from-the-sixth-t>
13. Riley-Smith J. *The Crusades: A history*. New Haven, CT : Yale University Press, 2005. 400 p. URL: <https://yalebooks.yale.edu/book/9780300101287/the-crusades>
14. Mearsheimer J. J. *The tragedy of great power politics*. Updated ed. New York : W.W. Norton & Company, 2014. 561 p. URL: [https://openlibrary.org/books/OL27158350M/The_Tragedy_of_Great_Politics](https://openlibrary.org/books/OL27158350M/The_Tragedy_of_Great_Power_Politics)
15. Kallas and Lammy: This moment of crisis demands closer UK-EU cooperation. *Politico Europe*. 2025. March 18. <https://www.politico.eu/article/eu-uk-cooperation-crisis-eu-westminister-european-commission/>
16. Policy paper UK support to Ukraine: Factsheet. *Gov.UK*. 2025, June 30. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/uk-support-to-ukraine-factsheet/uk-support-to-ukraine-factsheet>
17. Kliman D.M., Fontaine R. *Global swing states: Brazil, India, Indonesia, Turkey and the future of international order*. Washington, DC : Center for a New American Security & German Marshall Fund, 2012. URL: <https://www.cnas.org/publications/reports/global-swing-states-brazil-india-indonesia-turkey-and-the-future-of-international-order>; https://s3.us-east-1.amazonaws.com/files.cnas.org/documents/CNAS_GlobalSwingStates_KlimanFontaine.pdf
18. Byman D., Kreps S. Agents of destruction? Applying principal-agent analysis to state-sponsored terrorism. *International Studies Perspectives*. 2010. Vol. 11. No 1. P. 1-18. URL: <https://doi.org/10.1111/j.1528-3585.2009.00389.x>
19. Waters G. From Tiger Forces to the 16th Brigade: Russia's evolving Syrian proxies. *Middle East Institute*. 2022, October 5. URL: <https://www.mei.edu/publications/tiger-forces-16th-brigade-russias-evolving-syrian-proxies>
20. Robinson K. Iran's support of the Houthis: What to know. *Council on Foreign Relations*. 2025, January 12. URL: <https://www.cfr.org/in-brief/irans-support-houthis-what-know>
21. Tilly C. *Coercion, capital, and European states, AD 990-1992*. Oxford : Wiley-Blackwell, 1993. 288 p. URL: <https://www.wiley.com/en-us/Coercion+Capital+and+European+States-p-9781557863683>
22. Buszynski L. The South China Sea: An arena for great power strategic rivalry. *Tran T.T., Welfield J.B., Le T.T. (eds.). Building a normative order in the South China Sea*. Cheltenham : Edward Elgar Publishing, 2019. P. 68-91. URL: <https://www.elgaronline.com/abstract/edcoll/9781786437525/9781786437525.00011.xml>
23. Beck E. British East India Company. *History Crunch*. 2021. URL: <https://www.historycrunch.com/british-east-india-company.html>
24. Russian-American Company. *Encyclopaedia Britannica*. s.a. URL: <https://www.britannica.com/topic/Russian-American-Company>

25. BlackRock. 2025 global outlook: Building the transformation. *BlackRock Investment Institute*. 2024, December. URL: <https://www.blackrock.com/ch/professionals/en/insights/blackrock-investment-institute/publications/outlook>
26. Kolodny L., Eudaily C. Tesla stock tanks 14% as Musk-Trump spat escalates. *CNBC*. 2025, June 5. URL: <https://www.cnbc.com/2025/06/05/tesla-shares-musk-trump.html>
27. Schwab K. Now is the time for a ‘Great Reset’. *World Economic Forum*. 2020, June 3. URL: <https://www.weforum.org/stories/2020/06/now-is-the-time-for-a-great-reset/>
28. Eisenhower D.D. Farewell address to the nation. *National Archives*. 1961, January 17. URL: <https://www.archives.gov/milestone-documents/president-dwight-d-eisenhowers-farewell-address>
29. Berezow A. The geopolitics of vaccine distribution. *American Council on Science and Health*. 2020, December 7. URL: <https://www.acsh.org/news/2020/12/07/geopolitics-vaccine-distribution-15196>
30. The geopolitical chessboard: How geopolitics influences the pharmaceutical industry. *EMMA International*. 2023, October 17. URL: <https://emmainternational.com/the-geopolitical-chessboard-how-geopolitics-influences-the-pharmaceutical-industry/>
31. Big Pharma’s lobbying surge: How Pfizer, Novartis & others tackle new regulatory challenges. *Medicine to Market*. 2025, April 23. URL: <https://medicinetomarket.com/big-pharmas-lobbying-surge-how-pfizer-novartis-others-tackle-new-regulatory-challenges-in-2025/>
32. 5 things to know about Ursula von der Leyen’s Pfizergate court cases. *Politico*. 2023, October 24. URL: <https://www.politico.eu/article/5-things-to-know-about-ursula-von-der-leyens-pfizergate-court-cases/>
33. EC’s von der Leyen loses bid to stop disclosure of Pfizer texts. *Pharmaphorum*. 2025, May 14. URL: <https://pharmaphorum.com/news/ecs-von-der-leyen-loses-bid-stop-disclosure-pfizer-texts>
34. Advancing innovation in agriculture. *CropLife International*. s.a. URL: <https://croplife.org/>
35. Covantis. About us. *Covantis*. s.a. URL: <https://covantis.io/about-us/>
36. Agribusiness trade modernization initiative advances. *Cargill*. 2019, October 21. URL: <https://www.cargill.com/2019/agribusiness-trade-modernization-initiative-advances>
37. Bell D.E., Kindred N. COFCO (Case No. 516-057). Boston: Harvard Business School, 2016. 28 p. URL: <https://www.hbs.edu/faculty/Pages/item.aspx?num=50331>
38. Why should global financiers worry about agribusiness COFCO’s deforestation links? *Global Witness*. 2023. URL: <https://www.globalwitness.org/en/campaigns/forests/why-should-global-financiers-worry-about-agribusiness-cofcos-deforestation-links/>

39. Huntington S. The clash of civilizations? *Foreign Affairs*. 1993. Vol. 72. No 3. P. 22-49. URL: <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/1993-06-01/clash-civilizations>
40. Bayat A. Life as politics: How ordinary people change the Middle East. Stanford : Stanford University Press, 2013. 392 p. URL: https://archive.org/details/lifeaspoliticsho0000baya_2edim
41. Scott P.D. The road to 9/11: Wealth, empire, and the future of America. Berkeley : University of California Press, 2007. 423 p. URL: https://books.google.ch/books/about/The_Road_to_9_11.html?id=f10uD811qckC&redir_esc=y
42. Scott P.D. The American Deep State: Wall Street, Big Oil, and the Attack on U.S. Democracy. Lanham : Rowman & Littlefield, 2014. 336 p. URL: https://books.google.ch/books/about/The_American_Deep_State.html?id=OKmDBQAAQBAJ&redir_esc=y
43. Lofgren M. The deep state: The fall of the Constitution and the rise of a shadow government. New York : Viking, 2016. 328 p. URL: <https://archive.org/details/deepstatefallofc0000lofg>
44. Sooyler M. The Turkish deep state: State consolidation, civil-military relations and democracy. London : Routledge, 2015. 250 p. URL: <https://doi.org/10.4324/9781315769226>
45. Berlinguer E. Il compromesso storico. *EnricoBerlinguer.it*. s.a. URL: <https://www.enricoberlinguer.it/enrico/le-idee/il-compromesso-storico/>
46. Hellman S. The Compromesso Storico. *The Oxford Handbook of Italian Politics* / E. Jones, G. Pasquino (eds.). Oxford : Oxford University Press, 2016. P. 283-295. URL: <https://academic.oup.com/edited-volume/28117/chapter/212267040>
47. Gundle S. The PCI and the Historic Compromise. *New Left Review*. 1987, May-June. No. 163. URL: <https://newleftreview.org/issues/i163/articles/stephen-gundle-the-pci-and-the-historic-compromise>
48. Carrillo S. Eurocommunism and the State. London : Lawrence and Wishart, 1977. 172 p. URL: https://archive.org/details/eurocommunismsta0000carr_k2c8
49. Hobsbawm E.J. The Age of Revolution: Europe 1789-1848. London : Penguin Books, 1962. 368 p. URL: https://openlibrary.org/books/OL21612672M/The_age_of_revolution
50. Carr E.H. The Bolshevik Revolution, 1917-1923. Vol. 1. London : Macmillan, 1950. x+430 p. URL: <https://archive.org/details/edward-h.-carr-the-bolshevik-revolution-1917-1923-vol.-1>
51. Komjathy A. The First Vienna Award (November 2, 1938). *Austrian History Yearbook*. 1979. Vol. 15. P. 130-156. URL: <https://doi.org/10.1017/S0067237800012716>
52. Balogh B.L. The Second Vienna Award and the Hungarian–Romanian Relations, 1940-1944 / Ed. by G. Vincze. Boulder, Colorado : Social Science Monographs; Highland Lakes, New Jersey : Atlantic Research and Publications, Inc., 2011. 589 p. URL: https://www.academia.edu/35728653/Béni_L_Balogh_The_Second_Vienna_Award_and_the_Hungarian_Romanian_Relations_1940_1944_Social_S

- science_Monographs_Boulder_Colorado_Atlantic_Research_and_Publications_2011_589_p
53. Kostić R. Reconciling the Past and the Present: Evaluating the Dayton Peace Agreement 1995. Uppsala : Department of Peace and Conflict Research, Uppsala University, 2009. 32 p. URL: https://www.academia.edu/336461/Reconciling_the_Past_and_the_Present_Evaluating_the_Dayton_Peace_Agreement_1995
 54. The General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina. *Organization for Security and Co-operation in Europe*. 1995. URL: <https://www.osce.org/bih/126173>
 55. Slaughter S. Republican Global Constitutionalism: The Failure of Global Governance and the Power of Citizens. Cheltenham : Edward Elgar Publishing, 2023. 150 p. URL: <https://books.google.ch/books?id=1fDREAAAQBAJ&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false>
 56. OSCE Yearbook 2017. Yearbook on the Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE) / Ed. by Institute for Peace Research and Security Policy at the University of Hamburg. Baden-Baden : Nomos Verlagsgesellschaft, 2018. 368 p. URL: https://ifsh.de/file/publication/OSCE_Yearbook_en/2017/OSCE_Yearbook_2017_gesamt.pdf
 57. Ellul J. Propaganda: The formation of men's attitudes. New York : Vintage Books, 1973. 175 p. URL: https://archive.org/details/Propaganda_201512
 58. Bonifai N. W., Rudra N., Boulding C., Moya S. L. Globalization and nationalism: Contending forces in world politics. *International Studies Review*. 2022. Vol. 24. Issue 2, viac021. URL: <https://doi.org/10.1093/isr/viac021>
 59. Hale T., Held D. Why is the anti-global backlash happening now? *World Economic Forum*. 2017, November 29. URL: <https://www.weforum.org/stories/2017/11/anti-globalization-brexite-backlash-nationalism-control/>
 60. Silva R.M., Oliveira T.A. The Realist debate in the context of the War in Ukraine: Balancing dynamics, international change and strategic calculus. *Revista Brasileira de Política Internacional*. 2024. Vol. 67. No 1. URL: <https://www.scielo.br/j/rbpi/a/MvWrWYGGtcLhgtsFRrmdmxc/>
 61. United States and Saudi Arabia engage in energy and critical mineral deals. *Institute for Energy Research*. 2025, May 29. URL: <https://www.instituteforenergyresearch.org/international-issues/united-states-and-saudi-arabia-engage-in-energy-and-critical-mineral-deals/>
 62. 2024 Global Outlook: Our view on the energy transition. *ExxonMobil*. 2024. URL: <https://corporate.exxonmobil.com/energy-and-innovation/2024-global-outlook>
 63. Soryang. Mearsheimer, on China the “regional hegemon”. *Caucus99Percent*. 2025, May 5. URL: <https://caucus99percent.com/content/mearsheimer-china-regional-hegemon>
 64. Petito F., Bettiza G. Why (Clash of) Civilizations Discourses Just Won't Go Away? Understanding the Civilizational Politics of Our Times. *The 'clash of Civilizations' 25 Years on: A Multidisciplinary Appraisal* / D. Orsi (ed.). Bristol, England : E-International Relations Publishing, 2018. P. 37-51. URL:

- https://www.academia.edu/36549465/Why_Clash_of_Civilizations_Discourses_Just_Won_t_Go_Away_Understanding_the_Civilizational_Politics_of_Our_Times
65. UNODC and SADC Joint launch of the Regional Framework 2024-2030 to address social ills and promote security and development. *SADC*. 2025, February 10. URL: <https://www.sadc.int/latest-news/unodc-and-sadc-joint-launch-regional-framework-2024-2030-address-social-ills-and>
 66. United Nations Development Assistance Framework (UNDAF) guidance. *United Nations Development Group*. 2017. 45 p. URL: https://unsdg.un.org/sites/default/files/2017-UNDAF_Guidance_01-May-2017.pdf
 67. Chollet D., Sawyer L. The Russia–Ukraine endgame and the future of Europe. *JPMorgan Chase & Co. Center for Geopolitics*. 2025, May. 8 p. URL: <https://www.jpmorganchase.com/content/dam/jpmorganchase/documents/center-for-geopolitics/jpmc-cfg-russia-ukraine.pdf>
 68. France and Ukraine: Bilateral agreement on security cooperation. *Elysée*. 2025, February 12. URL: <https://www.elysee.fr/en/emmanuel-macron/2025/03/27/meeting-on-peace-and-security-for-ukraine>
 69. Stubb A. Ending Russia’s War concerning the experience of Finland in 1944: Stubb at the White House. [Video]. *Logos Odyssey*. 2025, August 18. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Sahr06mFHTk>
 70. Stubb A. Stubb in DC: Important for Finland to be involved in these discussions. *YLE News*. 2025, August 18. URL: <https://yle.fi/a/74-20178201>
 71. Ramstein meeting: Results, plans for future. *Ukrinform*. 2025, January 9. URL: <https://www.ukrinform.net/rubric-politics/3946923-ramstein-meeting-results-plans-for-future.html>
 72. A snapshot of ‘Ramstein’ in figures: 25 meetings and over \$145 billion in aid to Ukraine. *Ministry of Defence of Ukraine*. 2025. January 21. URL: <https://mod.gov.ua/en/news/a-snapshot-of-ramstein-in-figures-25-meetings-and-over-145-billion-in-aid-to-ukraine>
 73. Sloss D.L., Dickinson L.A. The Russia-Ukraine War and the Seeds of a New Liberal Plurilateral Order. *American Journal of International Law*. 2022. Vol. 116. No 4. P. 798-809. URL: https://www.cambridge.org/core/services/aop-cambridge-core/content/view/5B97F7BDD2E5A0BBA7CE49E5C785BCE2/S0002930022000550a.pdf/russiaukraine_war_and_the_seeds_of_a_new_liberal_plurilateral_order.pdf
 74. Kryvoi Y. Exclusive Jurisdiction of Russian Courts: The Impact of Sanctions and the Lugovoy Law. *CIS Arbitration Forum*. 2024, September 10. URL: <https://cisarbitration.com/2024/09/10/exclusive-jurisdiction-of-russian-courts-the-impact-of-sanctions-and-the-lugovoy-law>
 75. Pope Francis. Address to the Security Council of the United Nations. *The Holy See*. 2023, June 14. URL: <https://www.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2023/june/documents/20230614-consigliosicurezza-onu.pdf>
 76. Liedl J. To counter ‘third world war,’ Pope Francis proposes ‘truth, justice, solidarity, and freedom’. *Catholic News Agency*. 2023, January 9. URL: <https://www.catholicnewsagency.com/news/253291/pope-francis-world-peace-vatican-diplomats-third-world-war>

77. Cernuzio S. Pope: “A famine of fraternity” exists, we must say “no” to war. *Vatican News*. 2023, June 14. URL: <https://www.vaticannews.va/en/pope/news/2023-06/pope-a-famine-of-fraternity-exists-we-must-say-no-to-war.html>
78. Gallagher, P. R. Statement at the United Nations Security Council. *Holy See Press Office*. 2023, September 21. URL: <https://press.vatican.va/content/salastampa/en/bollettino/pubblico/2023/09/21/230921b.html>
79. Hegel G.W.F. *The Philosophy of History* / Translated by J. Sibree. (Original work published 1837). New York: *The Colonial Press*. 1899. XXII, 457 p. URL: <https://archive.org/details/philosophyofhist00hege/page/n111/mode/2up>
80. Jung C.G. *The archetypes and the collective unconscious* / Translated by R. F. C. Hull. *Collected Works of C. G. Jung*. Vol. 9. 2nd ed. Princeton, NJ : Princeton University Press, 1980. XII, 451 p. URL: <https://archive.org/details/collected-works-of-c.-g.-jung-v-9-1-archetypes-and-the-collective-unconscious-c.-g.-jung>
81. Williams R. *Keywords: A Vocabulary of Culture and Society*. Rev. ed. Oxford : Oxford University Press, 1983. 352 p.
82. Habermas J. *The Structural Transformation of the Public Sphere* / Translated by T. Burger, F. Lawrence. Cambridge, MA : MIT Press, 1989. XIX, 301 p.
83. Чаплак Я.В., Чуйко Г.В., Андрєєва Я.Ф. Психологічні аспекти впливу інформаційної бульбашки на людину та соціум. *Психологічний часопис*. 2023. Том 9. № 5 (73). С. 38-51. URL: <https://doi.org/10.31108/1.2023.9.5.4>
84. Сегень Я. Інформаційна бульбашка медіареальності: трансформації знання, інформації і свідомості. *Філософія. Збірник наукових праць. (Humanities studies)*. 2024. № 21 (98). С. 94-102. URL: <https://doi.org/10.32782/hst-2024-21-98-11>
85. Insikt Group. Navigating 2024’s geopolitical fault lines. *Recorded Future*. 2024, February 17. 20 p. URL: <https://assets.recordedfuture.com/insikt-report-pdfs/2024/ta-2024-0217.pdf>
86. Dragonfly Intelligence. *Flashpoints & faultlines – Strategic outlook 2025*. *Dragonfly Publications*. 2025. URL: <https://publications.dragonflyintelligence.com/strategic-outlook-2025/flashpoints-faultlines>
87. Lavengood Z. *Catalysts of conflict: Theorizing the study of geopolitical flashpoints*. Dissertation Thesis. Prague: Charles University, Faculty of Social Sciences, Institute of International Studies, Department of North American Studies. 2024. 195 p. URL: <https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/196156/140123783.pdf>
88. Slaughter A.-M. *A New World Order*. Princeton, NJ : Princeton University Press, 2004. 368 p. URL: <https://press.princeton.edu/books/paperback/9780691123974/a-new-world-order>

МИРНА УГОДА ДЛЯ УКРАЇНИ НА ОСНОВІ УРОКІВ ВІЙН НА БАЛКАНАХ ТА В НАГІРНОМУ КАРАБАХУ

У сучасних умовах, коли традиційні підходи до врегулювання збройних конфліктів часто зазнають невдачі, важливо проаналізувати історичний досвід вирішення складних війн. Балкани й Нагірний Карабах стали прикладами того, як міжнародна спільнота, попри формальні зобов'язання, залишалася безсилою перед агресією та ескалацією насильства. Водночас ці конфлікти продемонстрували, що сталий мир можливий лише за умови комплексного підходу, який враховує не лише політичні компроміси, а й реальні зміни на полі бою та притягнення винних до відповідальності.

Саме тому українське питання потребує нового бачення й адаптації найкращих практик з урахуванням реалій сьогодення. Розгляд уроків минулих конфліктів дозволяє уникати повторення фатальних помилок і вибудувати дієві механізми для досягнення справедливого миру.

У цій статті розглянуто підходи до врегулювання російсько-української війни та можливі мирні угоди між Україною та Росією, спираючись на досвід балканських воєн і конфлікту в Нагірному Карабаху. Стаття визначає роль правосуддя та відповідальності у врегулюванні конфліктів задля забезпечення миру та безпеки в Україні та світі.

Ключові слова: *війна, конфлікт, Балкани, Нагірний Карабах, санкції, воєнні злочини, перемир'я.*

Heletiy M.M. Peace Agreement for Ukraine and lessons learnt from Balkans and Nagorno-Karabakh.

Currently, when traditional approaches to resolving armed conflicts often fail, it is important to analyze the past experience of addressing complex wars. The Balkans and Nagorno-Karabakh have become examples of how the international community, despite formal obligations, remained powerless in the face of aggression and escalating violence. At the same time, these conflicts demonstrated that sustainable peace is possible only through a comprehensive approach that takes into account not only political compromises but also real changes on the battlefield and bringing perpetrators to justice.

That is why the Ukrainian question requires a new vision and the adaptation of best practices with consideration of current realities. Studying the lessons of past conflicts makes it possible to avoid repeating fatal mistakes and to build effective mechanisms for achieving a just peace.

This article examines the approaches to resolving the Russian-Ukrainian war, and possible peace agreements between Ukraine and Russia based on the experience from the Balkan wars and the Nagorno-Karabakh conflict. Finally,

the article elaborates on the role of justice and accountability in conflict resolution to achieve peace and security in Ukraine and globally.

Keywords: *war, conflict, Bakans, Nagorno-Karabakh, sanctions, ceasefire.*

Вступ. Незалежно від різних поглядів на врегулювання збройних конфліктів, жодна війна чи військовий конфлікт, подібний до війни в Україні, не були вирішені виключно шляхом переговорів. Мирні переговори, безумовно, є частиною процесу побудови миру, але вони є радше результатом усіх засобів, а не вирішальним інструментом. Залежно від складності та масштабу конфлікту, його врегулювання може вимагати військових інтервенцій (з боку третьої сторони) і часто супроводжується запровадженням тимчасової міжнародної адміністрації чи моніторингової місії на територіях, які знаходяться в зоні конфлікту чи під тимчасовою окупацією. Конфлікти на Балканах та у Нагірному Карабаху показують, що лише поєднання переговорів із суттєвими та вирішальними військовими здобутками однієї зі сторін може дати позитивний результат і зупинити війну. Додаткові заходи, такі як ембарго чи санкції, мають обмежений ефект і, як правило, дають відчутні результати лише в довгостроковій перспективі.

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну створило новий прецедент у міжнародних відносинах. Росія, як постійний член Ради Безпеки ООН, ядерна держава та гарант безпеки, порушила міжнародне право та післявоєнний світовий порядок і продовжує загрожувати міжнародній безпеці застосуванням ядерної зброї. Її агресія створила небезпечний прецедент для багатьох «сплячих» конфліктів у світі – на Близькому Сході, в Азії, Африці та, можливо, в інших регіонах. Світ опинився у пастці «права сили», а не загальновизнаного «верховенства права». Якщо найсильніший здобуває все без міжнародних наслідків, то кількість конфліктів у світі зростатиме. У той же час, ООН виявиться неспроможною запобігати або зупиняти нові війни. Тому необхідно виробити нові підходи до миротворчості.

Аналіз конфліктів на Балканах і в Нагірному Карабаху

Серед нещодавніх конфліктів у Європі, які мали місце після Другої світової війни, жоден військовий конфлікт не був вирішений мирним шляхом. Водночас мирні переговори використовувалися для припинення вогню, перегрупування та підготовки до контрнаступу або фактичного закріплення результатів війни. Війни у Хорватії, Боснії і Герцеговині, Косові та Нагірному Карабаху є очевидними показовими прикладами. Усі ці конфлікти були врегульовані лише після застосування військової сили, за якою слідували мирні переговори та укладення мирних угод.

Під час кожного з цих конфліктів сторони продовжували вести переговори навіть під час бойових дій і підписували угоди, проте більшість із них так і не були виконані й не дали суттєвих результатів. Переговори радше були спробами зафіксувати вимоги та умови, які мали увійти до

фінальних мирних домовленостей. Коли вимоги одного разу опинялися на столі переговорів, вони зазвичай залишалися частиною майбутньої мирної угоди.

Війни на Балканах і в Нагірному Карабаху продемонстрували, що дипломатичні формати, такі як Мінська група ОБСЄ, залишаються малоефективними без військової переваги однієї зі сторін. Перемир'я 1994 р. в Нагірному Карабаху зафіксувало статус-кво, але не розв'язало основних причин конфлікту. Лише рішучі воєнні дії Азербайджану у 2020 р. та повторна операція у 2023 р. призвели до докорінної зміни ситуації та фактичного розпуску невизнаної Нагірно-Карабахської Республіки. Більше того, обидва приклади показують, що дипломатія без сили не приносить належного результату. Водночас, використання сили без наступних політичних домовленостей не гарантує довготривалої стабільності. Тому, Балкани досі залишаються вразливим регіоном, а Південний Кавказ, після підписання мирної угоди між Азербайджаном та Вірменією, мають шанс на стабілізацію ситуації [1].

Таким чином, основний висновок – врегулювання війн вимагає комплексного підходу, зокрема поєднання воєнних дій, які змушують сторони припинити насильство, та наявності сильних міжнародних інституцій, здатних гарантувати виконання політичних рішень.

Врегулювання війн через примус до миру

Війна в Боснії і Герцеговині (1992-1995) та війна в Косові (1998-1999) слугують прикладами врегулювання конфліктів шляхом примусу до миру. Війни завершилися підписанням Дейтонських угод (14 грудня 1995 р. [2]) та Угоди в Куманово (9 червня 1999 р. [3]). Ці угоди стали можливими лише після інтервенції НАТО, яка завдала ударів по позиціях боснійських сербів у Боснії та по Сербії під час косовської кризи.

Під час боснійської війни, що розгорнулася на етнічних і релігійних лініях розмежування (серби, боснійці та хорвати), спроби запобігти війні, зокрема план Ж. Кутільєро [4], зазнали поразки¹. Війна розпочалася у 1992 р. з зіткнень між підрозділами югославської армії в Боснії (пізніше трансформованої в Армію Республіки Сербської, VRS) та Армією Республіки Боснія і Герцеговина (ARBiH), сформованою боснійцями, а також хорватськими силами оборони [5]. У 1994 р. серби втратили перевагу й було підписано Вашингтонську угоду, яка заклала основу для створення Федерації Боснії і Герцеговини. Згідно з цією угодою, територія, що перебувала під контролем хорватських сил оборони та Армії Республіки Боснія і Герцеговина, була поділена на автономні кантони у складі Федерації Боснії і Герцеговини, а також було підписано попередню угоду

¹ У 1992 р. Ж. Кутільєро, який був координатором мирної конференції для колишньої Югославії, разом з лордом П. Каррінгтоном запропонував план вирішення кризи та запобігання війні в Боснії і Герцеговині, який передбачав створення трьох конституційних національних одиниць, згідно з якими серби та боснійці мали отримати по 44% території БіГ, а хорвати – решту (12%).

про конфедерацію між Хорватією та Федерацією Боснії і Герцеговини. Але війна продовжувалася. Лише після втручання НАТО, яке відбулося після облоги Сараєва (1992-1995) та різанини у Сребрениці й на ринку Маркале (1994 і 1995 рр.), стало можливим укласти мирну угоду і зупинити війну. НАТО втрутилося на прохання сил ООН (UNPROFOR) та атакувало сербські військові літаки і кілька позицій боснійських сербів у 1994 р. У серпні-вересні 1995 р. НАТО завдало ударів по вибраних позиціях Армії Республіки Сербської [6], завдавши поразки сербським силам [7]. Це відкрило шлях для переговорів, і вже 26 вересня 1995 р. в Нью-Йорку (США) були досягнуті базові принципи мирної угоди.

Війна остаточно завершилася лише після підписання Загальної рамкової угоди про мир у Боснії і Герцеговині (Дейтонські угоди, що були узгоджені в Дейтоні, штат Огайо, США) 14 грудня 1995 р. Ця угода закріпила особливий статус Республіки Сербської та дозволила провести демаркацію кордонів між Федерацією Боснії і Герцеговини та Республікою Сербською. Угода визначала правила виборів у БіГ на засадах створення політично нейтрального середовища, захисту виборчих прав, свободи вираження поглядів, свободи преси, свободи об'єднань та містила домовленості щодо Міжнародного трибуналу для колишньої Югославії та захист прав людини [8]. Додатки до Дейтонської угоди конкретизували положення щодо різних аспектів життя у БіГ (військових, безпекових, прав людини, виборів, питань біженців тощо).

Угода передбачала розгортання у Боснії і Герцеговині багатонаціональних сил з підтримання миру (IFOR) під проводом НАТО. 80 тис. військовослужбовців IFOR мали забезпечувати дотримання умов миру, сприяти постконфліктній відбудові, надавати допомогу переміщеним особам при поверненні додому, збирали зброю, проводили розмінування тощо.

Угода також обмежувала розгортання військ та навчання в певних районах, розпускала спеціальні підрозділи та озброєні цивільні групи, забезпечувала контроль за виробництвом зброї, забороняла імпорту зброї, використання військових літаків та гелікоптерів, обмежувала доступ до важких озброєнь, мін та боєприпасів. Крім того, вона передбачала впровадження Конституції Боснії і Герцеговини, яка закріплювала основи функціонування БіГ, гарантувала права громадян і вводила інститут колективної Президії (Президія БіГ складалася з трьох представників від сербів, хорватів та босняків). Високий міжнародний представник здійснював моніторинг виконання мирної угоди, сприяв співпраці всіх сторін у цивільних аспектах і координував діяльність цивільних інституцій у Боснії і Герцеговині.

На відміну від Боснійської війни, косовська війна (1998-1999) була збройним конфліктом між силами Союзної Республіки Югославія (Сербія і Чорногорія) та Армією визволення Косова (KLA), яка діяла як сепаратистське військове формування (на той час Косово було частиною

Югославії)². Конфлікт завершився лише після нанесення масованих авіаударів НАТО по території Сербії у березні 1999 р., які змусили президента СРЮ С. Мілошевича віддати наказ про виведення військ СРЮ з Косова та допустити присутність сил НАТО.

Конфлікт у Косові розпочався ще до розпаду Югославії, після скасування автономного статусу Косово, що стало підставою для створення паралельних інституцій та військової структури – Армії визволення Косова (KLA) [9]. Із 1996 р. KLA регулярно здійснювала атаки на сербських силовиків та представників державних органів влади в Косові³. У відповідь Югославія збільшила чисельність регулярної армії у регіоні. У 1997 р. криза загострилася й потребувала втручання міжнародної спільноти. Резолюція Ради Безпеки ООН 1199 [10] закликала до політичного врегулювання гуманітарної кризи. Для моніторингу виконання цієї резолюції була створена Косовська верифікаційна місія ОБСЄ (жовтень 1998 р. – червень 1999 р.) [11], яка включала велику кількість неозброєних спостерігачів (аналогічно до Спеціальної моніторингової місії ОБСЄ в Україні у 2014-2019 рр.), однак її мандат не відповідав масштабам викликів, і вже в грудні 1998 р. перемир'я було порушено обома сторонами.

Угода в Рамбуйє 18 березня 1999 р. [12] була підписана албанською, американською та британською делегаціями, однак відхилена югославською та російською делегаціями. Угода передбачала перехід Косова під адміністрацію НАТО як автономної провінції у складі Югославії та розміщення 30 тис. військових НАТО для підтримання порядку в Косові, право пересування військ НАТО територією Югославії (включно з Косовом) та імунітет НАТО і його персоналу від югославського законодавства. Водночас вона дозволяла розміщення 1500 військовослужбовців югославської армії для охорони кордонів, 1000 військовослужбовців для виконання командних і допоміжних функцій, невеликої кількості прикордонної поліції та 3000 місцевих поліцейських.

Після відмови СРЮ від підписання Угоди Рамбуйє, 22 березня 1999 р. спостережна місія ОБСЄ була відкликана з Косова. За цим послідувала військова операція НАТО проти СРЮ, як тривала з 24 березня по 10 червня 1999 р. До операції були залучені всі країни-члени НАТО, крім Греції. Було задіяно бл. 1000 літаків, які переважно діяли з баз в Італії. Авіація НАТО завдавала ударів по югославських підрозділах та військових об'єктах на землі, включаючи стратегічні цілі. Військова інтервенція змусила С. Мілошевича погодитися на присутність НАТО в Косові та погодитися на Угоду в Куманово [13], яка за своїми ключовими положеннями була близькою до Угоди в Рамбуйє [14]. 12 червня 1999 р. багатонаціональні

² Армія визволення Косово була створена у 1990-х рр. для боротьби проти дискримінації та репресій сербської влади проти етнічних албанців, які розпочалися після скасування автономії Косово у 1989 р.

³ Ціль Армії визволення Косово також включала створення Великої Албанії через уніфікацію всіх територій де мешкали етнічні албанці (південна Сербія, північна Македонія, Чорногорія).

сили з підтримання миру в Косові (KFOR) чисельністю 30 тис. військовослужбовців під проводом НАТО розпочали вхід у Косово. Угода передбачала також виведення з регіону югославських військ і сербських формувань.

Хоча операція НАТО проти СРЮ була проведена без схвалення Ради Безпеки ООН, її обґрунтовували як «гуманітарну війну» [15]. В такому контексті її підтримали багато країн, включаючи США, Велику Британію, Францію, Німеччину, Єгипет, Японію, Малайзію, Об'єднані Арабські Емірати, Албанію, Туреччину, Чехію. Дії НАТО виправдовувалися країнами-членами НАТО та їхніми союзниками в сенсі запобігання гуманітарній катастрофі в Косові [16; 17]. Своєю чергою Генеральний секретар ООН Кофі Аннан формально підтримав дії НАТО в Косово як випадок, коли застосування сили може бути законним у прагненні до миру [18].

Росія, Китай та Індія засудили бомбардування СРЮ. Росія винесла це питання на розгляд Ради Безпеки ООН як «одностороннє застосування сили, що є грубим порушенням Статуту ООН». Резолюція, яку підтримали лише Китай, Намібія та Росія, не була ухвалена.

У 1999 р. ООН створила й розгорнула Тимчасову адміністративну місію ООН у Косові (UNMIK) [19], яка забезпечувала тимчасове управління регіоном, включно з усіма законодавчими, виконавчими та судовими повноваженнями. Після дев'яти років управління та проголошення незалежності Косова у 2008 р. мандат місії було змінено, а її завдання зосереджено на сприянні безпеці, стабільності та дотриманні прав людини в Косові.

С. Мілошевич, переданий у червні 2001 р. до Міжнародного трибуналу, помер у в'язниці у 2006 р. У 2004 р. президент Сербії Б. Тадіч від імені сербського народу вибачився за злочини, скоєні у Косові. Своєю чергою у 2010 р. президент Хорватії В. Павлетич вибачився за роль своєї країни у Боснійській війні, а парламент Сербії ухвалив декларацію, яка «засуджує злочини, скоєні проти боснійського населення у Сребрениці».

Роль Сербії, яка була промисловим центром регіону і виступала ініціатором агресивної війни проти сусідів, значною мірою подібна до агресивної ролі Росії, починаючи з вторгнення в Крим у 2014 р. Жодні угоди чи мирні переговори не мали ефекту до моменту рішучих і масованих авіаударів НАТО, які негайно зупиняли війну та подальші жертви серед цивільних. Оскільки Росія не підтримала Сербію під час операцій НАТО, це нібито доводило, що вона прагнула уникнути прямого протистояння з НАТО й могла запропонувати лише дипломатичну підтримку в ООН та інших міжнародних організаціях.

Врегулювання балканських війн шляхом рішучого застосування сили, що призвело до швидкої поразки Сербії, внутрішнього повстання проти її керівництва та зрештою передачі С. Мілошевича до Міжнародного трибуналу його ж колишніми соратниками, є надзвичайно важлив історичним прецедентом. Разом з економічними та персональними

санкціями ці кроки мають бути знову розглянуті західними союзниками стосовно Росії загалом, а також її вищого політичного та військового керівництва, їхніх родин і підконтрольного бізнесу.

Врегулювання конфліктів шляхом домовленостей про тимчасове припинення вогню

Хорватія та Нагірний Карабах можуть слугувати прикладами тимчасового припинення вогню з метою виграшу часу для перегрупування сил та встановлення контролю над територією. Під час війни за незалежність у Хорватії лише план С. Венса [20] приніс певні результати. Мирний план був узгоджений між хорватською владою та Республікою Сербська Країна (РСК), тоді як керівництво СРЮ постійно консулювалося та ухвалювало рішення від імені РСК [21]. План визначався як «тимчасова угода для забезпечення миру та безпеки, необхідних для переговорів щодо загального врегулювання югославської кризи» [22]. Він встановлював умови для розгортання військ ООН та поліцейських спостерігачів, контролю за дотриманням режиму припинення вогню та відведення чи розформування військ у Східній і Західній Славонії та Країні (території, що перебували під контролем сербських сил та Югославської народної армії). План також дозволяв повернення біженців і створював умови для переговорів щодо остаточного політичного врегулювання війни. Він складався з двох угод: Женевської угоди та Угоди в Сараєво (угоди про імплементацію) [23], яка дозволила забезпечити тривале припинення вогню під наглядом Сил ООН із захисту (UNPROFOR).

Припинення вогню стабілізувало ситуацію в Хорватії, і в 1992 р. вона була офіційно визнана Європейським Співтовариством [24] та стала членом ООН за умови захисту прав людини та дисидентів. Однак угода не була повністю імplementована. Збройний конфлікт тривав у менших масштабах. Але Угода дозволила хорватській армії перегрупуватися та підготувати військову операцію за підтримки інструкторів НАТО. Вже у 1992 р. хорватська армія провела кілька операцій із відновлення контролю над окремими хорватськими містами (Дубровник, Шибеник, Задар), а на початку 1993 р. бойові дії відновилися під час операції «Масленіца» [25]. Рада Безпеки ООН ухвалила Резолюцію 958 [26], яка дозволила літакам НАТО діяти на території Хорватії і 21-23 листопада 1994 р. НАТО завдало ударів по аеродрому Удбіна, який контролювала РСК. Пізніше хорватська армія застосувала тактику блицкригу, щоб прорвати сербську лінію фронту та оточити військові підрозділи РСК [27]. Операція «Буря» (контрнаступ за участі 100 тис. хорватських військ) [28] дала змогу Хорватії повернути майже всі окуповані землі.

Війна в Хорватії завершилася підписанням Ердутської угоди (1995) [29], яка встановила однорічний перехідний період із Перехідною адміністрацією РБ ООН, дозволила розгортання міжнародних сил зі сприяння реалізації угоди для підтримання миру і безпеки в регіоні. Вона також передбачала демілітаризацію регіону протягом 30 днів після прибуття

міжнародних сил. Перехідна адміністрація мала забезпечити можливість повернення біженців і переміщених осіб, допомогти у відновленні нормального функціонування всіх державних служб у регіоні та створенні тимчасових професійних поліцейських сил для зміцнення довіри між усіма етнічними групами. Особливу увагу було приділено правам людини та основоположним свободам, зокрема праву людей вільно повертатися до місця свого проживання та гарантіям безпеки, відновленню права власності (поверненню майна, вилученого незаконним шляхом, або компенсації за майно, яке не підлягає поверненню). Угода також визначала часові рамки для Перехідної адміністрації щодо організації виборів до всіх органів місцевого самоврядування під міжнародним наглядом і надавала сербській громаді право створити спільну раду муніципалітетів за 30 днів до завершення перехідного періоду. Уряд Хорватії мав повністю співпрацювати з Перехідною адміністрацією та міжнародними силами. Решта окупованих територій мала бути повернута Хорватії протягом дворічного перехідного періоду.

Упродовж кількох років території, які раніше входили до складу Сербської Країни, залишалися під управлінням ООН. Перехідна адміністрація ООН для Східної Славонії, Бараньї та Західного Срему (UNTAES), створена резолюцією Ради Безпеки ООН 1037 у 1996 р., завершила свою діяльність у 1998 р. Хорватія відновила майже повний контроль над територією у межах державних кордонів [30]. Півострів Превлака перебував під мандатом Місії спостерігачів ООН в Превлаці (UNMOP) до 2002 р. [31]. Після успішної реалізації Ердутської угоди відносини між Хорватією та Сербією поступово поліпшилися, і в серпні 1996 р. обидві країни встановили дипломатичні відносини.

Врегулювання конфлікту між Вірменією та Азербайджаном за регіон Нагірного Карабаху свідчить про застосування схожих підходів. Нагірний Карабах, або Республіка Арцах, був спірною територією між Азербайджаном і місцевими етнічними вірменами. Перша Нагірно-Карабахська війна (1988-1994), відома також як Війна за визволення Арцаху, була збройним конфліктом у анклаві Нагірного Карабаху на південному заході Азербайджану між етнічними вірменами та азербайджанцями Нагірного Карабаху за підтримки з боку Вірменії та Азербайджану. Вона розпочалася зі спроби відокремити регіон від Азербайджану шляхом проведення Нагірно-Карабахського референдуму 1988 р. та його передачі Вірменії. Це призвело до протистояння між вірменами й азербайджанцями, яке на початку 1990-х рр. переросло у повномасштабну війну.

Вірменія здобула перевагу та окупувала Нагірний Карабах і близько 9% азербайджанської території за межами анклаву. В рамках посередницької ініціативи Мінської групи ОБСЄ у травні 1994 р. був

підписаний Бішкекський протокол⁴. Протокол мав юридично зобов'язуючий характер. Він передбачав припинення вогню, виведення військ з окупованих територій, відновлення комунікацій та повернення біженців. Для сприяння мирному врегулюванню збройного конфлікту були створені миротворчі сили СНД [32].

Бойові зіткнення відновилися у 2008 р. й епізодично продовжувалися у 2010-2020 рр. Резолюція ГА ООН 62/243 від 14 березня 2008 р., яка вимагала негайного виведення всіх вірменських сил з окупованих територій Азербайджану, не змінила ситуації. У 2020 р. розпочалася Друга Нагірно-Карабахська війна, в ході якої війська Азербайджану провели успішну наступальну операцію. За підтримки Туреччини, що надала нове військове обладнання (безпілотники, сенсори, далекобійну важку артилерію, ракетні озброєння та інформаційні технології ведення війни), Азербайджан захопив Шушу, друге за величиною місто Нагірного Карабаху. 9 листопада 2020 р. за посередництва Росії було підписано угоду про припинення вогню між Вірменією та Азербайджаном. Згідно з угодою, обидві сторони зберігали контроль над зайнятими позиціями, а Вірменія повертала Азербайджану окуповані райони навколо Нагірного Карабаху.

Навколо Нагірного Карабаху та у Лачинському коридорі (єдиному шляху між Вірменією та Нагірним Карабахом) було розміщено бл. 2 тис. російських миротворців із мандатом щонайменше на п'ять років.

12 грудня 2022 р. силові підрозділи Азербайджану почали блокаду Республіки Арцах і Лачинського коридору. Попри перебування російського контингенту, який мав гарантувати вільне пересування по Лачинському коридору, в 2023 р. збройні сили Азербайджану захопили всі стратегічні висоти при нейтралітеті з боку Росії. 19 вересня 2023 р. Азербайджан почав активні бойові дії проти Республіки Арцах, в результаті яких було встановлено контроль над усією територією Нагірного Карабаху.

Бойові дії завершилися після 20 вересня 2023 р. внаслідок рішення вірменських формувань про припинення опору. 28 вересня 2023 р. президент НКР видав указ про розпуск державних органів Республіки Арцах з 1 січня 2024 р. та виведення всіх збройних формувань Армії оборони Арцаху й усіх вірменських збройних підрозділів із регіону. Російський миротворчий контингент був виведений з регіону відповідно до домовленості між В. Путіним і президентом Азербайджану І. Алієвим. На початку жовтня майже все вірменське населення залишило територію Нагірного Карабаху. Остаточні умови завершення конфлікту мають бути визначені в угоді про встановлення миру і міждержавних відносин між Азербайджанською Республікою і Республікою Вірмені, яка була

⁴ Бішкекський протокол 1994 р. – угода про перемир'я, укладена 5 травня 1994 р. між Вірменією, Нагірно-Карабахською Республікою та Азербайджаном, яка призвела до припинення активних бойових дій у Першій карабаській війні. Протокол був укладений за ініціативи Міжпарламентської асамблеї Співдружності незалежних держав, парламенту Киргизької Республіки, Федеральних зборів та МЗС Російської Федерації. Фактичне припинення вогню розпочалося 12 травня 1994 р.

парафова на 8 серпня 2025 р. прем'єр-міністром Вірменії Н. Пашиняном і президентом Азербайджану І. Алієвим за посередництва Д. Трампа. В умовах неврегульованого міждержавного конфлікту політичний статус Нагірного Карабаху залишався невизначеним понад 30 років. При цьому міжнародні посередники серед проблемних факторів конфлікту довкола Нагірного Карабаху звертали увагу на протиріччя між принципом права на самовизначення для вірменського населення та принципом територіальної цілісності, згідно якого зміна кордонів можлива лише в разі взаємної згоди сторін. При цьому Республіка Арцах не була визнана жодною з країн світу включно з Вірменією.

Вплив санкцій та Міжнародного кримінального трибуналу щодо колишньої Югославії на врегулювання війн

Санкції є дуже ефективними лише тоді, коли країна, проти якої вони запроваджуються, має обмежені ресурси та не отримує підтримки з боку інших держав. Персональні санкції, арешт активів, блокування банківських рахунків тощо для країни-об'єкта санкцій та держав, що сприяють незаконним діям, є ключовими. З іншого боку, перспектива майбутнього судового переслідування може стимулювати найближче оточення політичного та військового керівництва до переговорів про вигідні умови для себе та своїх родин, що може сприяти швидшому завершенню конфлікту.

Під час югославських війн були запроваджені міжнародні санкції проти колишньої Союзної Республіки Югославія. Рада Безпеки ООН ухвалила понад сотню резолюцій щодо збройних конфліктів у колишній Югославії. Деякі з них стосувалися сербських утворень поза межами СРЮ. Перший етап санкцій було запроваджено у відповідь на Боснійську та Хорватську війни. Санкції ООН встановлювали ембарго на постачання зброї (зняте після підписання Дейтонської угоди). У 1991 р., після початку Хорватської війни за незалежність, Резолюція Ради Безпеки ООН 713 запровадила ембарго на постачання зброї та військового обладнання до Югославії. У листопаді 1991 р. Європейське Економічне Співтовариство (ЄЕС) наклало економічні санкції проти колишніх югославських республік (зняті в грудні 1991 р., за винятком Сербії та Чорногорії). Санкції забороняли імпорт текстилю з Югославії та призупиняли пакет допомоги ЄЕС обсягом \$1,9 млрд.

У 1992 р. Рада Безпеки ООН заборонила будь-яку міжнародну торгівлю, науково-технічну співпрацю, спортивні та культурні обміни, авіасполучення, а також подорожі урядовців СРЮ (Резолюція 757). За цією резолюцією послідувала низка морських блокад. У 1992 р. США конфіскували всі активи уряду Югославії, розташовані на території США, вартістю близько \$200 млн [33]. Резолюції 820 і 942 забороняли експортно-імпорتنі операції та заморожували активи Республіки Сербської. Санкції, окрім тих, що стосувалися членства в міжнародних фінансових інституціях,

були скасовані лише після завершення Боснійської війни у 1996 р. Більше того, усі санкції були прив'язані до співпраці з Міжнародним трибуналом.

Другий етап міжнародних санкцій був запроваджений проти СР Югославії під час та після війни в Косові. Санкції наклали ООН, Європейський Союз і США. Резолюція РБ ООН 1160 запровадила ембарго на постачання зброї до СРЮ, а Європейський Союз заборонив польоти авіакомпанії «Югославські авіалінії» до країн-членів ЄС та заморозив активи югославського уряду в цих країнах. Після бомбардувань СР Югославії НАТО США та ЄС запровадили торгові й фінансові заборони, включно із заборонаю експорту нафти до Югославії (зняті у 2000 р.). Санкції були скасовані у 2001 р. після революції в Югославії та усунення від влади президента С. Мілошевича (жовтень 2000 р.).

Санкції суттєво вплинули на економіку та суспільство Сербії та Чорногорії. Їх сукупний ВВП знизився з \$24 млрд у 1990 р. до менше ніж \$10 млрд у 1993 р. та \$8,66 млрд у 2000 р. Санкції завдали руйнівного удару по югославській промисловості, що призвело до інфляції, нестачі електроенергії, дефіциту газу, медикаментів, продуктів харчування та пального, а також до зростання кількості людей, які живуть на межі або нижче межі бідності. Крім того, санкції вдарили по банківській системі та сприяли поширенню транснаціональної організованої злочинності.

У зв'язку з великою кількістю воєнних злочинів під час війн на Балканах [34], Резолюцією Ради Безпеки ООН 827 був створений міжнародний трибунал для переслідування осіб, відповідальних за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права. Співпраця з Міжнародним кримінальним трибуналом щодо колишньої Югославії досі вважається важливим зобов'язанням Сербії, необхідним для вступу до Європейського Союзу. Цей судовий орган має повноваження переслідувати осіб, винних у серйозних порушеннях міжнародного гуманітарного права, включаючи Женевські конвенції про закони і звичаї війни, у вчиненні геноциду та злочинів проти людяності, скоєних на території колишньої Югославії з 1 січня 1991 р. [35]. Міжнародний кримінальний трибунал переслідував воєнних злочинців – від солдатів до прем'єр-міністрів, президентів і генералів, включаючи югославське вище керівництво (колишнього президента Сербії та віце-прем'єр-міністра, колишніх начальника Генштабу, командувачів Югославської армії, колишнього керівника Міністерства внутрішніх справ Сербії) [36].

Президент Югославії С. Мілошевич, ще перебуваючи при владі, був звинувачений у воєнних злочинах, включно з порушенням Женевських конвенцій, злочинах проти людяності та геноциді (помер до винесення вироку). Попри обвинувачення міжнародного трибуналу, наступник Мілошевича В. Коштуница намагався запобігти передачі Мілошевича до міжнародного суду, але змушений був це зробити через сильний тиск міжнародної спільноти, зокрема попередження США про відмову в наданні критично необхідних кредитів і обіцянку надати Сербії членство в ЄС [37]. Після цього частину санкцій проти Югославії було скасовано.

Передача С. Мілошевича до міжнародного трибуналу стала важливим історичним прецедентом, який сприяв примиренню сторін [38; 39]. Хорватія та Сербія домовилися до 2010 р. врегулювати доти не вирішені проблеми біженців, а їх президенти здійснили обмін візитами. Водночас і досі у процесі врегулювання міждержавних відносин країн колишньої Югославії існують не вирішені проблеми, що впливає на процес примирення серед населення, особливо в Боснії та Косові.

Шляхи вирішення російсько-української війни

Очевидно, що жодна мирна угода не є можливою, доки сторони до цього не готові. Воюючі сторони можуть вести переговори та розробляти рамкові документи, але або їх не підписують, або підписавши не виконують. Ба більше, якщо сторони не готові до миру або не приймають умов угоди, вони не будуть їх дотримуватися, а використають для зміцнення власних військових спроможностей, щоб почати нову війну з метою покращення умов чи відновлення своїх позицій (наприклад, у випадках Хорватії та Нагірного Карабаху). Зрештою, у більшості випадків війни вирішуються саме воєнною силою, а угоди лише фіксують на папері те, чого сторони досягли на полі бою.

Хоча згадані конфлікти не були такими масштабними, як російсько-українська війна, підходи до їх вирішення можуть бути подібними. Окупація Росією Криму та частини Донецької і Луганської областей у 2014 р., а також подальше широкомасштабне вторгнення в Україну у 2024 р. було виправдано потребою «захисту власного російського населення» [40] (як це стверджували у випадку сербів у Югославії, вірмен у Нагірному Карабаху та росіян в Україні). Це є вкрай небезпечним прецедентом, адже таке виправдання війни може бути використане у будь-якій країні світу, де є значна частина російського населення.

Тому для завершення війни в Україні та забезпечення безпеки в Європі важливо продовжувати надавати військову та фінансову допомогу Україні, зберігати санкційний режим щодо Росії та її сателітів до повного завершення війни, та розробляти нові стратегії щодо Росії та недемократичних режимів, таких як Китай, Іран, Північна Корея тощо. Також при формуванні мирної угоди важливо звернути увагу на деякі питання, зокрема:

Припинення вогню та моніторинг за його дотриманням. Першою та основною передумовою для укладення мирної угоди має бути припинення вогню на землі, в повітрі, на морі та створення демілітаризованої зони на кордоні з Україною або по лінії розмежування (демілітаризована зона має бути створена з обох боків). Припинення вогню може носити постійний чи тимчасовий характер за прикладом хорватського або нагірно-карабахського сценарію. При тимчасовому припиненні вогню розмежування має відбутися на наявній лінії фронту/зіткнення. Тимчасове припинення вогню є прийнятним лише за наявності угоди між українською владою та західними партнерами щодо військової підтримки (озброєння,

військовий персонал, інструктори) та фінансової допомоги, а також готовності залучати підрядників, які здатні рекрутувати іноземні війська з бойовим досвідом для підтримки майбутньої операції. Українська влада може залучати іноземців, пропонуючи їм заробітну плату та додаткові пільги, включно з громадянством.

Припинення вогню вимагатиме міжнародної військової присутності для моніторингу режиму припинення вогню з обох сторін. Міжнародний персонал повинен мати військовий досвід і мандат, який дозволить здійснювати повноцінний нагляд за ситуацією та можливе втручання. Пауза у бойових діях може бути використана для перегрупування Збройних Сил України, підготовки нового персоналу та організації спільних навчань з іноземними військовими для забезпечення можливості проведення скоординованої операції. Після підготовки до військової операції окуповані території можуть бути повернуті під контроль української влади.

Територіальні питання. Територіальні питання є одними з найскладніших адже включають питання суверенітету країни та міжнародного права, зокрема прецедентів щодо втрати території за допомогою сили та або відмови від частини власної території задля мирної угоди. Як показує приклад Хорватії та Нагірного Карабаху, для врегулювання конфлікту необхідно вивести російських війська з усіх окупованих територій України і ввести миротворчий контингент саме на ці території для повернення цих територій до цивільного життя та забезпечення прав людини.

Компромісним варіантом може бути створення Міжнародної моніторингової місії на тимчасово окупованих територіях України, без участі Росії, для моніторингу за дотримання прав людини та можливості повернення громадян, які змушені були покинути ці території через війну. Також на цих територіях доцільно створити міжнародні цивільні адміністрації, які допоможуть здійснити підготовку до цивільного життя. Міжнародна адміністрація повинна координувати роботу виконавчих установ, забезпечувати свободу ЗМІ та дотримання прав людини протягом п'яти років. Росія може відправити цивільних спостерігачів для моніторингу дотримання прав людини, проте їхня кількість не може перевищувати кількість міжнародних спостерігачів. Після п'ятирічного перехідного періоду повинні бути проведені вільні та справедливі місцеві вибори під наглядом БДПЛ ОБСЄ та інших міжнародних організацій. Внутрішньо переміщені особи з цих регіонів мають право брати участь у виборах як кандидати або виборці.

Компенсація за збитки та покарання винних у військових злочинах. Росія за рахунок власних ресурсів чи заморожених активів має компенсувати всі збитки, спричинені війною, зокрема через зруйновану інфраструктуру та людські втрати. Військове та політичне керівництво, причетне до військових злочинів, має бути притягнуте до відповідальності через міжнародний трибунал. Питання співпраці з міжнародним трибуналом

мають бути частиною угоди по зняттю санкцій з Росії та відновлення з нею співробітництва.

Права людини. Цей пункт передбачає забезпечення дотримання прав і свобод людини на територіях, які перебували під окупацією, забезпечення умов для повернення переміщених осіб на території їх проживання та гарантування їхньої безпеки, відновлення майнових прав (повернення будь-якого майна, вилученого незаконними діями, або компенсація за те майно, яке не може бути повернене).

Гарантії безпеки. Членство в ЄС і НАТО є найкращими гарантіями безпеки для України. У випадку неможливості повноцінного членства в НАТО, Україні можуть бути надані гарантії безпеки від країн-союзників на зразок статті 5 Північноатлантичного договору [41]. Це в свою чергу означає посилення України у військовому плані через технічну і фінансову допомогу, включаючи надання та продаж озброєння, постачання систем протиповітряної оборони, навчання військового персоналу та визначення переліку чітких дій у разі нападу на Україну з боку Росії чи іншої країни. Також це означає, що на Україну не покладається жодних обмежень щодо чисельності військового персоналу і виробництва озброєнь.

Гарантіями з боку Росії може виступати не лише підписання мирної угоди, але й готовність зменшити обсяг виробництва далекобійних ракет і дронів. Західні санкції та заморожені російські активи також слугуватимуть певною гарантією виконання Росією своїх зобов'язань (санкції можуть бути зняті лише після компенсації завданих війною збитків та передачі військово-політичного керівництва до міжнародного суду). Російські активи можуть бути використані для компенсації шкоди, завданої війною Україні.

Висновки та рекомендації. Досвід Балкан, Нагірного Карабаху та інших пострадянських конфліктів показує, що дипломатія, яка не підкріплена реальною силою, є обмеженою у своїй ефективності. Лише поєднання військових успіхів, політичної єдності та міжнародної підтримки може створити умови для справедливого і тривалого миру.

Для України головними уроками є:

1. Необхідність військової переваги. Жоден переговорний процес не буде успішним, доки Росія відчуває можливість нав'язати свої умови силою.

2. Недопустимість «замороженого конфлікту». Будь-яка форма відкладеного вирішення питання лише відкриває шлях до нової війни. Заморожений конфлікт має мати в своїй основі підготовку до повернення своїх територій через певний проміжок часу.

3. Пріоритет справедливості. Мир має супроводжуватися механізмами відповідальності за злочини, інакше він буде крихким і тимчасовим.

4. Міжнародні гарантії. Без чітких і юридично зобов'язуючих гарантії безпеки Україна залишатиметься вразливою до нової агресії.

5. Всеосяжний підхід. Поряд із військовим компонентом, потрібні реформи, відновлення економіки, зміцнення демократії та інтеграція до європейських і євроатлантичних структур.

Таким чином, мир в Україні може бути досягнутий лише через поєднання військової сили, дипломатії та правосуддя. Це не просто врегулювання локального конфлікту, а захист міжнародного правопорядку від повернення до епохи «права сильного». Успіх України у цій війні стане визначальним не лише для її власного майбутнього, але й для стабільності Європи та світу в цілому.

Список використаних джерел і літератури:

1. Венкіна К., Худякова О. Азербайджан та Вірменія підписали мирну угоду. 2025. ULR: <https://www.dw.com/uk/azerbajdzan-ta-virmeniya-pidpisali-mirnu-ugodu/a-73578874>
2. Dayton Peace Agreement. Organization for Security and Co-operation in Europe. 1995. ULR: <https://www.osce.org/bih/126173>
3. Military Technical Agreement between the International Security Force (KFOR) and the Governments of the Federal Republic of Yugoslavia and the Republic of Serbia. *United Nations Peacemaker*. 1999. ULR: <https://peacemaker.un.org/kosovoserbia-militarytechnicalagreement99>
4. Wise L. Case Study Bosnia-Herzegovina. *University of Edinburg*. 2017. ULR: <https://www.thebritishacademy.ac.uk/documents/2794/Navigating-inclusion-in-peace-settlements-Bosnia-Herzegovina.pdf>
5. Bjarnason M. The War and War-Games in Bosnia and Herzegovina from 1992 to 1995. 2001. P. 19 – 20. ULR: <https://www.nato.int/acad/fellow/99-01/bjarnason.pdf>
6. Bosnia, 1995—Operation Deliberate Force. The Value of Highly Capable Proxy Forces. 2017. 1. ULR: https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2017/04/9780815732419_ch1.pdf
7. Lambeth S. B. Reflection on the Balkan Air Wars. *Air Power History*. Spring 2010. P. 30-43. ULR: https://media.defense.gov/2016/Mar/10/2001477403/-1/-1/0/PAGES%20FROM%202010_SPRING.PDF
8. The General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina. 1995. ULR: <https://www.osce.org/files/f/documents/e/0/126173.pdf>
9. How Milosevic stripped Kosovo's autonomy – archive. 1989. ULR: <https://www.theguardian.com/world/from-the-archive-blog/2019/mar/20/how-milosevic-stripped-kosovos-autonomy-archive-1989>
10. Resolution 1199. United Nations Security Council. S/RES/1199. 1998. ULR: <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1199>
11. OSCE Kosovo Verification Mission / OSCE Task Force for Kosovo (closed). Organization for Security and Cooperation in Europe. 1999. ULR: <https://www.osce.org/kvm-closed>

12. Weller M. The Rambouillet conference on Kosovo. *International Affairs*. Volume 75. Issue 2. 1999. P. 211-251. ULR: <https://library.fes.de/libalt/journals/swetsfulltext/5385086.pdf>
13. Military Technical Agreement between the International Security Force (KFOR) and the Governments of the Federal Republic of Yugoslavia and the Republic of Serbia. United Nations Peacemakers. 1999. ULR: <https://peacemaker.un.org/kosovoserbia-militarytechnicalagreement99>
14. Interim Agreement for Peace and Self-Government in Kosovo (Rambouillet Accords). *United Nations Peacemakers*. 1999. ULR: <https://peacemaker.un.org/kosovo-rambouilletagreement99>
15. Schroeder E. The Kosovo Crisis: Humanitarian Imperative versus International Law. *The Fletcher Forum of World Affairs*. Vol. 28, No. 1. Winter 2004. P. 179 – 200.
16. Bandow D. The U.S. Role in Kosovo. Testimony. 1999. ULR: <https://www.cato.org/testimony/us-role-kosovo> (дата звернення 25.07.2024).
17. Schwabach A. The Legality of the NATO Bombing Operation in the Federal Republic of Yugoslavia. *Pace International Law Review*. Volume 11. Issue 2. Fall 1999. P. 11. ULR: <https://digitalcommons.pace.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=&httpsredir=1&article=1240&context=pilr>
18. Secretary-General Deeply Regrets Yugoslav Rejection of political Settlement; Says Security Council Should be Involved in any Decision to Use Force. United Nations. Secretary-General SG/SM/6938. 1999. ULR: <https://press.un.org/en/1999/sgsm6938.doc.htm>
19. UNMIK Fact sheet. United Nations Interim Administration Mission in Kosovo. 2024. ULR: <https://peacekeeping.un.org/en/mission/unmik>
20. The Vance Plan (UN Plan). PA-X Analytics. Peace and Transition Process Data. 1991. ULR: <https://pax.peaceagreements.org/agreements/wgg/1173/>
21. Sudetic C. Yugoslav Factions Agree to U.N. Plan to Halt Civil War. *The New York Times*. 1992. ULR: <https://www.nytimes.com/1992/01/03/world/yugoslav-factions-agree-to-un-plan-to-halt-civil-war.html?ref=croatia>
22. The Vance Plan (UN Plan). PA-X Analytics. Peace and Transition Process Data. 1991. ULR: <https://pax.peaceagreements.org/agreements/wgg/1173/>
23. Agreement on the Reopening of the Sarajevo Airport for Humanitarian Purposes. United Nations Peacemakers. 1992. ULR: <https://peacemaker.un.org/sarajevoairportagreement92>
24. Kinzer S. Slovenia and Croatia Get Bonn's Nod. *The New York Times*. 1991. ULR: <https://www.nytimes.com/1991/12/24/world/slovenia-and-croatia-get-bonn-s-nod.html>
25. “Maslenica” was a decisive battle. *Hrvatski Vojnik*. 1991. ULR: <https://hrvatski-vojn timer.hr/maslenica-was-a-decisive-battle/>
26. Resolution 958. United Nations Security Council. 1994. ULR: <http://unscr.com/en/resolutions/958>
27. McClellan D., Knez N. Operation Storm: Ending Humanitarian Disaster and Genocide in Southeastern Europe. *International journal of social sciences*.

2021. ULR: <https://www.semanticscholar.org/paper/Operation-Storm%3A-Ending-Humanitarian-Disaster-and-McClellan-Knez/7fb954e13902fd38cf8191c813d6832301df2cf1>
28. Operation Storm – The Battle for Croatia, 1995. ULR: <https://adst.org/2016/08/operation-storm-the-battle-croatia-1995/>
 29. Basic Agreement on the Region of Eastern Slavonia, Baranja and Western Sirmium (Erdut Agreement). *United Nations Peacekeepers*. 1995. ULR: <https://peacemaker.un.org/croatia-erdutagreement95>
 30. United Nations Transitional Authority in Eastern Slavonia, Baranja, and Western Sirmium, UNTAES (January 1996 – January 1998). 1998. ULR: <https://peacekeeping.un.org/mission/past/untaes.htm>
 31. United Nations Mission of Observers in Prevlaka. UNMOP. 1996. ULR: <https://peacekeeping.un.org/mission/past/unmop/index.html>
 32. The Bishkek Protocol. *United Nations Peacemakers*. 1994. ULR: <https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/Bishkek%20Protocol.pdf>
 33. Bosnia Fact Sheet: Economic Sanctions Against the Federal Republic of Yugoslavia (Serbia and Montenegro). From a series of factsheets on the Bosnia Peace Process. Bureau of Public Affairs. 1995. ULR: https://1997-2001.state.gov/regions/eur/bosnia/yugoslavia_econ_sanctions.html
 34. Bosnia War Crimes: The International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia and U.S. Policy. *CRS Report for Congress*. 1998. ULR: <https://sgp.fas.org/crs/row/96-404.pdf>
 35. International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia 1993 – 2017. 2017. ULR: <https://www.icty.org/>
 36. Kosovo Specialist Chambers (KSC) for the Court’s consideration. Press Statement. 2020. ULR: <https://www.scp-ks.org/en/press-statement>
 37. Erlanger S., Gall C. The Milosevic Surrender: The Overview; Milosevic Arrest Came with Pledge for a Fair Trial. *The New York Times*. 2021. ULR: <https://www.nytimes.com/2001/04/02/world/milosevic-surrender-overview-milosevic-arrest-came-with-pledge-for-fair-trial.html>
 38. Serb leader apologises in Bosnia. *BBC News*. 2004. ULR: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/4072949.stm>
 39. Serbia Adopts Resolution Condemning Srebrenica Massacre. *BalkanInsight*. 2010. ULR: <https://balkaninsight.com/2010/03/31/serbia-adopts-resolution-condemning-srebrenica-massacre/>
 40. Ashby H. How the Kremlin Distorts the ‘Responsibility to Protect’ Principle. *United States Institute of Peace*. 2022. ULR: <https://www.usip.org/publications/2022/04/how-kremlin-distorts-responsibility-protect-principle>
 41. Collective defence and Article 5. ULR: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_110496.htm

CYBER VICTIM TO CYBER POWER: THREE STRATEGIC LESSONS FROM KYIV

Ukraine's transformation from cyber victim to cyber power offers insights from the world's first sustained state-on-state cyber conflict. This article argues that institutional agility and organizational design, rather than technical superiority, determine cyber effectiveness. Drawing on open-source intelligence and comparative analysis, it distills Ukraine's experience into three strategic lessons that demonstrate how democracies can adapt under existential threat. These findings situate Ukraine's innovations within broader debates on military adaptation, democratic resilience, and hybrid conflict, offering both theoretical contributions and practical guidance for allied defense institutions.

Keywords: *Cyber warfare, Ukraine conflict, institutional design, information operations, democratic defense, NATO strategy, cyber-physical integration*

Діксон В. Від жертви кібератак до спроможної кібердержави: три стратегічні уроки з Києва.

Перетворення України з жертви кібернетичних нападів на спроможну кібердержаву відображає перебіг першого в світі тривалого міждержавного кіберконфлікту. У цій статті стверджується, що кібернетична ефективність визначається не технічними перевагами, а інституційною гнучкістю та організаційною структурою. На основі відкритих джерел інформації та порівняльного аналізу досвід України узагальнено у три стратегічні уроки, які демонструють, як демократії можуть адаптуватися в умовах загрози їхньому існуванню. Ці висновки дають основу для розгляду інновацій України в ширшому контексті дебатів про військову адаптацію, демократичну стійкість та гібридні конфлікти, пропонуючи як теоретичний внесок, так і практичні рекомендації для оборонних інституцій союзників.

Ключові слова: *кібервійна, конфлікт в Україні, інституційний дизайн, інформаційні операції, захист демократичної держави, стратегія НАТО, кіберфізична інтеграція.*

I. Introduction: From Cyber Victim to Cyber Power

The war in Ukraine represents the first protracted kinetic conflict between states where cyber operations have been continuously integrated across all phases of warfare. Unlike the brief cyber campaigns in Estonia (2007) or Georgia (2008), which largely involved short-lived DDoS and defacement attacks [1; 2], this conflict provides three years of sustained cyber–physical integration data. Since

Russia's February 2022 invasion, Ukraine has transformed from primarily a victim of cyber operations into an active shaper of the cyber domain—a shift that challenges conventional assumptions about the sources of cyber power [3; 4]. This transformation provides unprecedented empirical evidence for a fundamental question in security studies: what determines effectiveness in cyber conflict?

Existing literature offers competing explanations. Technological determinists emphasize advanced capabilities and sophisticated attack tools [5; 6]. Strategic theorists focus on doctrine and escalation dynamics [7; 8]. Ukraine's experience suggests a third explanation: institutional design and organizational agility matter more than technical superiority or doctrine.

This study asks: What lessons can Ukraine's cyber transformation offer for democratic states confronting authoritarian adversaries in hybrid conflict? While Thomas Rid's foundational framework of cyber operations—espionage, sabotage, and subversion—provides essential analytical categories, Ukraine's experience suggests that effectiveness across these domains depends on underlying institutional factors rather than domain-specific capabilities [9].

The central argument is that Ukraine's success stems not from technological advantages or superior operational techniques, but from institutional innovations that enabled cross-domain integration: horizontal coordination among diverse domestic and overseas actors, tactical embedding of cyber capabilities, and coherent narrative responses that span traditional operational boundaries. Jeremy Fleming, Director of GCHQ, provided a powerful third-party endorsement of Ukraine's approach, stating in August 2022 that it amounted to one of the most effective cyber defences in history [10].

While the insight that organizational design often outweighs technological superiority is not new [11; 12; 13; 14], Ukraine provides the first sustained empirical test of this principle in state-on-state cyber conflict. The novelty here lies not in the concept itself, but in demonstrating how it operates under real wartime conditions, with civil society, private sector, and state institutions fused into a coherent cyber ecosystem [15; 16].

Conceptualizing Ukraine's Cyber Power

For the purposes of this analysis, cyber power encompasses both defensive and offensive dimensions across Rid's three operational domains. Defensively, cyber power manifests as resilience—the ability to limit an adversary's effectiveness through rapid detection, mitigation, and recovery from cyber operations. Offensively, it comprises the capacity to conduct successful operations across espionage (persistent intelligence collection), sabotage (disruption of systems and infrastructure), and subversion (shaping perceptions and narratives). Ukraine's evolution demonstrates that cyber power ultimately derives not from technical capabilities alone, but from the institutional capacity to integrate these defensive and offensive elements into coherent operational campaigns [17; 18].

Three strategic lessons emerge from this transformation. First, horizontally integrated institutions that combine government, private sector, and civil society capabilities consistently outperform centralized hierarchies in cyber conflict.

Second, cyber capabilities achieve greatest impact when embedded directly within conventional warfighting functions rather than treated as a separate strategic domain. Third, Western democracies face critical vulnerabilities in information warfare due to fragmented institutional responses that adversaries systematically exploit.

This article introduces a new mechanism of institutional adaptation: combat-driven integration. This concept describes how an existential threat can accelerate the fusion of cyber capabilities with state and civil structures, achieving a level of integration that has not been possible under peacetime conditions. Ukraine's experience provides the first sustained empirical test of this principle, showcasing a rapid, threat-accelerated transformation of cyber power. It thus presents a distinct model that contrasts with established paradigms of deliberate peacetime innovation, positing existential threat itself as the primary catalyst for rapid and profound institutional adaptation.

This study extends existing theory in three ways. First, it challenges the resource-dependency assumptions in cyber conflict theory by demonstrating how institutional design can offset material disadvantages. Second, it provides the first empirical test of networked governance theories in sustained cyber combat conditions. Third, it identifies a new mechanism for cyber—combat-driven integration—whereby existential threat accelerates institutional adaptation beyond peacetime reform capabilities.

These findings also contribute to three scholarly debates. In military innovation studies, they support theories emphasizing organizational design over technological capability [12; 13]. In cybersecurity research, they provide empirical evidence for claims about the importance of integration and persistence over isolated technical effects [17; 18]. In democratic resilience literature, they demonstrate how institutional agility can offset resource disadvantages in hybrid conflicts.

II. The Ukrainian Cyber Experience: Defying Predictions

Before Russia's February 2022 invasion, many analysts anticipated that the conflict would "redefine cyber warfare," with predictions of massive digital disruption from what was assessed to be a tier-one cyber power [19; 20]. These predictions were rooted in Russia's demonstrated cyber capacity during the initial conflict from 2014 onwards, where disruptive attacks on Ukrainian critical infrastructure and electoral processes revealed significant defensive vulnerabilities and a lack of coordinated national cyber strategy [21]. Instead, dramatic "lights-out" scenarios failed to materialize. Rather than a momentous first-strike cyber blitzkrieg, the conflict has featured adaptive integration of cyber capabilities across all three of Rid's domains, revealing fundamental insights about cyber conflict dynamics.

Ukraine has transformed from primarily a victim of cyber operations into an active shaper of the cyber domain. This transformation is measurable across multiple dimensions.

Prior to 2022, Ukraine suffered major cyber incidents with limited response capability — the 2015 and 2016 power grid attacks left hundreds of thousands without electricity, and the NotPetya (2017) attack caused over US\$10 billion in global damages that originated in Ukraine [19], plus the country lacked coordinated offensive cyber capabilities. By contrast, since February 2022, Ukraine has successfully defended against over 4,500 cyber attacks according to the State Service of Special Communications [22], while its offensive operations have breached Russian ministries, disrupted military logistics systems, and compromised over 800 Russian information resources according to the IT Army's public reporting [23; 24]. "Our actions are starting to look more and more like a Hollywood hacker movie, just without the popcorn." – A post on the IT Army of Ukraine's Telegram channel [23].

The shift from passive victim to active combatant represents a fundamental change in cyber posture. Critical and high-level cyber incidents plummeted from 1,048 in 2022 to 367 in 2023, and further to just 59 in 2024, according to CERT-UA reporting [25]. This represents an 81% reduction in critical incidents despite cyberattacks surging 123% in volume, demonstrating that institutional improvements in detection, mitigation, and coordination have dramatically enhanced defensive effectiveness [26]. The scale of the challenge remains significant, with Ukraine recording 4,315 total cyber incidents in 2024—approximately 12 major incidents daily—yet the success rate of critical attacks has declined substantially [27].

Across Rid's foundational categories, the conflict has revealed: Espionage Evolution: Traditional strategic cyber intelligence has evolved into tactical battlefield support systems, providing real-time targeting data for kinetic operations—fundamentally expanding cyber beyond strategic intelligence-gathering. Sabotage Constraints: While tactically valuable when synchronized with kinetic action, standalone cyber sabotage remains strategically limited, challenging assumptions about digital disruption as a substitute for conventional force. Subversion Asymmetries: Russia's volume-driven approach has achieved considerable strategic and tactical impact, while Ukraine's authenticity-driven counter-operations demonstrate that credibility can compete effectively against propaganda saturation when properly institutionalized [28].

While Rid's framework provides essential analytical categories for understanding cyber operations, Ukraine's experience reveals that operational effectiveness depends less on domain-specific capabilities than on cross-cutting institutional factors that enable integration across all three domains. This study does not treat espionage, sabotage, and subversion as separate. Instead, it shows how institutional design shapes effectiveness across the entire spectrum of cyber conflict, both defensive and offensive.

Ukraine's transformation demonstrates that the same organizational innovations—horizontal integration, tactical embedding, and coordinated response—determine effectiveness whether conducting intelligence operations, cyber-physical attacks, or information campaigns. This institutional lens explains why Ukraine could rapidly adapt across multiple domains while Russia, despite

superior technical capabilities, struggled with coordination and integration constraints rooted in political and bureaucratic structures.

For NATO allies and democratic defense institutions, the implications extend beyond the current conflict. Ukraine demonstrates that institutional reform—not merely technological investment—determines cyber readiness. As authoritarian adversaries refine hybrid warfare strategies, democratic states must adapt their organizational structures to compete effectively across all domains of conflict. Ukraine's experience offers both a model and a warning: adaptation is possible, but the window for learning may be finite.

Table 1.

The Russian-Ukraine Cyber Experience across Rid domains

Cyber Domain	Russia	Ukraine	Institutional Explanation
Espionage	GRU-led, centralized, often siloed; reported delays in intelligence flow to battlefield	Integrated ISR: state (HUR), volunteers, private partners; intelligence to battlefield within hours	Horizontal integration and rapid fusion of civil, state, and private inputs
Sabotage	Technically advanced (APT-level, CNI targeting pre-war, wipers); limited synchronization with kinetic ops	Precision-focused sabotage, often synchronized with drone/artillery strikes	Organizational agility enables cyber-physical integration
Subversion	Volume-driven “firehose of falsehood,” industrial-scale disinfo campaigns targeting Western Alliance. Embedded into tactical offensives.	Authenticity-based narrative strategy coordinated by CCD + volunteers	Centralized coordination with decentralized execution produces credible counter-narratives

III. The Three Ukrainian Cyber Lessons

Lesson 1: Organizational Supremacy Versus Technical Wizardry

Ukraine’s most underappreciated cyber advantage in both defensive and offensive operations lies not in advanced malware or sophisticated attack tools, but in its ability to orchestrate a horizontally integrated ecosystem that fuses inputs from foreign partners, private-sector providers, and civil society actors. This organizational innovation has at times outperformed Russia’s more centralized and hierarchical model, despite Moscow’s deeper technical resources.

This is rooted in a fundamental mismatch between the nature of modern cyber conflict and the deeply ingrained, hierarchical structure of the Russian state. Unlike conventional warfare, cyber operations thrive on decentralized initiative and rapid,

real-time adaptation. Russia's system, designed for top-down control and vertical information flow, created a bureaucratic bottleneck that proved too slow and inflexible to compete with Ukraine's agile, horizontally integrated network of state and non-state actors [29].

This organizational innovation has enabled Ukraine to achieve operational effects disproportionate to its resources, compensating for Russia's technical and numerical advantages through speed of adaptation and cross-sector coordination. While Russia maintains superiority in advanced persistent threats and zero-day capabilities, Ukraine's distributed model has demonstrated particular advantages in rapid cyber defense, crowd-sourced intelligence gathering, and coordinated narrative responses.

Military innovation studies show that organizational design often outweighs technology [11; 12]. Networked governance and collaborative advantage theories argue that distributed coordination can exceed the sum of its parts [31; 32]. Cyber studies add that offensive operations achieve value mainly when integrated with broader campaigns [18; 17].

The Horizontal Integration Advantage

Ukraine's defensive cyber resilience, by contrast, rests on multi-stakeholder coordination across government, the military, private technology companies, and volunteer civilian groups. This horizontal integration advantage has been critical to Ukraine's success. From Microsoft's security telemetry to diaspora-led forensics and grassroots OSINT networks, this pluralistic architecture has enabled agility that centralized systems struggle to replicate [33; 34].

This horizontal integration advantage is critical to Ukraine's success and a core manifestation of combat-driven integration in Ukraine's defensive posture. The existential threat of the full-scale invasion forced a rapid, unprecedented coalition of state agencies, volunteer hackers, and foreign private-sector companies, all of which had previously operated in relative silos

The efficacy of Ukraine's horizontally integrated cyber defense model is not merely anecdotal; it is now empirically validated by official performance data. The State Service of Special Communications and Information Protection 2025 Annual report marked a clear increase in defensive resilience from 2021 to 2024. As shown in Table 1, the total volume of detected cyber incidents demonstrates a major escalation of Russian cyber attacker activity with a major improved detection and response capabilities. The number of successful high and critical severity incidents plummeted over the period since the war commenced. The SSSCIP attributes this success directly to the 'coordinated work' of a fused ecosystem of government, military, private sector, and civil society actors [35].

This integration was facilitated by international frameworks such as The Tallinn Mechanism, a coalition of allies which has coordinated civilian cyber capacity building since its founding in 2023 [36]. The value of this public-private fusion is demonstrated by a 2025 advisory in which U.S., UK, and international cyber authorities provided detailed analysis of Russian GRU cyber operations targeting defense logistics, leveraging insights from government intelligence and

private sector partners to enable network defenders to identify and mitigate these threats globally [37].

Legal foundations for such integration were laid in the Law on National Security of Ukraine [38] and strengthened in the National Cybersecurity Strategy 2021 [39], which explicitly recognized civil society and private-sector roles in national resilience. The 2021 National Cybersecurity Strategy (Decree No. 447/2021), assigned clear roles to government, private sector, and civil society actors in resilience, public-private partnership, and legal regulation. The National Coordination Center / State approach also includes metrics for success and public reporting.

Table 2.

Registered cyber incidents prior to and following the full-scale invasion, 2021-2024

Year	Total Registered Cyber Incidents	Critical & High-Level Incidents	Year-on-Year Change (Critical/High)	Implication
2021	1,350	403	—	Baseline year prior to full-scale invasion.
2022	2,194	1,048	+160%	Massive spike in severe attacks following the full-scale invasion.
2023	2,543	367	-65%	Drastic improvement in resilience; severe incidents plummet despite higher total volume.
2024	4,315	59	-84%	Sustained and accelerating defensive effectiveness against escalating attacks.

Source: War and Cyber, Three Years of Struggles and Lessons for Global Security (SSSCIP, 2025).

These frameworks enabled rapid mobilization of civilian expertise while preserving state oversight [40]. International partnerships with allied intelligence and private firms further amplified capabilities, creating a distributed innovation network that adapts faster than traditional bureaucracies especially to detect and mitigate Russian APT activity.

Organizational Innovation Under Pressure

Ukraine’s model reflects democratic resilience under existential threat. Offensively, civilian groups such as the IT Army, Cyber Resistance, and the Cyber

Community for Free Ukraine evolved from ad hoc hacktivism into semi-coordinated auxiliaries, providing both cyber intelligence and cyber sabotage capability [23]. Reinforced by institutional innovations such as the Ministry of Digital Transformation (est. 2019) and state–civil society initiatives like the official establishment of the IT Army of Ukraine, which mobilized thousands of volunteer hackers into a coordinated auxiliary force [41]. These mechanisms illustrate how democracies can mobilize latent capacity in crises, though they also raise long-term questions about sustainability, security vulnerabilities,

Conversely, while Russia possesses organisations like the SVR, GRU and FSB that have demonstrated technically advanced cyber capabilities, its overall operational effectiveness suffers from institutional constraints. Competing intelligence agencies guard proprietary tools and resist integration with military operations [29; 30]. These rivalries, rooted in Putin's political system, impact the flow of time-sensitive intelligence to the battlefield. The result is cyber operations that are sophisticated in design but slow to adapt. Ukraine's horizontally integrated model emphasizes speed, flexibility, and continuous learning. These qualities consistently offset Russia's resource superiority.

The organizational lesson extends beyond Ukraine. NATO allies face the challenge of building accountable yet flexible structures that can integrate public, private, and civil society capacities. The UK's 2025 Strategic Defence Review acknowledges this need, calling for “breaking down barriers between individual Services, between the military and the private sector, and between the Armed Forces and wider society” [42]. While replication of Ukraine's model may be difficult in peacetime, its core principles—horizontal integration, civil society engagement, and adaptive institutional design—offer valuable guidance. Ukraine's own Cybersecurity Strategy 2021 [39] and the Concept for the Development of the Security and Defense Sector of Ukraine [43] highlight these priorities, providing frameworks that allies can study as they adapt democratic institutions to the digital battlefield.

Lesson 2: The Operationalization of Cyber for Combined Arms Warfare

The second major innovation lies in bridging the traditional gap between cyber operations and battlefield functions. Cyber is no longer confined to strategic intelligence gathering but is increasingly integrated into both strategic and tactical operations. This marks a doctrinal evolution: cyber is no separate or isolated domain but, under the right conditions, an increasingly productive element of combined arms warfare.

From Strategic to Tactical Cyber Operations

Traditional cyber operations have historically pursued strategic objectives—long-term intelligence collection, major infrastructure disruption, or high-level political influence. The war in Ukraine has demonstrated cyber's evolution into direct battlefield support, fundamentally expanding operational applications and compressing decision cycles [44].

Russia's deployment of the Infamous Chisel malware, which tracked Ukrainian troop positions via Android devices, that enabled near real-time artillery targeting [45] is the most high profile example; illustrating what Maschmeyer [17] terms "cyber persistence": sustained access that delivers continuous operational support and as Smeets [18] argues cyber achieves strategic value only when integrated with broader military campaigns.

The Fusion Model

The fusion of cyber and kinetic operations is the most direct outcome of combat-driven integration. Faced with the immediate need to survive, Ukraine's military and security services were compelled to break down traditional silos and embed cyber capabilities at the tactical edge, a process that would have potentially taken years under peacetime conditions.

Ukraine's offensive cyber power stems from a two-tier model combining state institutions with civilian volunteers and partners. Military intelligence (HUR) conducts APT-level espionage against Russian ministries and defense firms, while civil groups generate tactical intelligence through social media monitoring and open-source analysis as well as providing both standalone cyber sabotage operations and ones integrated into broader kinetic action [28].

Civilian networks are now assessed to be able to move information from collection to battlefield use within hours—an agility traditional intelligence cycles cannot match [46]. Coordination between official and unofficial actors maintains security while maximizing information flow. This fusion has enabled cyber strikes on Russian command software and the disruption of drone control systems [47], demonstrating the potential of this emergent novel "whole-of-nation" model of cyber-enabled warfare.

Unlike Russia's early reliance on large-scale destructive operations for psychological shock [29], Ukraine emphasizes precision. Its cyber actions support drone strikes, disable surveillance systems, and disrupt communications in coordination with kinetic operations [23]. This approach reflects both necessity—Ukraine cannot match Russia's scale—and strategy: synchronized cyber support provides more battlefield advantage than isolated cyber sabotage. For NATO, the lesson is clear: cyber power lies less in spectacular, standalone attacks than in timely, integrated effects.

The Warfighter's New Reality

The integration of cyber into routine military operations represents a fundamental shift in warfighting requirements. Future leaders must understand digital intelligence collection—its strengths and limitations—alongside cyber threat mitigation and information warfare as core competencies, not specialist functions.

Commanders must also incorporate digital offense and defense into decision-making processes. At the same time, civil-military cooperation introduces challenges of coordination, security, and command authority. Ukraine has improvised solutions under wartime pressure; NATO allies face the harder task of institutionalizing them in peacetime. As RUSI and the UK's National Cyber Force

argue, Western militaries require “new thinking” that embeds offensive and defensive cyber into doctrine rather than treating them as separate technical functions [48].

Lesson 3: The Information Warfare Crisis

Ukraine’s third lesson exposes the structural domain where democracies remain most vulnerable: information warfare. Russia’s coordinated disinformation campaigns have consistently shaped perceptions, weakened morale, and influenced political debates across borders. By contrast, Western responses are fragmented, scattered across agencies with overlapping mandates and limited resources.

The Undefended Domain

Of Rid’s three cyber categories, subversion has been Russia’s most effective. Ukraine has faced these operations both tactically—targeting frontline units with demoralizing narratives, falsified battlefield footage, and fake surrender messages—and strategically, through campaigns designed to erode foreign support for aid and to polarize allied societies [46; 49; 50].

Detailed case studies of these campaigns have documented their specific narratives, such as framing the conflict as a necessary “denazification” of Ukraine and a proxy war against the West, and have analyzed their measurable impacts on shaping public perception [49]. Russian operations systematically exploit the structural openness of democratic media systems, using social media platforms as central propaganda tools to wage information war in the post-truth era [51]. Their campaigns are designed to move faster than the slow, siloed responses of most Western institutions.

This vulnerability is institutional, not technological. Russia embeds the cognitive domain in its national security strategy, while democratic states divide responsibilities between militaries, intelligence agencies, civilian regulators, and private platforms. The result is slow detection, unclear authority, and inconsistent messaging—conditions adversaries exploit to gain initiative.

Analysis of available intelligence reporting reveals the vast complexity of these efforts. Recorded Future has documented dozens of major Russian influence campaigns since 2022. These include Operation Undercut (targeting Western military aid debates) [52], Operation Overload (impersonating media to manipulate the 2024 U.S. election discourse) [53], and coordinated efforts against German [54] Romanian, and Moldovan [55] elections.

The volume of output suggests subversion may represent a larger share of Russia’s overall cyber effort than other types of cyber operations, a strategic choice that exploits democratic vulnerabilities more effectively than technical attacks. As the reporting illustrates, Russia operates multiple parallel influence networks, each running dozens of simultaneous narratives across hundreds of platforms, representing thousands of daily posts.

Ukraine’s Counter-Innovation

Despite being under constant attack, Ukraine has developed a model for counter-disinformation rooted in authenticity, devolved coordination, and speed [56; 57]. Rather than attempting to match Russia’s “firehose of falsehood,” Ukraine focuses on verified content [58]: transparent updates from military commands, documentation of battlefield outcomes, and rapid correction of fabrications.

This rapid, integrated response was most evident during the successful Kharkiv offensive in late 2022 [59; 60]. As Ukrainian forces made rapid gains, Russia's cyber information operations attempted to sow confusion and panic, spreading disinformation that their retreat was a feigned withdrawal designed to lure Ukrainian troops into a trap [61]. In a clear example of combat-driven integration, Ukraine's Ministry of Defense, supported by civilian volunteers and open-source intelligence groups, immediately countered this narrative [59]. They published real-time, geolocated video evidence of a full-scale Russian retreat, directly undermining the psychological operation and maintaining operational momentum [62]. The speed and unity of this response—coordinating military action with information defense—showcased how Ukraine's institutional agility defeats Russia's information warfare at the tactical level [56].

Table 3.

Kharkiv Offensive – Russian Narratives versus Ukrainian Counter-Narratives

	Russian Narrative	Ukrainian Counter-Narrative
Narrative Title	'Feigned Retreat' / 'Regrouping'	Strategic Feint / Defensive Breakthrough / Liberation
Source	Kremlin, Ministry of Defense	Ukrainian Military Command, OSINT community, Civil Society
Objective	Salvage political credibility, minimize military defeat.	Create strategic military advantage, document war crimes, expose Russian losses.
Analysis	Weak, reactive, incoherent, and contradicted by on-the-ground reality.	Proactive, multi-faceted, fact-based, and highly effective due to synergy between military and civilian actors.

For decades, open societies have struggled with information warfare, often resorting to a reactive, fact-checking paradigm. Ukraine, however, introduced a new model. Rather than simply debunking falsehoods, Kyiv's strategy leveraged a cohesive national narrative centered on authenticity and shared values. This approach demonstrates that in the information age, the most powerful defense against a

'firehose of falsehood' is not a competing propaganda machine, but a trustworthy and coordinated national voice that empowers civil society to become a frontline of truth.

Institutional coordination is a central element of Ukraine's information warfare strategy, which operates under the strategic oversight of the Centre for Countering Disinformation (CCD), a body under the National Security and Defense Council [63]. This approach is not a centralized propaganda machine but rather a model of decentralized execution that draws on civil society, diaspora communities, and volunteer networks. For example, independent media and organizations like StopFake and Detector Media carry out crucial fact-checking and investigative work, while groups such as the PR Army mobilize communication specialists to shape international narratives [64]. The Ministry of Digital Transformation also contributes by supporting monitoring efforts and mobilizing volunteers, deliberately linking operational success to narrative impact. This framework is supported by the 2021 National Cybersecurity Strategy [63] and its implementing decrees.

The CCD and other coordinating bodies operate within a policy framework buttressed by the 2021 Strategy and implementing decrees (Decree No. 447/2021), which grant RNBO and associated agencies clearer authorities for coordination and measurement of outcomes. In addition, Ukraine's implementation plan for the 2021 Strategy included public-private partnership mechanisms and civil society mobilization for information monitoring, reflecting both tactical responses (to fake battlefield narratives) and strategic communications tasks.

This approach has yielded tactical and strategic results. At the tactical level, Ukraine has countered false surrender messages and disinformation designed to paralyze units. At the strategic level, coordinated messaging—through authentic combat footage, international briefings, and carefully timed campaigns—has bolstered public resilience and sustained international support albeit acknowledging the difficulties.

The Western Institutional Gap

In contrast, Western counter-disinformation frameworks remain fragmented. Military psy-ops focus outward, intelligence services are constrained domestically, civilian regulators lack speed and resources, and technology platforms set their own standards based on commercial logic. Even when disinformation campaigns are identified, responses are delayed or inconsistent. Recent cases in Europe—including election interference in Romania and Germany, and riot-triggering campaigns in the UK—show how adversaries exploit these institutional weaknesses.

Unlike espionage or sabotage, information warfare exploits inherent features of democratic societies: openness, pluralism, and free expression. Russian operations have degraded Ukrainian morale, influenced foreign parliamentary votes, and polarized allied societies—all at a fraction of the cost of conventional operations. These effects are enduring and politically consequential, making this domain the most strategically dangerous. Institutional fragmentation ultimately creates a governance gap that adversaries can systematically exploit, turning the inherent strengths of an open society into a key vulnerability in the information domain.

Institutional Adaptation Will Be Required

Ukraine demonstrates that democracies can respond effectively without abandoning democratic principles, but only if they build institutions with clear authority and rapid decision-making. The CCD offers one model: a central hub for coordination that empowers distributed execution across government, civil society, and private actors. Pre-established procedures for rapid response are essential, since bureaucratic delays cede the initiative to adversaries.

Other democracies can draw on lessons from Ukraine's experience both confirming and extending these cases: like Estonia after 2007, it institutionalized whole-of-society cyber defense [65]; like Israel, it integrated cyber directly into warfighting functions [66]; and like Taiwan [67], it leverages volunteer-based counter-disinformation networks.

The common thread between all these experiences against authoritarian digital subversion is that agility, authenticity, and integration matter more than scale. Ukraine's experience proves that even under sustained assault, coordinated democratic responses can contest the information domain. The question for Western allies is whether they can institutionalize similar reforms in peacetime. Ultimately, Ukraine's experience demonstrates that the three critical lessons—organizational agility, cyber-kinetic integration, and institutionalized information defense—are all powerful examples of combat-driven integration.

IV. Strategic Implications for NATO and Allied States

Ukraine's wartime innovations offer lessons that extend well beyond the current conflict. For NATO and partner nations, the central message is clear: institutions must adapt faster than technology. Scholars of military innovation have long argued that organizational design and political context shape outcomes as much as technical capacity [12; 68]. Ukraine's experience confirms this insight, demonstrating that institutional agility, cyber-warfighter integration, and narrative coherence can offset the numerical and technical advantages of an adversary [9; 17]. For allies, the challenge is whether these insights can be internalized in peacetime—before a future confrontation forces adaptation under fire.

1. The Organizational Imperative

Ukraine's horizontal integration of government, civil society, and the private sector provides a model for defensive and offensive cyber operations as well as democratic resilience. This approach enabled speed, creativity, and continuity despite sustained cyberattacks and subversion. In contrast, many Western defense systems remain structured around siloed bureaucracies and slow approval chains, a problem long identified in comparative studies of national security decision-making [69]. Allies need to understand Ukraine's governance model as described in *National Cybersecurity Governance: Ukraine* [70], where risk-based, legally underpinned coordination among state bodies, volunteer actors, and civil society is institutionalized, including predefined metrics and accountability.

The implication is that allied states must reconsider how to institutionalize "whole-of-society" cyber structures that remain accountable but flexible. Estonia's

Cybersecurity Strategy 2024–2030 illustrates such thinking, emphasizing national cyber hygiene programs and citizen engagement [71]. For larger NATO members though achieving comparable integration will require not only technical investment but also new legal frameworks, trusted information-sharing mechanisms, and culturally embedded norms of collaboration at a whole different scale.

Alternative explanations merit consideration

One is Western intelligence and technical support—from real-time Allied threat intelligence, Microsoft's telemetry access, Amazon's Cloud Services, Palantir's analytics to allied cyber command support. This undoubtedly amplified Ukraine's capabilities. However, this support actually reinforces rather than contradicts the organizational thesis.

Multiple states — including Georgia after 2008, Moldova since 2022, and even NATO allies such as the Baltic states and Poland — have received similar, albeit on a smaller scale of, Western assistance, ranging from NATO trust funds to U.S. Cyber Command "hunt forward" missions [72; 73] and Microsoft threat intelligence support [74; 75; 34]. Yet none have achieved Ukraine's level of real-time integration across military, government, private, and civil society actors.

This contrast reinforces the organizational thesis: external support is necessary but not sufficient without institutions capable of synthesizing it into operational effectiveness. Ukraine's ability to synthesize diverse streams of support into operational coherence demonstrates that institutional design determines whether external support translates into operational effectiveness [28]. Resources without integration structures and capabilities remain tactically useful but strategically limited.

2. The Military Transformation Challenge

Cyber effects in Ukraine are not strategic abstractions but are now tactical enablers: disrupting command systems, guiding artillery, protecting logistics, and shaping deception operations [76]. This integration was possible because cyber activities were fused into daily combat planning rather than treated as a separate technical specialty. For NATO militaries, this raises hard questions about force design and doctrine.

Maschmeyer's concept of "cyber persistence" highlights the importance of continuous operational engagement over singular strategic blows [17], a lesson reinforced by Ukraine's experience. Yet most allied doctrines still compartmentalize cyber, placing expertise within national-level commands that struggle to influence battalion-scale operations. France's 2022 National Strategic Review, shaped by the war in Ukraine, called for "profound change" in military thinking to incorporate hybrid realities, and the establishment of COMCYBER represents one effort at integration [77]. Still, without retraining officers, restructuring organizations, and accelerating procurement cycles, cyber will remain underutilized at the tactical edge.

3. The Information Warfare Crisis

The conflict has also exposed that democracies remain dangerously vulnerable in the information domain. Russia's "firehose of falsehood" strategy [78] has exploited bureaucratic divides across Western institutions, while Ukraine countered with a coherent and authentic narrative that galvanized domestic and international support [79]. The institutional gap is stark: militaries own psychological operations mandates, civilian agencies manage communications, and private platforms control much of the information environment.

For NATO members, the lesson is that disinformation cannot be relegated to the periphery—it is a central battlefield shaping legitimacy and cohesion. The strategic challenge is to build mechanisms for coordinated, rapid response that respect democratic freedoms. Without such innovation, authoritarian adversaries will continue to exploit speed, ambiguity, and societal division.

The Institutional Reform Imperative

The broader implication is that the window for learning is finite. As scholars of security institutions note, moments of crisis often open rare opportunities for structural reform [80]. Ukraine has shown how a democratic society under existential threat can innovate rapidly to outpace a larger authoritarian adversary. But allies cannot assume these lessons will automatically transfer into their own systems. Without deliberate reform, bureaucratic inertia risks leaving NATO states unprepared for the next conflict in which cyber, conventional, and informational tools converge. The strategic imperative, then, is not simply to admire Ukraine's resilience but to translate its experience into institutional change—before another crisis forces the same reckoning under less favorable conditions.

The transferability challenge is substantial. Peacetime democracies face structural barriers to replicating Ukraine's model: legal constraints on civil-military integration, privacy protections limiting information sharing, commercial interests diverging from security priorities, and the absence of existential threat to motivate coordination. Yet elements can be adapted: pre-authorized emergency protocols, regular joint exercises, legal frameworks for crisis coordination, and cultural preparation through education and awareness programs.

Questions about sustainability are also partially answered by duration—Ukraine's model has now operated for over three years, evolving from emergency improvisation to institutionalized practice. The relative stabilization of front lines since late 2022 has allowed refinement of processes and formalization of initially ad-hoc arrangements. However, long-term sustainability remains uncertain, particularly regarding volunteer motivation, security risks from distributed operations, and post-conflict normalization.

V. Three Critical Questions

Ukraine's experience raises critical questions that extend beyond its borders. These are not only strategic puzzles for Western defense communities but also tests of whether democratic states can adapt fast enough to counter authoritarian cyber

power including when combined with military force. Three questions in particular deserve attention.

First, how should democratic societies organize for cyber conflict?

Ukraine's success suggests that agility emerges from horizontal integration—government, civil society, and private actors collaborating in real time. This contrasts with the centralized, hierarchical traditions of most Western militaries. Some allies are beginning to adapt; Estonia's Cybersecurity Strategy 2024–2030 reflects a "whole-of-country" approach, emphasizing national cyber hygiene programs and citizen awareness to address vulnerabilities exposed by Ukraine's experience [71]. Finland's 2024–2035 strategy likewise stresses unified public-private action as part of comprehensive security [81].

These echo Ukraine's fusion of state capacity with societal resilience, though whether they can be institutionalized in peacetime without the urgency of war remains uncertain. Yet this civilianization of cyber conflict also raises profound ethical and legal questions. The integration of civilian hackers blurs combatant/non-combatant distinctions fundamental to international law [82]. While Ukraine's approach has proven operationally effective, it risks setting precedents that authoritarian regimes could exploit to justify targeting civilian technical infrastructure and personnel.

This question must be owned jointly by national cyber agencies, ministries of defense, NATO and other international agencies, since it implicates both operational design and legal frameworks governing armed conflict.

Second, how should militaries embed cyber at the tactical edge?

In Ukraine, cyber operations now influence artillery accuracy, drone reconnaissance, and battlefield deception, becoming woven into daily combat [83]. Many Western doctrines still treat cyber as a distinct strategic function, risking the loss of its operational potential. France's 2022 National Strategic Review explicitly drew lessons from Ukraine, calling for "profound change" in military thinking to integrate hybrid realities [76]. Its creation of the Cyber Defence Command (COMCYBER) represents a move toward formal cyber-warfighter integration [84]. But the central challenge remains cultural: retraining personnel, restructuring organizations, and ensuring cyber effects are understood and usable at the battalion and company levels, not just at national command.

Answering this question falls squarely on armed forces and military education systems: general staffs, doctrine centers, and professional military schools must make cyber literacy an operational norm rather than a specialist enclave.

Third, how should democracies defend against information warfare?

Russia has consistently exploited Western fragmentation with volume-driven disinformation campaigns, while Ukraine countered with a unified and authentic narrative. Yet information warfare has also been a live battlefield problem. Russian units have deployed psychological operations in occupied territories, spread false orders to Ukrainian troops, and flooded frontline Telegram channels with disinformation to sow confusion and erode morale.

Ukraine responded by tightly coordinating strategic communications across government and military channels, ensuring that clear, trusted messaging reached

both domestic and international audiences. Initiatives like the Centre for Strategic Communications and Information Security (StratCom) and military-linked Telegram channels provided rapid corrections of false narratives, while OSINT and volunteer groups exposed Russian fabrications in near real time.

Liberal democracies remain vulnerable because of their open information environments and bureaucratic divides. France's 2022 Review emphasized "moral rearmament," recognizing that public trust and societal cohesion are as critical as technical defenses [76]. The pressing challenge is to build mechanisms for coordinated, rapid response that respect freedom of expression while also delivering timely counteraction. Even defining success metrics in this domain remains unresolved.

This question must be addressed by a coalition of actors: strategic communications agencies, media regulators, civil society fact-checking networks, military information operations units, and technology platforms. Governments alone cannot solve it.

Together, these questions highlight both the promise and limits of adaptation so far. Allies are beginning to act—through strategy documents, new commands, and public-private initiatives—but Ukraine's experience demonstrates that more profound institutional change will be required. Democratic states must rethink how they mobilize society, integrate technology, and defend the information space. Ukraine has shown what is possible under existential pressure; the challenge for its partners is to translate those lessons into durable reforms before the next conflict tests their systems under less favorable conditions.

VI. Conclusion: The Window for Learning

Ukraine's transformation from cyber victim to cyber power demonstrates that organizational design and institutional agility—not raw technical capacity—determine effectiveness in cyber conflict. By integrating civil society, private sector, and state resources into a coherent ecosystem, Ukraine has turned vulnerability into advantage, offering a rare living laboratory for understanding cyber-enabled warfare.

Three broad lessons emerge: horizontally integrated institutions, the embedding of cyber in conventional warfighting, and coordinated responses to information warfare. Together, these insights reinforce an adaptation primacy thesis—that in protracted cyber conflict, organizational adaptability matters more than initial capability. While this principle is not new, Ukraine provides the first extended empirical case in the cyber domain, demonstrating how democratic societies can operationalize it under wartime conditions.

This study also identifies combat-driven integration as a distinct mechanism of institutional adaptation, whereby existential conflict accelerates the fusion of cyber capabilities with military and civil structures beyond what peacetime reform could achieve. While Ukraine's wartime innovations provide a powerful template for institutional agility, a critical long-term question remains for Western allies: the sustainability of such a model. Can a state maintain a high level of national unity and a robust, volunteer-driven cybersecurity ecosystem in peacetime, when a clear

and present threat is absent? The collective action and decentralized resilience observed in Ukraine are products of an existential crisis, and the challenge for allied nations is to translate these wartime necessities into enduring, peacetime institutional structures that are not dependent on a shared sense of immediate danger.

The opportunity is clear: Ukraine shows that democracies can innovate under pressure to offset authoritarian advantages. The urgency is also clear: unless allies translate these lessons into institutional reform, future conflicts may expose the same vulnerabilities. The strategic imperative is not merely to admire Ukraine's resilience but to translate its experience into institutional change—before another crisis forces the same reckoning under less favorable conditions. This is particularly critical as emerging technologies like artificial intelligence threaten to compress decision cycles and automate elements of cyber conflict, potentially accelerating the pace of future wars and conflict.

A "post-Ukraine" model of cyber power will not be defined by any single set of technologies, but by the agility of its human and institutional networks. The ability to rapidly integrate AI-powered systems, crowd-sourced intelligence, and dynamic narrative responses will be a direct function of a state's organizational design—the very lessons Ukraine has so powerfully demonstrated on a sustained, national scale. The question for Western allies is whether they can embed these principles into their own systems and doctrine in peacetime, ensuring they are prepared for a future where adaptability, not just capability, will determine the victor.

Appendix A: Methodology Note

The conclusions of this analysis are subject to several constraints. First, because of reliance on open sources and not classified sources, there are inherent data gaps. Many cyber operations, especially successful ones, remain confidential due to operational security concerns not least during an ongoing conflict. Second, a potential systematic bias exists due to the different information disclosure practices of Ukraine and Russia regarding cyber activities. Finally, this report examines an active and rapidly evolving conflict, meaning new information is always emerging. As a result, our conclusions may need to be updated as the situation develops.

Despite these limitations, the large volume of open-source intelligence available on Russo-Ukrainian cyber activity provides a strong foundation for a meaningful analysis. These insights are best understood when viewed within the context of ongoing operations and the continuous evolution of institutional practices.

References

1. Mastalski M.C. Russia's Implementation of Hybrid Warfare: Estonia ('07), Georgia ('08), Crimea ('14). *Wild Blue Yonder*. Air University. Washington. 2021. 27 April. URL: <https://www.airuniversity.af.edu/Wild-Blue->

- Yonder/Articles/Article-Display/ Article/2582363/russias-implementation-of-hybrid-warfare-estonia-07-georgia-08-crimea-14/
2. Cyberattacks likely to rise in wake of Ukraine war: What Estonia learnt from Web War One. *Euronews*. 2022. 26 May. URL: <https://www.euronews.com/next/2022/05/26/cyberattacks-likely-to-rise-in-wake-of-ukraine-war-this-is-what-estonia-learnt-from-web-wa>
 3. Otto E. Russian Cyberattacks Are Strengthening Ukraine. *CEPA*. Washington. 2024. 14 August. URL: <https://cepa.org/article/russian-cyberattacks-are-strengthening-ukraine/>
 4. Blessing J. Where is Russia's cyber blitzkrieg? *The Hill*. 2022. 24 March. URL: <https://thehill.com/opinion/cybersecurity/599599-where-is-russias-cyber-blitzkrieg/>
 5. Gartzke E., Lindsay J.R. Thermonuclear cyberwar. *Journal of Cybersecurity*. 2017. Vol. 3, No. 1. P. 37-48.
 6. Libicki M.C. Conquest in Cyberspace: National Security and Information Warfare. Cambridge : Cambridge University Press, 2007.
 7. Borghard E.D., Lonergan S.W. The logic of coercion in cyberspace. *Security Studies*. 2017. Vol. 26, No. 3. P. 452-481. URL: <https://doi.org/10.1080/09636412.2017.1306396>
 8. Kello L. The meaning of the cyber revolution: Perils to theory and statecraft. *International Security*. 2013. Vol. 38, No. 2. P. 7-40.
 9. Rid T. Cyber war will not take place. *Journal of Strategic Studies*. 2011. Vol. 35, No. 1. P. 5-32.
 10. The head of GCHQ says Vladimir Putin is losing the information war in Ukraine. *The Economist*. 2022. 18 August. URL: <https://www.economist.com/by-invitation/2022/08/18/the-head-of-gchq-says-vladimir-putin-is-losing-the-information-war-in-ukraine>
 11. Posen B.R. The Sources of Military Doctrine: France, Britain, and Germany Between the World Wars. Ithaca : Cornell University Press, 1984.
 12. Rosen S.P. Winning the Next War: Innovation and the Modern Military. Ithaca : Cornell University Press, 1991.
 13. Avant D.D. Political Institutions and Military Change: Lessons from Peripheral Wars. Ithaca : Cornell University Press, 1994.
 14. Cote O.R. The politics of innovative military doctrine: The U.S. Navy and fleet ballistic missiles. *Security Studies*. 2000. Vol. 9, No. 3. P. 50-89.
 15. Zhora V. Ukraine repels Russian cyberattacks, says SSSCIP. *Kyiv Independent*. 2022. 1 March. URL: <https://kyivindependent.com/ukraine-repels-russian-cyberattacks-says-ssscip>

16. Buchanan B. *The Hacker and the State: Cyber Attacks and the New Normal of Geopolitics*. Cambridge : Harvard University Press, 2020.
17. Maschmeyer L. The subversive trilemma: Why cyber operations fall short of expectations. *International Security*. 2021. Vol. 46, No. 2. P. 51–90.
18. Smeets M. The strategic promise of offensive cyber operations. *Strategic Studies Quarterly*. 2018. Vol. 12, No. 3. P. 90-113.
19. Greenberg A. The untold story of NotPetya, the most devastating cyberattack in history. *Wired*. San Francisco. 2018. 22 August. URL: <https://www.wired.com/story/notpetya-cyberattack-ukraine-russia-code-crashed-the-world/>
20. Varvitsioti A., Cerulus L., Forgey Q. Russian invasion of Ukraine could redefine cyber warfare. *Politico*. 2022. 28 January. URL: <https://www.politico.eu/article/russia-ukraine-war-cyber-attacks-invasion/>
21. Otwinowski M., Khoo C. The Russia-Ukraine Conflict from 2014 to 2023 and the Significance of a Strategic Approach to Cyber Defence. *ACIG Journal*. 2023. URL: <https://www.acigjournal.com/The-Russia-Ukraine-Conflict-from-2014-to-2023-and-the-Significance-of-a-Strategic,184308,0,2.html>
22. Report on Cyber Threats for 2023. *SSSCIP* (State Service of Special Communications and Information Protection of Ukraine). Kyiv, 2023.
23. Kirichenko D. Ukraine's IT Army is waging a crowdsourced cyber war against Russia. *Small Wars Journal*. 2025. 24 March. URL: <https://smallwarsjournal.com/2025/03/24/ukraines-it-army-is-waging-a-crowdsourced-cyber-war-against-russia/>
24. Santora M., Higgins A. 'IT Army of Ukraine': Hundreds of Thousands Volunteer to Fight Russia Online. *The New York Times*. 2023. 20 February. URL: <https://www.nytimes.com/2023/02/20/world/europe/ukraine-it-army-russia-cyber.html>
25. Ukraine's cyber chief on Russian hackers' shifting tactics, US cyber aid. *The Record*. Washington. 2024. December. URL: <https://therecord.media/ukraine-cyber-chief-on-russia-hacks-us-aid>
26. Cyber-Attacks on Ukraine Surge 123%, But Success Rates Plummet. *Infosecurity Magazine*. London. 2025. 2 June. URL: <https://www.infosecurity-magazine.com/news/cyberattacks-ukraine-surge-success/>
27. Ukraine Faces 12 Major Cyber Incidents Daily – SSSCIP Warns. *Odessa Journal*. 2025. URL: <https://odessa-journal.com/at-infosec-ukraine-2025-staggering-statistics-on-cyber-incidents-in-ukraine-were-revealed>
28. Dixon W. Ukraine as the cyber Spanish Civil War. *Ukrainian Policymaker*. Kyiv. 2025. Vol. 16. P. 55-73. URL: <https://doi.org/10.29202/up/16/4>

29. Giles K. Russian Cyber and Information Warfare in Practice. London : Chatham House, 2023.
30. Sherman J. Unpacking Russia's cyber nesting doll. *Atlantic Council*. Washington. 2025. 20 May. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/content-series/russia-tomorrow/unpacking-russias-cyber-nesting-doll/>
31. Goldsmith S., Eggers W. D. Governing by Network: The New Shape of the Public Sector. Washington : Brookings Institution Press, 2004.
32. Huxham C., Vangen S. Managing to Collaborate: The Theory and Practice of Collaborative Advantage. London : Routledge, 2005.
33. Defending Ukraine: Early lessons from the cyber war. *Microsoft on the Issues*. Redmond. 2022. 22 June. URL: <https://blogs.microsoft.com/on-the-issues/2022/06/22/defending-ukraine-early-lessons-from-the-cyber-war/>
34. Microsoft launches new European Security Program. *Microsoft On The Issues*. 2025. 5 June. URL: <https://blogs.microsoft.com/on-the-issues/2025/06/04/microsoft-launches-new-european-security-program/>
35. War and Cyber, Three Years of Struggles and Lessons for Global Security. *SSSCIP* (State Service of Special Communications and Information Protection of Ukraine). Kyiv, 2025.
36. UK Foreign, Commonwealth & Development Office (FCDO). Joint statement on the first anniversary of the Tallinn Mechanism. *UK Government*. London. 2024. 15 February. URL: <https://www.gov.uk/government/news/joint-statement-on-the-first-anniversary-of-the-tallinn-mechanism>
37. CISA et al. Russian GRU Cyber Actors Target Defense Logistics. *Cybersecurity Advisory*. Washington. 2025. 21 May. URL: https://media.defense.gov/2025/May/21/2003719846/-1/-1/0/CSA_RUSSIAN_GRU_TARGET_LOGISTICS.PDF
38. Закон України "Про національну безпеку України". Док. 2469-VIII від 21.06.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
39. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року "Про Стратегію кібербезпеки України". Указ Президента України. Док. 447 від 26.08.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021#n12>
40. Renden-Katolik A. The IT Army of Ukraine. *Center for Strategic and International Studies*. Washington. 2023. 15 August. URL: <https://www.csis.org/blogs/strategic-technologies-blog/it-army-ukraine>
41. Захист критичної інфраструктури України від кіберзагроз. *DefTech.dou.ua*. 2024. 18 квітня. URL: <https://dou.ua/forums/topic/48403/>
42. The Strategic Defence Review 2025 - Making Britain Safer: Secure at Home, Strong Abroad. *UK Government*. London. 2025. URL:

- <https://www.gov.uk/government/publications/the-strategic-defence-review-2025-making-britain-safer-secure-at-home-strong-abroad>
43. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року "Про Стратегію національної безпеки України". Указ Президента України. Док. 392/2020, редакція від 07.01.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#n12>
 44. Black D. Russia's cyber campaign shifts to Ukraine's frontlines. *Royal United Services Institute*. London. 2024. 2 July. URL: <https://www.rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/russias-cyber-campaign-shifts-ukraines-frontlines>
 45. NCSC et al. Infamous Chisel – Sandworm's Android malware used against Ukraine. *NCSC*. Ottawa. 2023. September. URL: <https://www.cyber.gc.ca/en/news-events/joint-report-new-russian-malware-campaign-targeting-ukrainian-military>
 46. How Ukraine is waging information warfare to outwit Russians. *The Times*. 2024. 15 October. URL: <https://www.thetimes.com/world/russia-ukraine-war/article/how-ukraine-is-waging-information-warfare-to-outwit-russians-5zn3fxlmm>
 47. Ukrainians hacked Russian program for drone control – DIU. *UNN*. 2024. 8 February. URL: <https://unn.ua/en/news/ukrainians-hacked-russian-program-for-drone-control-diu>
 48. RUSI & NCF. Encouraging New Thinking on Offensive Cyber Operations. *RUSI*. 2025. URL: <https://www.rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/encouraging-new-thinking-offensive-cyber-operations>
 49. Barić, M., Burić, I. Case Study of the Russian Disinformation Campaign During the War in Ukraine Propaganda Narratives, Goals and Impacts. *National Security and the Future*. Zagreb. 2023. Vol. XXIV, No. 3. P. 497-514. URL: <https://www.nsf-journal.hr/nsf-volumes/case-studies/id/1471>
 50. Danchenkova O. Ukraine's hard-won approach to strategic communications and counter-disinformation: Lessons for Europe and beyond. *Tech Policy Press*. Washington. 2025. 12 March. URL: <https://www.techpolicy.press/ukraines-hardwon-approach-to-strategic-communications-and-counterdisinformation-lessons-for-europe-and-beyond/>
 51. Ogunyemi O. Digital Media and War: Social Media as a Propaganda Tool for the Russia-Ukraine Conflict in the Post-truth Era. *The Palgrave Handbook of Media and Communication Research in Africa*. Cham : Palgrave Macmillan, 2023. URL: https://www.researchgate.net/publication/368496869_Digital_Media_and_War_Social_Media_as_a_Propaganda_Tool_for_the_Russia-Ukraine_Conflict_in_the-Post-truth_Era

52. "Operation Undercut" Shows Multifaceted Nature of SDA's Influence Operations. *Recorded Future*. Insikt Group. Boston. 2024. 16 November. URL: <https://go.recordedfuture.com/hubfs/reports/TA-RU-2024-1126.pdf>
53. Operation Overload Impersonates Media to Influence 2024 US Election. *Recorded Future*. Insikt Group. Boston, 2024. 15 May. URL: <https://www.recordedfuture.com/research/operation-overload-impersonates-media-influence-2024-us-election>
54. Stimmen aus Moskau: Russian Influence Operations Target German Elections. *Recorded Future*. Insikt Group. Boston, 2024. 28 August. URL: <https://www.recordedfuture.com/research/stimmen-aus-moskau-russian-influence-operations-target-german-elections>
55. Cojocaru A., Cárpenco A. Targeted disruption: Russian interference in the 2024 elections of Moldova, Romania, and Georgia. *Politics & Geopolitics*. 2024. URL: <https://politicsgeo.com/targeted-disruption-russian-interference-in-the-2024-elections-of-moldova-romania-and-georgia/>
56. Mazarr M.J. Understanding Ukrainian Success in the Information War. *RAND Corporation*. 2024. URL: https://www.rand.org/pubs/research_reports/RRA2771-1.html
57. Zavadskyi Y. How Ukraine's Civil Society Battles Russia in the Information War. *Ukrainian*. Kyiv. 2023. URL: <https://www.ukrainian.net/en/how-ukraine-s-civil-society-battles-russia-in-the-information-war/>
58. Perrigo B. How Open-Source Intelligence is Helping Expose the Ukraine-Russia War. *Time*. 2022. URL: <https://time.com/6150884/ukraine-russia-attack-open-source-intelligence/>
59. Byshchenko O. Bombs and disinformation: Russia's campaign to depopulate Kharkiv. *Atlantic Council*. Washington. 2022. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/bombs-and-disinformation-russias-campaign-to-depopulate-kharkiv/>
60. Hlaskova S. Information Warfare in the Ukrainian-Russian War. *Academic Journal of the National Defense University of Ukraine*. Kyiv. 2022. Vol. 91, No. 4. P. 11-19.
61. Mitchell Institute Communications Team. Kharkiv Activists Fight for Truth Against Disinformation. *Mitchell Institute News*. Queen's University Belfast. 2024. URL: <https://www.qub.ac.uk/Research/GRI/mitchell-institute/news/2024/kharkiv-activists-fight-for-truth-against-disinformation.html>
62. Carter-Tanner D.H.C. The Ukrainian Kharkiv Counter-Offensive and Information Operations. *The Cove*. Canberra. 2023. URL: <https://cove.army.gov.au/article/ukrainian-kharkiv-counter-offensive-and-information-operations>

63. National Cybersecurity Strategy of Ukraine. *National Security and Defense Council of Ukraine*. Kyiv, 2021.
64. How Ukraine's civil society battles Russia in the information war. *Ukrainer*. Kyiv. 2025. 7 May. URL: <https://www.ukrainer.net/en/how-ukraine-s-civil-society-battles-russia-in-the-information-war/>
65. Pevkur H. Lessons from Estonia's Whole-of-Society Approach to Cyber Defense. *Digital Front Lines*. Tallinn, 2023.
66. Israel's National Cybersecurity and Cyberdefense Posture. *Cyberdefense Report*. CSS/ETH Zürich. 2020. URL: <https://css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/pdfs/Cyber-Reports-2020-09-Israel.pdf>
67. Zhang L. How to Counter China's Disinformation Campaign in Taiwan. *Military Review*. 2020. Vol. 100, No. 5. P. 21-32. URL: <https://www.armyupress.army.mil/Journals/Military-Review/English-Edition-Archives/September-October-2020/Zhang-Disinformation-Campaign/>
68. Cote O. R. The politics of innovative military doctrine: the U.S. Navy and Fleet Ballistic Missiles. Ph.D. Dissertation. Boston : Massachusetts Institute of Technology, 1996.
69. Allison G.T., Zelikow P. Essence of Decision: Explaining the Cuban Missile Crisis. Vol. 2. 2nd ed. N.Y. : Addison Wesley, Longman, 1999.
70. Davydiuk A., Potii O. National Cybersecurity Governance: Ukraine. *NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence*. Tallinn. 2024. URL: https://ccdcoe.org/uploads/2024/08/National-Cybersecurity-Governance_Ukraine_Davydiuk_Potii_2024.pdf
71. Cybersecurity Strategy 2024-2030: Cyber-Conscious Estonia. *Ministry of Economic Affairs and Communications*. Government of Estonia. Tallinn. 2024. URL: <https://www.justdigi.ee/sites/default/files/documents/2024-12/Cybersecurity%20strategy%202024-2030%20Cyber-conscious%20Estonia.pdf>
72. Cyber Command sent a 'hunt forward' team to help Lithuania harden its systems. *The Record*. Washington. 2023. 10 May. URL: <https://therecord.media/cyber-command-sent-a-hunt-forward-team-to-help-lithuania-harden-its-systems>
73. US, Canada sent cyber experts to Latvia to bolster digital defenses. *The Record*. 2023. 10 May. URL: <https://therecord.media/latvia-hunt-forward-cyber-command-canada>
74. Georgia joins NATO's cyber threat intelligence sharing platform. *Civil Georgia*. Tbilisi. 2020. 6 May. URL: <https://civil.ge/archives/341128>
75. Cyber incident response capability established in the Republic of Moldova with NATO support. *NATO News*. 2021. 21 January. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_180758.htm

76. Lewis J. A. *Cyber War and Ukraine*. *Center for Strategic and International Studies*. Washington. 2024. 15 October. URL: <https://www.csis.org/analysis/cyber-war-and-ukraine>
77. National Strategic Review 2022. *SGDSN* (Secrétariat général de la défense et de la sécurité nationale). Government of France. Paris. 2022. URL: <https://www.sgdsn.gouv.fr/files/files/rns-uk-20221202.pdf>
78. Paul C., Matthews M. The Russian "firehose of falsehood" propaganda model: Why it might work and options to counter it. *RAND Corporation*. 2016. URL: <https://www.rand.org/pubs/perspectives/PE198.html>
79. Helmus T.C. et al. Lessons from the information war in Ukraine. *RAND Corporation*. 2024. URL: https://www.rand.org/pubs/research_reports/RRA2085-2.html
80. Avant D.D. From mercenary to citizen armies: Explaining change in the practice of war. *International Organization*. 2000. Vol. 54, No. 1. P. 41-72.
81. Finland's Cyber Security Strategy 2024–2035. *Prime Minister's Office Finland*. Government Publications. Helsinki. 2024. No. 2024:38. URL: <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/165893>
82. Schmitt M.N. Ukraine, cyberattacks, and the lessons for international law. *American Journal of International Law*. Cambridge. 2022. Vol. 116, No. 4. P. 654-677. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/american-journal-of-international-law/article/ukraine-cyberattacks-and-the-lessons-for-international-law/69B36016B06998BCE1EC67C757CDF34D>
83. Takács M. The cyber dimension of the Russo-Ukrainian war and its implications for Hungary. *Nemzet és Biztonság*. Budapest. 2024. Vol. 17, No. 1. P. 34-69. URL: https://real.mtak.hu/217708/1/004_M%C3%A1rk%2BTak%C3%A1cs_34-69.pdf
84. National Strategic Review 2025. *SGDSN* (Secrétariat général de la défense et de la sécurité nationale). Government of France. Paris. 2025. URL: https://www.sgdsn.gouv.fr/files/files/Publications/20250713_NP_SGDSN_RNS_2025_EN_0.pdf

ПРОПОЗИЦІЇ РЕСПУБЛІКАНЦІВ – ГОЛІВ ТРЬОХ КОМІТЕТІВ КОНГРЕСУ США ЩОДО ПЛАНУ ПЕРЕМОГИ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано пропозиції щодо плану перемоги для України, розроблені лідерами-республіканцями трьох комітетів Конгресу США 118-го скликання. Прослідковано внесок союзників України в загальний обсяг допомоги Україні. З'ясовані основні політичні платформи провідних політичних лідерів США, їх пріоритети, цілі та заходи. Представлені основні концепти Плану перемоги України, що дозволить Україні перемогти. Зроблено висновок, що перемога України над путіним дозволить запобігти російському вторгненню до союзників США по НАТО, яке обійдеться незмірно меншою кров'ю для США та меншими витратами.

Ключові слова: Україна, США, перемога, Конгрес США, ЗСУ.

Oliinyk O.M. Proposals on the Victory for Ukraine Plan by the three Republican Leaders of US House of Representatives Committees.

The article analyzes proposals for a victory plan for Ukraine developed by Republican leaders of three committees of the 118th US Congress. The contribution of Ukraine's allies to the total amount of assistance to Ukraine is traced. The main political platforms of leading US political leaders, their priorities, goals and measures are clarified. The main concepts of the Victory Plan for Ukraine, which will allow Ukraine to win, are presented. The conclusion is made that Ukraine's victory over Putin will prevent a Russian invasion of US allies in NATO, which will cost the US immeasurably less blood and costs.

Keywords: Ukraine, USA, victory, US Congress, Armed Forces of Ukraine.

Постановка проблеми. На третьому році широкомасштабної російсько-української війни постає необхідність з'ясування перспектив розвитку війни, а також спроможності України перемогти у цій війні. Результати війни свідчать про те, що сценарій розвитку подій на фронті для обох сторін складається не так як планувалося. Проте все ж таки результати війни на фронті більш негативно складаються для Росії, оскільки російський агресор не спромігся захопити ті території України, якими він первинно планував оволодіти, несе значно більші втрати в живій силі та техніці ніж втрачають українські збройні сили, хоча втрати з боку української сторони також значні. Ситуація, що склалася на полях битви, не дає однозначні висновки про те, яка з сторін переможе в цій війні. Однак варто визнати, що успіх військової перемоги для кожної з сторін значною мірою залежить від зовнішньої підтримки. Перспективи в цій війні для України повністю залежать від підтримки західних партнерів. Своєю чергою для Росії спроможності вести війну

значною мірою залежать від підтримки Ірану, Китаю, Північної Кореї, та інших країн Глобального Півдня, що у різні способи підтримують Москву.

Серед західних партнерів, що надають підтримку Україні ключову роль відіграють США. Більше того наразі можна стверджувати, що допомога США є ключовою у вирішення майбутнього України. Хоча в цілому Вашингтон підтримує Україну в її справедливій війні, проте в політичному середовищі США існують різні бачення як щодо ролі США в цій війні, так і щодо її плану завершення. Серед існуючих точок зору різних політичних діячів США, можна виділити дві основні, зокрема: одна представлена демократичними силами американського суспільства, який сьогодні очолює президент країни Джо Байден, друга – республіканськими силами США. В контексті з'ясування перспектив війни для українського суспільства важливим є питання саме позиції республіканців, оскільки вплив республіканського крила американського соціуму на прийняття важливих політичних рішень, в тому числі зовнішньополітичних, залишається значним.

Мета дослідження. Стаття підготовлена на основі аналізу Пропозицій щодо плану перемоги України (надалі – План), який був розроблений республіканцями – лідерами трьох комітетів Конгресу США 118-го скликання, зокрема: головою Комітету у закордонних справах Майклом МакКолом, головою Комітету Палати представників у справах збройних сил Майком Роджерсом і головою Постійного спеціального комітету Палати представників із розвідки Майком Тернером. Автори Плану вважають, що цей документ дозволить вирішити критичні питання щодо підтримки України з боку США та їхніх союзників, що приведе Україну до перемоги, та поразки Росії. Вони розробили конкретні пропозиції для адміністрації США щодо перемоги України. Розробники Плану підкреслюють, що перемога України над путіним дозволить не тільки зберегти державний суверенітет України, а також запобігти російському вторгненню до союзників США по НАТО, яке обійдеться незмірно дорожче з точки зору американської крові та витрат. Автор статті також використав відкриті джерела інформації розміщених на інтернет-ресурсах та відкритій пресі.

Метою статті є аналіз пропозицій республіканців-лідерів трьох комітетів Конгресу США 118-го скликання щодо плану перемоги України (надалі План) та підготовка висновків для їх врахування в роботі українських дипломатів. Крім того, розглянути політику адміністрацій Байдена та Трампа щодо України, а також фінансову, матеріальну та військову допомогу Україні з боку США та союзників України.

Для України є важливою співпраця з різними політичними колами в США задля отримання допомоги з боку Вашингтону незалежно від політичних настроїв та пріоритетів всередині країни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Підсумки другого року війни створюють підстави для неоднозначних прогнозів щодо перспектив війни. Українське суспільство поклало великі надії на 2023 р., які були пов'язані з очікуваннями щодо наступу Збройних Сил України (ЗСУ) що мало забезпечити прорив на фронті бойових дій та відступ російських військ. Однак

суттєвих змін на фронті не відбулося, хоча ЗСУ і досягли певних успіхів і відвоювали деякі ділянки території України. Українське суспільство стримано поставилося до цієї ситуації, оскільки більшість населення країни достатньо добре обізнано про ситуацію на фронті через те, що майже кожна українська сім'я має своїх родичів на фронті, а відтак і має можливість отримувати певну інформацію про фронтіві події. Відчайдушна боротьба ЗСУ та всього українського суспільства довели світові, що українці єдині у прагненні перемогти ворога. Світ переконався, що українська нація є не тільки незламною у своєму прагненні перемогти ворога, а що більш важливо – вона здатна перемогти у визвольній війні. Однак невизначеність перспектив розвитку військових подій сьогодні в першу чергу залежить від зовнішньої допомоги, як військової так і фінансової. Очевидним залишається той факт, що починаючи з 2014 р. коли російські агресори вторглися в Україну, було втрачено значні виробничі потужності військової зброї та снарядів. Оборонне відомство України не змогло відновити виробництво військової амуніції та техніки щоб задовольнити потреби ЗСУ. Тому сьогодні забезпечення ЗСУ необхідними військовою технікою, амуніцією і навіть військовим обмундируванням повністю залежать від зовнішньої допомоги.

Зовнішня допомога стала ключовим чинником здатності України проводити військові дії. Відразу після вторгнення російських окупантів в Україну, світова спільнота, що в першу чергу представлена розвинутими країнами, висловили одностайну підтримку Україні і об'єдналася в форматі Контактної групи з оброни України (група «Рамштайн») під керівництвом США. Таким чином була сформована коаліція союзників України у її боротьбі проти російських загарбників [1]. Варто зазначити, що така згуртованість світової спільноти щодо підтримки України очевидно приголомшила російське керівництво, воно не було готове до такої реакції світової спільноти. Як результат такої єдності союзників Україна почала отримувати значні обсяги сучасної військової техніки, обладнання та боєприпасів. Західна зброя у поєднанні з українським незламним духом, дозволили ЗСУ зірвати плани рф і таким чином зупинити ворога. В той саме час військова допомога надходила в неповному обсязі і несвоєчасно, що стало стримуючим чинником у нарощуванні наступу ЗСУ і не дозволило перемогти. Нестача військової зброї відчувається по сьогоднішній день, що продовжує непокоїти українське суспільство і унеможлиблює з'ясувати перспективи розвитку військових подій та оцінити можливості України щодо перемоги.

І хоча лідерство у протистоянні рф «на зовнішньому фронті» також демонструє Великобританія та інші країни, проте позиція США щодо організації військового спротиву залишається ключовою. В цьому контексті важливо з'ясувати позицію США щодо допомоги Україні, як лідера антиросійського спротиву.

Широкомасштабне вторгнення російської армії на територію України відбулося у часи, президентства Трампа. І хоча США відразу засудили рф у порушенні міжнародного права щодо захисту державного суверенітету та територіальної цілісності України, проте сам Трамп достатньо стримано

поставився до підтримки України. Як правило його заяви щодо надання допомоги Україні були неконкретними та суперечливими. І тільки рішуча позиція Конгресу США примусили Трампа діяти більш рішуче. Під тиском конгресменів, які прийняли рішення про надання летальної зброї Україні, Трамп вимушений був скасувати катастрофічне ембарго на поставки летальної зброї, введене адміністрацією Обами, і дозволив передати Україні протитанкові ракетні комплекси Javelin. В результаті військова зброя, і що важливо летальна, почала надходити в Україну, що дозволило ЗСУ зупинити ворога та організувати ефективні оборонні дії, і навіть проводити наступальні операції. З часом до США приєдналися інші країни, що остаточно покляло кінець усім планам путінської кліки.

Однак сьогодні питання про надання зовнішньої допомоги Україні опинилося в кризовому стані через позицію республіканського крила Конгресу США. Неофіційний лідер республіканської партії колишній президент США спромігся через своїх прихильників блокувати будь-які зусилля адміністрації діючого президента США Бадейна щодо затвердження Конгресом пакету допомоги Україні на 2024 р. Ситуація ускладнюється тим, що Трамп знову виставив свою кандидатуру на посаду наступного президента США, а питання помочі України посідає важливе значення в його президентській компанії. Він намагається усіма засобами блокувати будь-які спроби президента Байдена затвердити рішення про надання допомоги Україні в обсязі 61 млрд дол. США через прийняття бюджету країни на 2024 р. З свого боку Байден заявив, що він не підпише закон про бюджет на 2024 р. доки цей закон не міститиме програму допомоги Україні. Протистояння між двома амбіційними лідерами призвели до того, що бюджет країни на 2024 р. до нині не затверджено, а фінансування роботи виконавчих інституцій США здійснюється через тимчасові розпорядження діючого президента країни про поточні урядові витрати. В той самий час відсутність гарантій фінансової підтримки з боку США ускладнює ситуацію на фронті. В умовах браку коштів українській стороні доводиться економити на снарядах і більше дбати про оборону. Таким чином політична криза в США стала серйозною перепорою на шляху отримання фінансової допомоги з боку найпотужнішого союзника України, а відтак ускладнила можливості ЗСУ проводити успішні наступальні дії.

В зв'язку з цим виникає об'єктивна потреба в вивченні позиції республіканського крила Конгресу США щодо російсько-української війни задля формування вірної поведінки політичного керівництва країни по відношенню до США, як основного союзника та гаранта збереження державності України.

Наприкінці 2023 р. Комітет з питань закордонних справ разом з Комітетом у справах збройних сил та Комітетом з питань розвідки, які традиційно належать до сфери опіки республіканської партії Конгресу США, представили спільний документ під назвою Пропозиції щодо плану перемоги України [2]. В документі розробники документу представили оцінку політики президента Байдена щодо підтримки України та визначили умови щодо

перемоги України. Зокрема автори вважають, що Байден неправильно веде найгіршу війну в Європі з часів Другої світової війни. На їхню думку його слабкість не дозволила ЗСУ стримати повномасштабне вторгнення Росії в Україну, продовжує затягувати війну та створює ризики щодо агресії з боку супротивників Америки. Вони також вважають, що Байден не наклав жодних суттєвих санкцій на Росію, оскільки вона скупчила війська навколо України напередодні вторгнення, а також не надав значної військової допомоги протягом критичних місяців війни. У доповіді трьох конгресменів також описується диспропорція американської допомоги порівняно з іншими західними країнами, насамперед європейськими [3].

Розробники Плану також намагаються довести що обсяги допомоги з боку США є не достатніми і наводять з цього приводу такі дані. Зокрема вони повідомляють, що обсяг навантаження щодо військової допомоги Україні з боку іноземних країн є незбалансованим, і США значно поступаються в цьому питанні іншим країнам. Станом на кінець листопада, коли було оприлюднено План перемоги України, міжнародні донори виділили 109,4 млрд дол. США на безпекову, економічну та гуманітарну допомогу Україні, доповнюючи обсяг допомоги з боку США що становить 74,3 млрд дол. США. У відсотках від ВВП 29 європейських країн надали Україні більше допомоги, ніж США. США також поступаються європейським країнам і за показником обсягу витрат США на душу населення. Згідно представлених даних обсяг допомоги Україні на душу населення з боку США становить 0,33% і за цим показником країна посідає останнє місце серед усіх іноземних донорів України [4].

У доповіді також наголошується на зародженні альянсу Росії з Китаєм та Іраном і стверджується, що підтримка України проти Москви в даний час служитиме стриманню Пекіна та Тегерана [5]. На думку авторів видання Апостроф, Росія та альянс, що складається з Китаю, Ірану та його проксі (таких як Хамас і Хезболла) і Північної Кореї, працюють разом, щоб підірвати американські інтереси в усьому світі. Вони вважають, що їхня мета – зменшити економіку США, розірвати ключові альянси та встановити новий світовий порядок тоталітаризму. Після Другої світової війни Сполучені Штати не стикалися з більш небезпечною групою супротивників [6].

Республіканці в Палаті представників також повідомляють, що з першого дня війни виснажливі вагання Байдена щодо надання критично важливої зброї Україні призвели до затримки перемоги України. Ця затримка коштує життя українцям і американським платникам податків. Вони вважають, що для того щоб змінити ситуацію на полі бою Україні потрібен найдавший варіант АТАСМС, F-16, а також достатня кількість касетних боеприпасів, артилерії, ППО та бронетехніки [7].

Привертає на себе увагу той факт, що республіканці не обмежуються лише критикою зовнішньої політики Байдена і окремими порадами. Вони намагаються займати конструктивну позицію пропонуючи альтернативний формат зовнішньої політики і зокрема план перемоги України. В цьому контексті вони пропонують шлях до перемоги для України, який вимагатиме такого: (1) надання Україні критичної зброї у найстисліший термін;

(2) посилення санкцій проти режиму путіна та (3) передачі Україні заморожених російських суверенних активів [8]. Для цього знадобиться тиск республіканців у Конгресі, які з самого початку були ключем до розблокування кожної нової необхідної системи зброї для України у війні з рф. Республіканці також вимагатимуть від адміністрації Байдена на чолі коаліції союзників використати близько 300 млрд дол. США у вигляді заморожених російських суверенних активів для допомоги Україні. Така стратегія забезпечить Україні можливість досягти необхідних успіхів на полі бою, щоб змусити Путіна сісти за стіл переговорів. Якщо Україна не буде вести переговори з позиції сили, міцного миру не буде [9].

На думку Марка Левицькі, як пропозиція цей документ має значні переваги. З одного боку, тут чітко зазначено, що це план для перемоги України. Це різко контрастує з багатьма «мирними» пропозиціями, які вимагають від України територіальних поступок. З іншого боку, в ньому також зазначено, що шлях до перемоги означає надання Україні всієї зброї, необхідної для досягнення цієї мети [10].

Олександр Мотиль, у своїй статті в виданні THE HILL зауважив, що запропонований План перемоги для України, авторами якого є три відомі конгресмени-республіканці, може стати одним із найважливіших документів, які вийшли з Вашингтона за останні два роки [11].

Висновки

Аналізуючи представлений «План перемоги для України» можна зробити певні висновки. Даний документ не можна однозначно сприймати як план єдиного бачення республіканців та одностайного їх бажання щодо перемоги України у війні проти рф [12]. На сьогоднішній день цей план не заклав основи для початку розробки спільного єдиного політичного документу республіканського крила Конгресу США. Проте для України варто виокремити певні важливі аспекти розробленого документу.

По-перше, наявність Плану свідчить про те, що перемоги для України прагнуть не тільки демократи, а також і республіканці, нехай навіть і в обмеженій кількості.

По-друге, План, розроблений республіканцями, дозволяє зробити висновок, що в республіканському середовищі Конгресу США є конгресмени, які зацікавлені в перемозі України. Скоріше за все вони поділяють позицію прогресивної світової спільноти, яка засудила військову агресію рф та надає допомогу Україні, проте в силу певних внутріпартійних обмежень вони не можуть відкрито виступати проти трампістів і застосовують інші інструменти впливу на зовнішню політику діючої адміністрації Білого дому. Скоріше за все до таких засобів демонстрування власної позиції щодо російсько-української війни є План, запропонований республіканськими лідерами.

По-третє, представлений План не є офіційною позицією Білого дому щодо підтримки України, проте наявність такого плану відкриває можливості для української сторони проводити активну дипломатичну роботу з усіма політичними партіями парламенту США, і віднаходити таким чином

потенційні точки дотику задля формування проукраїнської більшості в Конгресі. Крім того комунікація з різними політичними колами американського суспільства буде свідчити про політичну неупередженість українських політиків та повагу до внутрішньополітичних процесів всередині США.

Список використаних джерел і літератури:

1. Рамштайн: від контактної групи з питань оборони України до «коаліції коаліцій». URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3818609-ramstajn-vid-kontaktnoi-grupi-z-pitan-oboroni-ukraini-do-koalicii-koalicij.html>
2. Kholina M. U.S. Congressional Republicans unveil 'Plan for Victory in Ukraine'. *RBS Ukraine*. URL: <https://www.msn.com/en-us/news/politics/us-congressional-republicans-unveil-plan-for-victory-in-ukraine/ar-AA1mO3bV>
3. Woźniewicz A. Rosnąca cena pokoju na Ukrainie. *Kuryer Polski*. Rok 5 (79). 8 grudnia 2024. URL: <https://kuryerpolski.us/>
4. Proposed Plan for Victory in Ukraine. Foreign Affairs Committee. Washington, DC. October 1, 2023. *House Foreign Affairs Committee GOP*. URL: <https://foreignaffairs.house.gov/wp-content/uploads/2023/11/Proposed-Plan-for-Victory-in-Ukraine.pdf>
5. Elkind E. Internal memo shows pro-Ukraine Republicans making case for aid to increasingly skeptical GOP. *Fox News*. December 5, 2023. URL: <https://www.foxnews.com/politics/internal-memo-pro-ukraine-republicans-aid-increasingly-skeptical-gop>
6. Republicans in Congress came up with a "Victory Plan for Ukraine": they demand more weapons. *Apostrophe*. January 11, 2024. URL: <https://apostrophe.ua/en/news/world/america/2024-01-11/respublikantsyi-v-kongresse-razrabotali-plan-pobedyi-v-ukraine-trebuyut-peredat-bolshe-orujiya/311957>
7. Glushchenko O. "Plan for victory in Ukraine": US Republicans set out their vision for US role in defeating Russia. *Ukrainska Pravda*. January 11, 2024. URL: https://news.yahoo.com/plan-victory-ukraine-us-republicans-015823001.html?fr=sycsrp_catchall
8. Smart J.J., Beck H. Washington Insider: Republicans' Plan for Ukraine. *Kyiv Post*. January 7, 2024. URL: <https://www.kyivpost.com/post/26436>
9. План перемоги в Україні від республіканців – що він передбачає, кого і чим зобов'язує. *Kyiv*. January 11, 2024. *INSHE TV*. URL: <https://inshe.tv/important/2024-01-11/820981/>
10. Levytsky M. Proposed Plan for Victory in Ukraine. *New Pathway*. January 18, 2024. URL: <https://newpathway.ca/republican-proposed-plan-for-victory-in-ukraine-has-great-merit%D1%8E-but-actions-speak-louder-than-words-and-the-reports-authors-must-first-address-the-isolationist-threat/>
11. Motyl A.J. Three GOP leaders have produced a smart plan for Ukraine. Will MAGA listen? *The Hill*. January 21, 2024. URL: <https://thehill.com/policy/defense/118443-three-gop-leaders-have-produced-a-smart-plan-for-ukraine-will-maga-listen/>

<https://thehill.com/opinion/national-security/4419534-three-gop-leaders-have-produced-a-smart-plan-for-ukraine-will-maga-listen/>

12. Ohryzko V. Victory in Ukraine. How to overcome political hurdles in the US Congress – opinion. *The New Voice of Ukraine*. January 15, 2024. URL: <https://english.nv.ua/opinion/how-to-overcome-republican-resistance-to-ukraine-aid-50384301.html>

ЧАСТИНА II

ПОЛІТИЧНІ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ
МІЖНАРОДНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

УДК 430.324.321.72

Мартинов А.Ю.

ЗМІНИ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ СТРАТЕГІЇ ФРН
У 2022-2024 РОКАХ

У статті проаналізовані історичні умови зміни пріоритетів зовнішньої політики Німеччини після масштабування російської агресії проти України. Впродовж століть Німеччина в східноєвропейській політиці орієнтувалась на Росію. У ХХ столітті політика Рапалло закріпила російську пріоритетність у зовнішній політиці веймарської Німеччини. Зазначені традиції збереглися і у «новій східній політиці» соціально-ліберальної коаліції. Її успішним результатом вважається возз'єднання ФРН і НДР. Після 1990 року Німеччина підтримувала інтенсивне співробітництво з Росією як інструмент посилення німецьких позицій у глобальній конкуренції. Імперський ре-сентимент Кремля перекреслив стратегічне значення такого курсу. Внаслідок цього коаліція соціал-демократів, партії зелених і вільних демократів оголосила про зміну епох в східноєвропейській політиці Німеччини. Пріоритетною країною у цій політиці була визначена Україна. Кремль намагається шантажувати Німеччиною застосування ядерної зброї як інструменту неможливості поразки російського імперіалізму. Німеччина розглядає підтримку України як запоруку нової архітектури європейської та євроатлантичної безпеки.

***Ключові слова:** зміна епох, зовнішня політика Німеччини, Європейський Союз, НАТО, російська агресія проти України.*

Martynov A.Yu. Changes in the German foreign policy strategy in 2022-2024.

The article analyzes the historical conditions of the change in the priorities of Germany's Foreign policy after the escalation of Russian aggression against Ukraine. For centuries, Germany has oriented itself towards Russia in Eastern European policy. In the 20th century, Rapallo's policy established Russian priority in the foreign policy of Weimar Germany. These traditions were also preserved in the «new Eastern policy» of the social-liberal coalition. Its successful result is

considered to be the reunification of the Federal Republic of Germany and the GDR. After 1990, Germany maintained intensive cooperation with Russia as a tool to strengthen German positions in global competition. The Kremlin's imperial resentment overshadowed the strategic importance of such a course. As a result, the coalition of social democrats, parties of greens and free democrats announced a change of eras in the East European policy of Germany. Ukraine was identified as a priority country in this policy. The Kremlin is trying to blackmail Germany into using nuclear weapons as a tool for the impossibility of defeating Russian imperialism. Germany sees support for Ukraine as a key to the new architecture of European and Euro-Atlantic security.

Keywords: *change of eras, foreign policy of Germany, European Union, NATO, Russian aggression against Ukraine.*

Постановка проблеми. Правляча коаліція соціал-демократів, партії зелених, вільних демократів, названа за партійними кольорами «світлофорною», урядує більшу частину каденції. Чергові вибори бундестагу заплановані на вересень 2025 р., але політичний процес може внести свої корективи. Адже на виборах Європейського парламенту у ФРН 9 червня 2024 р. усі партії правлячої коаліції показали свої історично найгірші результати. Теоретично внутрішньополітична ситуація може ще більше ускладнитись, адже восени 2024 р. мають відбутися вибори ландтагів трьох східнонімецьких земель, внаслідок яких «світлофорна коаліція» може втратити більшість у верхній палаті – бундесраті, тому навесні 2025 р. можуть гіпотетично відбутись дострокові вибори. Тому канцлерство Олафа Шольца за історичною аналогією може нагадувати «перехідне» канцлерство Курта Георга Кізінгера в 1966-1969 рр., яке задало тренд західнонімецької внутрішньої і зовнішньої політики на наступні двадцять років, але було доволі коротким. Тоді стало зрозуміло, що за підсумками двох світових війн ХХ століття Німеччина більше не є лідером європейського «континентального блоку». Але ФРН тоді стала світовим чемпіоном з експорту. Зокрема, це було можливо завдяки дешевим російським енергоносіям та тісному зв'язку з китайським ринком. Відзначимо, що після масштабування російської агресії проти України після 24 лютого 2022 р., обидві ці стратегічні можливості фактично втрачені для німецької економіки.

У класичному розумінні стратегія передбачає наявність трьох ключових елементів: довгострокову мету; курс дій, спрямованих на досягнення мети; розподіл ресурсів. В демократичному суспільстві чи то національному, чи наднаціональному визначальним фактором визначення стратегії є взаємодія в політичному процесі між елітними групами і суспільною думкою. Гібридна війна породила стратегію двозначності. Це визначає тактику дій: 1) прийняття задовільного варіанту без отримання додаткової інформації та розгляду альтернатив у сподіванні, аби становище хоч трошки поліпшилося; 2) тактика елімінації за параметрами, які апріорі не влаштовують суб'єкта; 3) тактика ескалації веде до відсутності певної мети; 4) тактика оптимізації полягає у збільшенні розгляду кількості альтернатив з

метою максимальної зміни становища. Стратегія переглядається внаслідок корекції планів під впливом дефіциту ресурсів, внутрішніх і зовнішніх обставин. Вплив на формування стратегії мають актори, ресурси, інститути. Стратегії часто аморальні, позаяк розраховані на довгострокове досягнення цілей що є стратегією нормалізації.

Впродовж майже століття східноєвропейська політика Німеччини була проросійськи ангажованою. До Першої світової війни євангельський теолог і ліберальний політик часі другого рейху Фрідріх Науман (1860-1918) ввів поняття Середина Європа (Zwischeneuropa). Тоді Білорусь і Україну вважали частиною «історичної» Росії. Навіть Брестський мир 1918 р. та тимчасова окупації території Білорусі та України радикально не змінили таке ставлення. Зрештою, у квітні 1922 р. було підписано Рапальський договір, який встановив «особливі відносини» між Веймарською Німеччиною і радянськими більшовиками. Своєрідним новим виданням рапальської політики можна розглядати «нову східну політику» ФРН, яка забезпечила мирне воз'єднання з НДР.

Після 1990 р. були ілюзії щодо можливості орієнтації РФ не тільки на економічне співробітництво з ЄС і Німеччиною, а й адаптації до європейських ліберально-демократичних цінностей. Стратегічним завданням вважалося поєднання російських ресурсів і німецьких грошей та технологій як «передумови» автономії Євросоюзу. Це нібито надавало німецько-російським відносинам глобального стратегічного виміру. Причому це співробітництво спирається на багаторічний досвід, який у багатьох сферах нараховує не одну сотню років. Однак масштабування російської війни проти України після 24 лютого 2022 р. інспірувало оголошену канцлером О. Шольцем «зміну епох» у східноєвропейській політиці ФРН.

Огляд літератури. ФРН до 2022 р. залишалася провідним партнером РФ в Євросоюзі. Однак російський шантаж військовою силою Заходу та України влітку 2021 р. поставив під сумнів перспективи такої політики. Експерт берлінського «Фонду науки і політики» С. Стюарт проаналізувала наслідки агресивного зовнішньополітичного курсу Кремля для відносин з Євросоюзом і ФРН [6, с. 4]. Продовження такої політики висуненням ультиматуму країнам НАТО ще більше загострило відносини ФРН і РФ. В. Ріхтер доводив необхідність послідовної підтримки Берліном українського суверенітету над Кримом [4, с. 3]. Зазначений експерт також наголошував на необхідності прийняти Україну в НАТО [5, с. 4]. А. Хертель констатував, що епоха після А. Меркель неодмінно трансформує політику ФРН щодо України та РФ [2, с. 3].

Мета статті полягає у висвітленні тенденцій розвитку пріоритетів зовнішньої політики ФРН після 24 лютого 2022 року.

Ще до 24 лютого 2022 р. правляча коаліція соціал-демократів, партії зелених і вільних демократів (за кольорами партійних прапорів «світлофорна коаліція») виступала проти превентивного надання Україні навіть оборонної зброї. Показово, що німецькі експерти закликали до негайної підтримки України [1, с. 2]. Водночас німецька дипломатія до останнього намагалась

переконати Кремль у недоречності різких військових дій проти України [3, с. 2]. Посол України в ФРН А. Мельник закликав німців превентивно запровадити санкції проти РФ, аби стримати її агресію [7, с. 3].

Перший візит керівниці німецької дипломатії Анна-Лени Бербок до Києва та Москви відбувся у тандемі з французьким колегою Жан-Івом Ле Дріаном за умов максимального загострення відносин із Росією. Напередодні візиту німецька преса жваво обговорювала публічне звернення понад сімдесяти німецьких експертів міжнародників до федерального уряду з пропозицією радикально переглянути політику щодо Росії. Власне такий поворот поступово відбувався вже наприкінці правління Ангели Меркель. Нагадаємо, що арешт опозиціонера Олексія Навального, заборона діяльності в Росії неурядової організації «Меморіал», взаємні обмеження на діяльність журналістів державних інформаційних агентств «Росії сьогодні» та «Німецької хвилі», вислання дипломатів Німеччини у відповідь на висилку з Берліну російських «дипломатів», причетних до прикриття вбивства у Тіргартені колишнього чеченського польового командира Хінгагішвілі були чинниками, які повертали німецько-російські відносини до найгірших часів холодної війни.

Зрештою, коаліційна угода соціал-демократів, партії зелених і вільних демократів передбачає надання послідовної підтримки Україні в протистоянні гібридній війні з боку Росії. Однак цей документ обходить гострі кути. Конфліктні питання експлуатації газопроводу «Північний потік-2», надання німецької зброї Україні були виведені за межі тексту коаліційного договору. Показово, що на початку січня 2022 р. сенатор республіканець Том Круз не отримав підтримки свого проекту резолюції щодо запровадження американських санкцій проти цього сумнозвісного газопроводу. Але канцлер Олаф Шольц не використав «політичний ресурс» для тиску на регулюючі органи у питанні сертифікації газопроводу. Не в останню чергу тому, що в бундестазі не тільки партії урядової коаліції, а й опозиційні християнські демократи та християнсько-соціальний союз сприймали аргументи щодо української газотранспортної системи як одного із запобіжників розширення російської збройної агресії проти України.

Крім того, німецькі політичні еліти були стурбовані російськими погрозами посилити військову інфраструктуру в Калінінградській області. Тобто російський ультиматум щодо «не розширення» НАТО на схід Європи становив безпосередню загрозу не тільки євроатлантичній безпеці загалом, а й є прямою військовою загрозою Берліну. Зважаючи на це, навіть лідер опозиційної Християнсько-демократичної партії Фрідріх Мерц висловлював стурбованість, що гіпотетичне відключення Росії від міжнародної розрахункової системи «SWIFT» може мати не прогнозовані наслідки для міжнародної фінансової системи. Як бачимо, німецькі еліти до 24 лютого 2022 р. не закінчили дискусію з приводу проведення жорсткішої політики щодо Кремля.

Росія сповна користувалася цією ситуацією. Гіпотетичну готовність Німеччини збільшити військово-технічну та консультативну допомогу

Україні Кремль розглядав як втрату Німеччиною статусу посередника у нормандському форматі. Загрозу санкцій проти Путіна та його безпосереднього оточення тлумачили як привід для розриву відносин.

Росія продовжувала підіймати ставки у протистоянні із Заходом. Незмінними залишаються її завдання: 1) максимальне послаблення Євросоюзу і США, культивування протиріч у євроатлантичному просторі; 2) послідовна дискредитація України та співпраці України з Євросоюзом і США; 3) консолідація російського домінуючого впливу на пострадянському просторі шляхом формалізації «союзу» з Білорусією та ймовірно Казахстаном.

Така диспозиція визначила смисл етапу «човникової дипломатії» Німеччини і Франції, які намагалися відновити роботу усіх зацікавлених сторін у Нормандському форматі. Ця місія виглядала неможливою, адже Росія самовпевнено вважала, що може виграти цей раунд боротьби. По-перше тому, що Путін сподівався спробувати підірвати внутрішньополітичну стабільність у Німеччині шляхом стимулювання розпаду правлячої «світлофорної коаліції», скориставшись із гострої конфліктної для соціал-демократів і зелених теми сертифікації газопроводу «Північний потік-2». По-друге, Кремль розраховував на хаос у Франції під час виборчої кампанії та після квітневих 2022 р. президентських виборів. Тим паче, що на квітень припадали й важливі для Росії, зважаючи на особливі відносини Путіна та Орбана, загальні вибори в Угорщині. Тобто у Кремлі розраховували, що Європейський Союз принаймні до літа 2022 р. займатиметься передусім власними проблемами та внутрішньополітичною нестабільністю у державах учасниках ЄС. По-третє, Росія розраховувала, що письмова відмова США і НАТО визнати легітимними її вимоги щодо денонсації наслідків процесу розширення НАТО на схід не означатиме надання Україні та Грузії на мадридському саміті НАТО 29-30 червня 2022 р. офіційного статусу держав, які готуються до вступу. Реалізувати згадані цілі Кремль намагався фактично взявши Україну у заручники.

Однак спроба підризу стабільності правлячої коаліції в Німеччині виглядала малоімовірною. Адже суто гіпотетично за ймовірного конструктивного вотуму недовіри можна буде створити коаліцію за участю соціал-демократів, християнських демократів і вільних демократів. Але навіть ця вірогідна коаліція навряд чи проводитиме проросійську східноєвропейську політику, адже вона вже не відповідає німецьким інтересам. За цих обставин консолідація та зміцнення євроатлантичних союзників України залишається критично важливим питанням дипломатичних зусиль у всіх форматах. Франція у першому півріччі 2022 р. головує в Євросоюзі.

Німецьке суспільство і еліти були шоковані масштабною агресією РФ проти України, тим паче, що до 24 лютого 2022 р. канцлер Олаф Шольц і міністр закордонних справ Анна-Лена Бербок докладали максимум зусиль, аби запобігти такому розвитку подій. Але, попри «особливі» німецько-російські відносини, РФ не дослухалася до німецьких аргументів.

Російський розрахунок був на об'єктивне зацікавлення ФРН в дешевих російських ресурсах та на суб'єктивний вплив «розуміючих Путіна» на прийняття рішень у Берліні. Кремль не сподівався на християнських демократів, особливо коли їхнім лідером став Фрідріх Мерц. Натомість соціал-демократи вважалися історично ностальгійно-проросійськими. Тим дивніше для РФ була позиція канцлера Шольца щодо підтримки України. Але Кремль не полишав спроб посіяти розкол в соціал-демократичній партії щодо оцінки перспектив мирних переговорів та умов завершення війни.

Опитування соціологічної служби тижневика «Шпигель» на початку листопада 2022 р. засвідчили, що німецьке суспільство поділене за регіональною ознакою в питанні оцінок російської агресії проти України. У східнонімецьких федеральних землях зберігається проросійська ностальгія. Східнонімецька економіка потерпає від режиму санкцій та від втрати вигоди від експлуатації зруйнованого у вересні 2022 р. «Північного потоку».

Поки що такі суспільні настрої не є критичними. Насамперед тому, що вдалося накопити достатній обсяг газу, аби взимку 2022-2023 років забезпечити функціонування німецької провісності та домогосподарств. На стабілізацію енергетичного балансу спрямовано рішення відкласти закриття атомних станцій, хоча це суперечить коаліційній угоді із партією зелених і вільних демократів. Але німецька влада не може нехтувати тим фактом, що німці стурбовані війною в центрі Європи. Канцлер Шольц на початку листопада 2022 р. у Пекіні закликав китайського лідера Сі Цзінпіна вплинути на РФ, аби не допустити використання тактичної ядерної зброї проти України. РФ продовжує шантажувати захід ядерною зброєю, граючи на ризиках стрімкого переростання конвенційної війни у ядерну.

Суспільно-політичні дискусії у ФРН також зважають на той факт, що за останні три десятиліття бундесвер не був перетворений на сучасну професійну армію. Більша частина конвенційних озброєнь йшла на світовий ринок зброї, а не на модернізацію бундесверу. З точки зору внутрішньої безпеки німці стурбовані ризиком сутичок російських мігрантів, які давно мешкають у ФРН із біженцями з України (попри те, що більшість серед них становлять жінки і діти).

Німеччина в 2022 р. головувала у «великій сімці» та анонсувала допомогу Україні у відновленні економіки. Але розпочати цей процес навряд чи можливо до завершення бойових дій, що стає додатковим аргументом на користь припинення війни. Відкритим є питання, чи готові німці забезпечити правові процедури заради направлення арештованих російських авуарів на користь Україні. Тільки на саміті «великої сімки» 13 червня 2024 р. було прийнято рішення щодо кредитування України за рахунок відсотків із заморожених російських фінансових ресурсів у країнах ЄС.

В німецькому суспільстві, просякнутому ідеалами пацифізму, існують страхи ескалації російсько-української війни та її виходу на ширші рубежі. Попри це, в бундестазі залишається відносно стабільною ідея підтримки України. Правляча коаліція (соціал-демократи, зелені, вільні демократи) обережно ставиться до збільшення обсягів постачання важких озброєнь

Україні. Склади бундесверу у цьому сенсі не безмежні. Ідеологічні антиподі «Альтернатива для Німеччини» і «Ліва партія» критикують за допомогу Україні як правлячу коаліцію, так і правоцентристську опозицію (християнські демократи і християнсько-соціальний союз). Загалом «Альтернатива для Німеччини» і «Ліва партія» покривають весь право-лівий спектр передусім німецьких антиглобалістів, які індоктриновані путінізмом.

Після 24 лютого 2022 р. Берлін і Париж погодили санкції ЄС проти РФ. Кремль розраховував на протиріччя між Францією і Німеччиною. Наприклад, Франція найбільший виробник атомної енергії в Європі. Німеччина донедавна згортала власну атомну енергетику. Франція домоглася визнання Євросоюзом атомної енергетики екологічно чистою, що викликало роздратування німецької партії зелених. Зрештою у квітні 2023 р. останні німецькі атомні станції були закриті.

Найбільш бажаним для РФ є розкол між Німеччиною і Францією щодо стратегії розвитку Євросоюзу. Зокрема, існують розбіжності щодо темпів прийняття до ЄС країн Західних Балкан, щодо позиції Сербії у питанні визнання незалежності Косово, щодо розморожування переговорів про вступ Туреччини до Євросоюзу. Розбіжності між Німеччиною і Францією можуть бути особливо небезпечними для найближчого майбутнього Євросоюзу. Суть суперечок стосується використання спільного «антиковідного» фонду Євросоюзу, який збільшив інфляційний тиск на спільну європейську грошову одиницю «євро». Свою лепту у цей процес внесли санкції та російська війна проти України.

Активна фаза російської війни проти України з 24 лютого 2022 р. радикально посилила тиск на економіку ЄС. Суттєво збільшується обсяг державного боргу, Європейський центральний банк (який впродовж вересня-жовтня радикально збільшив облікову ставку по кредитах у євро) наляканий перспективою стагфляції (одночасної інфляції і падіння темпів розвитку економіки) не може схилити національні уряди країн-членів ЄС до більш скоординованої економічної політики. Країни «Вишеградського блоку» (тільки Словаччина замінила національну валюту на євро) Польща, Угорщина, Чехія, а також Естонія, Латвія, Литва натякають на готовність більше орієнтуватись на Лондон і Вашингтон, а не на Брюссель, Париж і Берлін. Особливо Польща та Угорщина перебувають у правовому конфлікті з Євросоюзом щодо специфіки розуміння національних форм правової держави. Право-популістські форми європейського скептицизму представлені після перемоги правих у Швеції та Італії. Хронічна внутрішньополітична нестабільність залишається властивою Болгарії і Румунії. Проблеми Західних Балкан органічно доповнюються грецько-турецькими протиріччями. Причому навіть спільними зусиллями німецької і французької дипломатії не завжди вдається нейтралізувати грецько-турецькі територіальні суперечності, наприклад, на Кіпрі, або щодо островів у Егейському морі.

Ці протиріччя намагається використати РФ. Функціонально їхні можливості обмежені бойкотом російських ЗМІ в більшості європейських

країн та практикою оголошення російських «дипломатів» персонами нон-грата в багатьох європейських столицях. Тому тактика Кремля ґрунтується на просуванні своїх інформаційних наративів опосередковано через соціальні мережі (лідерів думок російських громад у відповідних країнах), що фрагментує аудиторію як об'єкт пропаганди. Поки що російські пропагандистські установки не працюють на значну частину європейської громадської думки, до тих пір, коли наявні протиріччя ще не вступили у зв'язок у одній системі координат. Тобто російська пропаганда залишається неефективною, поки криза процесу європейської інтеграції не набула системних ознак. Досі криза має характерні ознаки у окремих кластерах (одним із її проявів вважається російська збройна агресія проти України) та опосередковано впливає на систему Євросоюзу. Німеччина дуже важко приймала рішення про надання військової допомоги Україні, маючи переважаючі пацифістські суспільні настрої та глибоку структурну кризу бундесверу.

19 січня 2023 р. замість К. Ламбрехт міністром оборони ФРН став Б. Пісторіус. Він відомий публічною політичною підтримкою України у війні з РФ, наголошував, що Росія у війні проти суверенної України має зазнати поразки. Це викликало обурення проросійської частини німецького істеблішменту, представленої партіями «Альтернатива для Німеччини» та «Лівої партії». Спираючись на їхню позицію, 2 лютого 2023 р. з нагоди 80-річчя перемоги у Сталінградській битві російський диктатор заявив, що німецькі танки на «російській землі» є повторенням сумних сторінок другої світової війни. Німецька преса обурювалась таким пересмикуванням історичних фактів, зазначаючи, що Путін не лише не вчив історію, але й нехтує уроками історії.

25 січня 2023 р. Бундестаг розглянув питання постачання роти танків «Леопард» для України. Того ж дня відбулася телефонна розмова президента України В. Зеленського і канцлера ФРН О. Шольца. Мова йшла про підтримку тренувальних місій. 1 лютого 2023 р. прем'єр-міністр України Д. Шмигаль провів переговори з головою фракції «Зелених» у бундестазі Катрін Герінг-Екардт щодо «танкової коаліції». 7 лютого 2023 р. президент України В. Зеленський провів переговори з міністром оборони ФРН Б. Пісторіусом. Німеччина надала Україні танки.

4 березня 2023 р. у Вашингтоні побував канцлер О. Шольц. Канцлер ФРН заявив, що виведення російських військ з території України є передумовою будь-яких переговорів. РФ намагалась мобілізувати свої мережі впливу, аби організувати у містах ФРН мітинги пацифістів, які вимагали припинити постачання зброї Україні. Але регулярні соціологічні опитування свідчили, що більшість громадян ФРН підтримувала всебічну допомогу Україні. 9 лютого 2024 р. канцлер О. Шольц прибув у Вашингтон. Республіканці блокували прийняття допомоги Україні, тому Байден закликав Німеччину взяти на себе більшу частину воєнної і фінансової допомоги Україні [8, с. 1]. Німецькі експерти наголошували на відмінностях зовнішньоекономічної політики адміністрацій Трампа і Байдена. Байден в

2021-2024 рр. відновив рівень економіки США до пандемії, але це призвело до високої інфляції. Також не вдалося створити Євроатлантичну та Транстихоокеанську зони вільної торгівлі [9, с. 1]. Трамп погрожував не захищати Європу в рамках зобов'язань по НАТО [10, с. 1]. Були прогнози, що це буде завершення «американського століття» в Європі [11, с. 1]. 31 травня 2024 р. США погодились на нанесення ударів вглиб території Росії зброєю американського виробництва [12, с. 1]. В розпал виборчої кампанії президента США 2024 р. експерти «Німецького товариства зовнішньої політики» проаналізували коло протиріч, які стимулюють побоювання повторного обрання на посаду президента США Д. Трампа. Це можливий перегляд воєнно-політичних зобов'язань США перед Європою у форматі НАТО, торговельні війни з Китаєм, перегляд американської політики щодо Росії, відмова від захисту клімату та жорсткий міграційний курс [13, с. 2].

Складно за каденції «світлофорної коаліції» розвиваються німецько-французькі відносини. 26 травня 2024 р. розпочався триденний державний візит Е. Макрона до Берліна. Відкритим було питання, наскільки Франція і ФРН готові до правого повороту Європейського парламенту після червневих виборів. Шольц, на відміну від Макрона, вважав США головним гарантом безпеки. Існували розбіжності щодо мита на китайські автомобілі, які загрожували робочим місцям в Європі. Макрон, виступаючи в Дрездені, попередив, що може зазнати поразки ліберальна Європа [14, с. 1]. 9 червня 2024 р. «Національне об'єднання» Марін Ле Пен виграло вибори до Європейського парламенту у Франції. Президент Е. Макрон призначив на 30 червня і 7 липня 2024 р. дострокові вибори до Національних зборів. Ле Пен заявив, що готова очолити уряд. Експерти з «Німецького товариства зовнішньої політики» прогнозували, що на рівні німецько-французької взаємодії уряд Ле Пен максимально ускладнить співпрацю з питань зміни клімату, міграції, стримування РФ, торговельних війн з Китаєм і США [15, с. 2]. Суперечливо виглядали відносини ФРН за країнами Азійсько-Тихоокеанського регіону. Німецькі експерти з питань зовнішньої політики рекомендували в Індійсько-Тихоокеанському регіоні відмовитись від поняття «стратегічне партнерство цінностей» [16, с. 3]. Індія розглядалась як запасний варіант для німецького експорту. Хоча Індія мала імідж «найбільшої демократії світу», уряд Нарендри Моді спирається на індуїстський націоналізм, що дає підстави казати про деградацію демократичних інститутів та розвитку у напрямку до автократії. Відразу після того, як О. Шольц став канцлером Китай попередив ФРН про неприйнятність можливої зустрічі німецького канцлера з Далай Ламою [17, с. 1]. На початку червня 2022 р. міністр економіки ФРН Р. Хабек відвідав Пекін. Китайська підтримка російської війни проти України негативно позначилася на стані німецько-китайської торгівлі. 12 квітня 2023 р. Бербок відвідала Пекін та закликала Китай до поміркованості щодо Тайваню. Німецька економіка залишалась залежною від постачання тайванських мікросхем [18, с. 1]. 14-16 квітня 2024 р. канцлер О. Шольц відвідав Китай. Це була спроба показати можливість продовження з Китаєм бізнесу як

завжди. У Шанхаї канцлер відвідав німецькі фірми, включно з автомобільними, які працюють у Китаї [19, с. 1]. Напередодні візиту Шольц відкрив на китайській платформі «Тік-Ток» свій аккаунт. Сі Цзінпін зажадав від Шольца припинити постачання зброї Україні [20, с. 2]. Утопічним було ставлення до сприйняття Німеччини китайськими інтелектуалами, замовчувався вплив китайської розвідки на розвиток відносин [21, с. 1].

Атака «Хамас» проти Ізраїлю 7 жовтня 2023 р. стала потужним викликом близькосхідній політиці ФРН. Канцлер О. Шольц заявив, що має намір всебічно підтримувати Ізраїль. Це зробило більш напруженими німецько-турецькі відносини. У середині січня 2024 р. виповнилося 100 днів військової операції Ізраїлю в секторі Газа. Міністр закордонних справ ФРН А. Бербок закликала надати гуманітарну допомогу палестинським біженцям [22, с. 1]. 14 квітня 2024 р. перед від'їздом Шольца в Ізраїль Іран наніс ракетний удар по Ізраїлю у відповідь на ліквідацію 1 квітня в Дамаску командувача «Корпусу стражів ісламської революції». Шольц засудив цю атаку [23, с. 1]. 7 травня 2024 р. прихильники Палестини захопили двір Вільного університету в Берліні, виступаючи проти німецької підтримки Ізраїлю. Ізраїль нагадував, що традиційний арабсько-ізраїльський конфлікт з 7 жовтня 2023 р. трансформування у війну Глобального Півдня проти «золотого мільярду». 10 травня 2024 р. Генеральна Асамблея ООН голосами 143 країн підтримала звернення до Ради Безпеки ООН щодо рекомендації прийняття в ООН Палестини. Нікарагуа звернулась до Гаазького міжнародного трибуналу з позовом проти Німеччини за допомогу Ізраїлю.

Висновки. Таким чином, зовнішньополітичні стратегії ФРН щодо пріоритетних напрямків реалізації німецьких інтересів в світі зазнали в 2022-2024 рр. серйозних змін. Східноєвропейська стратегія була орієнтована на підтримку України в протистоянні російській агресії. Але цей курс, як показала перемога партії «Альтернатива для Німеччини» на виборах 9 червня 2024 р. до Європейського парламенту в східнонімецьких землях не має широкої підтримки. Стратегія розвитку відносин зі США також переживає випробування кризою американського ліберального лідерства в світі та провокує антиамериканізм на сході ФРН. Німецько-французькі відносини так і не стало фундаментом для розвитку європейської армії, що змусило президента Франції Е. Макрона попередити про можливість смерті ліберальної Європи. Потужний китайський виклик не знайшов адекватної німецької стратегії. Китай віддав перевагу розвитку двосторонніх відносин з країнами ЄС, включно з Угорщиною. Таким само потужним, як російська війна проти України, для німецької зовнішньополітичної стратегії став виклик війни «Хамас» проти Ізраїлю. Правляча «світлофорна коаліція» не спромоглася модернізувати свою близькосхідну стратегію, виходячи з цієї реальності.

Дослідження міжнародних відносин ґрунтується на принципі історизму, який вимагає розглядати глобальні та регіональні виміри міжнародних відносин як процес суб'єктної взаємодії конкретного історичного періоду, що потребує системного підходу, структурно-

функціонального методу гносеології міжнародного середовища. Помилкова аналітика може привести до стратегічної поразки. Владні рішення приходить приймати за умов стратегічної невизначеності. Стратегічні рішення приймаються в форматі однієї з парадигм: політичного реалізму (сила і є право: скільки у Ватикану дивізій), лібералізму (вірять в мир без війни), ідеалізму (добро перемагає зло), конструктивізму (спроможність ведення війни і визначає здатність зберегти себе в історії без заколдовування світу словами). Різні школи прийняття рішень і різні стратегічні цілі. Реалізм не передбачає стратегічного знищення ворога, а веде мову про баланс сил. Відсутність стратегії не може бути стратегічною невизначеністю.

Історичний суб'єкт діє, формуючи стратегію, спрямовану на досягнення визначених цілей. Постмодерні міжнародні відносини залишаються у мережі боротьби за різноманітні ресурси, способи їхньої доставки та видобування додаткової вартості на основі використання цих ресурсів. Визначальними інструментами зовнішньополітичної стратегії є дипломатія, стан збройних сил та ефективність інформаційно-пропагандистської діяльності. Параметри міжнародної системи обмежує поведінку акторів й стає між намірами держав і результатами їхніх дій.

Список використаних джерел і літератури:

1. Deutsche – Russlandpolitik Korrektur forderung. URL: <https://www.zeit.de/politik/ausland/2022-01/deutsche-russlandpolitik-korrektur-forderung-sicherheitspolitik>
2. Härtel A. Das deutsch-ukrainische Verhältnis am des Post-Märkel-Ära. Stiftung Wissenschaft und Politik. 2021. Nr. 69.
3. Klein M. Ukraine – Konflikt: Eskalation in Grenzen. URL: <https://www.swp-berlin.org/publikation/ukraine-konflikt-eskalation-in-grenzen>
4. Richter W. Moskau zieht Zusätzliche Truppen nahe der Ukraine und auf der Ukraine und auf der Krim wieder ab. Stiftung Wissenschaft und Politik. 2021. Nr. 39.
5. Richter W. Ukraine im NATO-Russland Spannungsfeld. Stiftung Wissenschaft und Politik. 2022. Nr. 11.
6. Stewart S. Eine Robustere Russlandpolitik für die EU. Stiftung Wissenschaft und Politik. 2020. Nr. 96.
7. Ukrainischer Botschafter Melnyk: Sanktionen gegen Russland müssen auf den Tisch. URL: <https://www.deutschlandfunk.de/sanktionen-gegen-russland-muessen-auf-den-tisch-102.html>
8. Scholz reist in die USA. URL: <https://www.cicero.de/aussenpolitik/krieges-und-ein-bischen-trump-scholz-reist-in-die-usa>
9. Von Daniels L. Wirtschaft und nationale Sicherheit. US-Aussenwirtschaftspolitik unter Trump und Biden. SWP-Studie. 2024. 42 S.

10. Deutsche Außenpolitikerbestürzt über Trumps NATO Äußerung. URL: <https://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/deutsche-aussenpolitiker-besteuert-ueber-trumps-nato-aesserung-19513328.html>
11. Nolan M. America's Century in Europe Reflections on Americanization, Anti-Americanism and the Transatlantic Partnership. Göttingen. 2023. 216 p.
12. US-Waffen auch für Angriffe auf Russland erlaubt. URL: <https://www.tagesschau.de/ausland/europa/us-waffen-charkiv-ukraine-100.html>
13. James J., Jaeger M. Wer hat Angst von Donald Trump. Internationale Politik. 3/2024. URL: <https://www.internationalepolitik.de>
14. Emmanuel Macron in Dresden. «Unser Europa kann sterben». URL: <https://www.cicero.de/aussenpolitik/emmanuel-macron-in-dresden-europa-kann-sterben>
15. Ross J., Teterchen N. Die Anti-Macrons. Frankreichs Rechtsaußen und ihre Vision der EU. URL: <https://www.dgap.org.de>
16. Heiduk F. Deutschlands Wertepartnerschaften im Indo-Pazifik. SWP-Studie. 2024.
17. Kalkhof M. Olaf Scholz sollte den Dalai Lama treffen – das ist das Mindeste URL: <https://welt.de/politik/ausland/plus235670684/deutsche-china-politik-olaf-scholz-sollte-den-dalai-lama-treffen.html>
18. Zu Besuch in China. URL: <https://www.deutschlandfunk.de>
19. Scholz pocht in China auf fairen Wettbewerb für Autohersteller. URL: <https://www.deutschlandfunk.de/scholz-pocht-in-china-auf-feiren-wettbewerb-fuer-autohersteller-100.html>
20. Scholz drängt Xi zu aktiverer Rolle beim Ukraine Krieg. URL: <https://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/scholz-draengt-xi-in-china-zu-aktiverer-rolle-bei-ukraine-krieg-19656611.html>
21. Pietzeker D. Was chinesische Intellektuelle über Deutschland und Europa denken. URL: <https://www.cicero.de/kultur/china-europa-deutschland-dialog-intellektuelle>
22. Baerbock betont Unterstützung zur Freilassung der Geiseln. URL: <https://www.faz.net/aktuell/politik/>
23. Scholz verurteilt unverantwortliche und durch nichts zu Rechtfertigende Attacke. URL: <https://www.faz.net/aktuell/politik/inland/angriff-auf-israel-bundeskanzler-olaf-scholz-verurteilt-unverantwortliche-attacke-von-iran-19652258.html>

FROM HISTORICAL TENSIONS TO STRATEGIC ALIGNMENT: CHINA-RUSSIA RELATIONS SINCE 2022¹

This article examines the evolution of China-Russia relations since the onset of the war in Ukraine. The author examines the historical context of relations between Russia and China, Russia's pivot to Asia, China's stance on Ukraine, and the evolving partnership despite inherent limitations. Drawing on recent developments, it assesses China's ambivalence and strategic calculations regarding the conflict, incorporating insights from expert analyses on Beijing's potential influence on Moscow and its broader objectives in the region.

Key words: *China-Russia relations, Ukraine war, strategic partnership, historical context, territorial disputes, economic interdependence, diplomatic ambiguity, Global South.*

Андрійо П. Від історичної напруженості до стратегічного узгодження: відносини між Китаєм і Росією з 2022 року.

Стаття присвячена дослідженню еволюції відносин між Китаєм і Росією з початку повномасштабної війни в Україні. Автор розглядає історичний контекст двосторонніх відносин між Росією та Китаєм, включаючи поворот РФ до Азії, позицію КНР щодо України та зміцнення китайсько-російського партнерства, незважаючи на властиві обмеження. Спираючись на недавні події, автор оцінює амбівалентність Китаю та стратегічні розрахунки щодо конфлікту, включаючи висновки експертних аналітичних досліджень щодо потенційного впливу Пекіна на Москву та його ширших цілей у регіоні.

Ключові слова: *відносини між Китаєм і Росією, російсько-українська війна, стратегічне партнерство, історичний контекст, територіальні суперечки, економічна взаємозалежність, дипломатична неоднозначність, Глобальний Південь.*

China-Russia Relations Since the Start of the War in Ukraine

In the 19th century, like Western powers and Japan, Russia participated in the “Scramble for China”; however, unlike the others, it never returned the vast territories it annexed. After a long and turbulent history of Sino-Russian relations, Mikhail Gorbachev launched the Soviet “turn to Asia” policy in July 1986 with his Vladivostok speech. Addressing the Chinese directly, he declared, “I would like to dwell on the most important issue in our relations. These relations are extremely important for

¹ Цей текст є оновленою версією статті автора, опублікованої Інститутом політики Азійського товариства (Asia Society, Center for China Analysis), Нью-Йорк, США: Andrieu P. China-Russia Relations Since the Start of the War in Ukraine. *Asia Society*. 2025. August 20. URL : <https://asiasociety.org/policy-institute/china-russia-relations-start-war-ukraine>

several reasons, starting from the fact that we are neighbours, that we share the world's longest land border, and that we, our children, and grandchildren are destined to live near each other 'forever and ever'" [1; 2].

This policy was reaffirmed by President Vladimir Putin after he came to power in 2000, reinforced during the annexation of Crimea in 2014, and further intensified following the full-scale invasion of Ukraine in 2022. That year, China and Russia signed lengthy and grandiloquent declarations celebrating their “no-limits friendship,” prominently showcased during commemorations in Moscow marking the 80th anniversary of victory over Nazi Germany. Yet, this no-limits friendship, while rhetorically expansive, has never been formalized and contains several clear limitations — limitations that the current U.S. administration has unsuccessfully attempted to exploit.

This paper examines the China-Russia relationship and its often complex and contradictory evolution. The strategic dynamic between these two Eurasian powers has produced a partnership further solidified by Russia's aggression in Ukraine, despite Beijing's attempts to mediate the conflict. While the strength of this partnership may make it appear unbreakable, it should not preclude continued dialogue between China and the West — particularly the European Union and its member states. The EU–China summit held in Beijing on July 24, 2025, however, did not yield the expected results in this regard.

Historical Context

To understand today's Sino-Russian relationship, it is necessary to review key historical milestones. Separated for centuries by harsh deserts, dense forests, and imposing mountains, early Chinese and Russian entities had minimal direct interaction — primarily through commerce — before the 16th century. In the 13th century, the Golden Horde (with the Chagatai Khanate in Central Asia, the Ilkhanate in Persia, and Kublai's khanate (i.e., the Yuan dynasty), a Mongol khanate led by Genghis Khan's grandson Batu, conquered the Russian principalities [3]. Around the same time, another grandson, Kublai Khan, subjugated China and established the Yuan dynasty. The Pax Mongolica that followed only partially bridged the vast cultural and civilizational gap between the two regions.

The first Russian to refer explicitly to China may have been the merchant Afanasy Nikitin, in his 15th-century travelogue, *A Journey Beyond the Three Seas*. Later, Tsar Ivan the Terrible recognised the importance of developing relations with China [4]. Direct contact between China and Muscovy — and later the Russian Empire — began in the early 17th century with Russia's expansion into Siberia, the Pacific, and Central Asia.

Initial conflicts arose when Russian settlers moved into the Lake Baikal and Amur River regions, which were home to Siberian tribes under Qing imperial authority. However, the Qing dynasty, adhering to a hierarchical worldview, did not treat the Russians as equals but as “barbarians.” It took nearly two centuries for Russia to establish sustained diplomatic relations with the Qing court [5].

The first formal agreements between the two powers were the Treaty of Nerchinsk (1689) and the Treaty of Kyakhta (1727). These were followed by a series

of “unequal treaties,” from the Chinese perspective, including the Treaties of Aigun (1858), Beijing (1860), and Saint Petersburg (1881), as well as those in Central Asia, such as the Treaty of Chuguchak (1884) [6; 7]. These confirmed Russia’s annexation of territories that Beijing considered its own. With the construction of the southeastern branch of the Trans-Siberian Railway to link Vladivostok and Port Arthur directly, bypassing Khabarovsk, Russia took control of Manchuria and the Liaodong Peninsula.

Despite proclaiming an anti-imperialist ideology after 1917, Soviet Russia never returned the nearly two million square kilometers it annexed. Lenin, despite his revolutionary ideals and support for the Chinese revolution, did not reverse the territorial acquisitions. Stalin, resuming the imperial traditions of the Tsarist regime, maintained a pragmatic nationalist stance and balanced support for both the Chinese Nationalists and Communists during Japan’s invasion of China in the 1930s. This ambivalence ended only in 1945, when the Soviet army entered Manchuria and shifted full support to the Chinese Communist Party, paving the way for the founding of the People’s Republic of China (PRC) in 1949.

The Soviet Union was quick to recognize the new Chinese government, but the relationship was marked by underlying mistrust. Stalin saw Mao as an unreliable “margarine Communist,” and after Stalin’s death, Mao held Khrushchev and Brezhnev in contempt. He labelled the Soviet Union as “revisionist” and “social imperialist” while pressing for China’s territorial claims. In turn, the Soviets viewed China, particularly during the Cultural Revolution, as dangerously “deviationist and leftist” [8]. At its core, the conflict stemmed from a clash of egos and a struggle for leadership within the international Communist and anti-imperialist movement.

Tensions between the two powers escalated to the point of near-nuclear conflict in 1969. This confrontation began to subside only with the emergence of two pragmatic leaders — Mikhail Gorbachev in Moscow and Deng Xiaoping in Beijing — who moved toward more constructive bilateral engagement. The relationship was then redefined based on “three don’ts” and “three do’s.” (The three don’ts were “not to establish alliances, not to oppose one another, and not to act against a third party,” and the three do’s were “to be good neighbours, good partners, and good friends” [9]). One central sticking point — the Sino-Soviet border dispute — was set aside by Deng as a conciliatory gesture. The issue was formally resolved through agreements signed on October 14, 2003, and July 21, 2008.

Nevertheless, the memory of the territorial annexations remains vivid in Chinese public consciousness. Beijing periodically publishes maps that depict these areas — including cities like Vladivostok (referred to as Haishenwai) — as historically Chinese territory. As British travel writer Colin Thubron notes, “Even now, the Chinese have not formally retracted their claim to the territory seized by imperial Russia north of the Amur (Heilongjiang in Chinese)... The Heilongjiang, like all the greatest waters of China, flows west-east, an axis still deep in Chinese thinking, and this geographical trajectory might suggest that the river belongs to China” [10]. Thus, the territorial question continues to be present in the collective psyche of the Chinese, while sometimes feeding an irrational fear among a minority of Russians. These psychological elements will undoubtedly continue to leave their mark on future Russian-Chinese relations.

Russia’s “Eastward Turn” Toward China

Russia’s pivot toward the Asia-Pacific began in the late Soviet era, under Gorbachev — most notably with his 1986 Vladivostok speech — and continued under Yeltsin [11]. Vladimir Putin, after assuming power in 2000, and Xi Jinping, who rose to power in 2012, gave this reorientation a distinctly ideological and geopolitical dimension. It gained new urgency in 2014 following Russia’s annexation of Crimea and the intervention in Donbas.

During this period, bilateral relations underwent significant deepening. Several factors contributed to this evolution. Central among them is the close personal relationship between Putin and Xi, who have met over forty times — prompting some observers to describe their dynamic as a political “bromance” [12]. There is also strong ideological compatibility: both countries oppose Western liberalism and challenge American “hegemony.” As nuclear powers and permanent members of the UN Security Council, they share overlapping strategic visions [13]. Economically, their roles are complementary — Russia as a resource supplier and China as an industrial and technological powerhouse. Strategically, China benefits from the geographic depth Russia provides in the north, especially as Beijing manages tensions in Taiwan and the South China Sea. This strategic alignment has led to regular joint military exercises across all three domains: land, air, and sea.

Russia’s “Eastward Turn” accelerated following its invasion of Ukraine in February 2022. Faced with harsh Western sanctions and the loss of European energy markets, Moscow was compelled to intensify its economic, political, and ideological alignment with China.

On February 4, 2022, two weeks before the invasion, Putin and Xi signed a major declaration in Beijing titled “Joint Statement of the Russian Federation and the People’s Republic of China on International Relations: Entering a New Era and Global Sustainable Development.” In the characteristically grandiose language favoured by both capitals, the statement proclaimed that the new relationship between Russia and China was “superior to the political and military alliances of the Cold War era.” It emphasised that their friendship had “no limits,” that “no areas of cooperation are forbidden,” and that their growing strategic coordination was neither directed against third parties nor constrained by changes in the global environment [14]. This declaration was followed by others, all equally grandiloquent, though the “no forbidden areas” of cooperation are not always mentioned [15]. Xi’s state visit to Moscow from May 8 to 10, commemorating the 80th anniversary of the victory over Nazi Germany, resulted in the signing of several documents with the Russian president [16]. Russia welcomed some twenty heads of state and government, including Xi, as guests of honour for the May 9 military parade. Chinese troops marched through Red Square in Moscow.

Diplomatically, while clear about their political objectives, these documents contain no binding provisions that would formalize an alliance or require the signing of a treaty, creating strategic ambiguity. In a way, the two countries have become “allies without a treaty.” (The 2001 Treaty of Good-Neighborliness and Friendly Cooperation, extended in 2021 for another 20 years, responds perfectly to the current international

situation [17]). Their relationship has thus evolved beyond a simple “axis of convenience,” as British scholar Bobo Lo wrote in 2008 [18]. However, they have not yet established a formal alliance like the Sino-Soviet Treaty of Friendship, Alliance, and Mutual Assistance, signed by Mao and Stalin in February 1950 — a painful memory for the Chinese. This text obliged the young PRC to grant the Soviet Union exclusive access to its economic and industrial activities in Manchuria and Xinjiang, signalled China’s complete alignment with the USSR, and closed the door on any rapprochement with the United States.

The new type of relations between Moscow and Beijing seems better suited to the current fluidity of the international landscape.

China and Ukraine

The Russian invasion of Ukraine caused China to lose an important partner in Eastern Europe. Sino-Ukrainian relations were relatively good before the Russian invasion. Beijing had recognised the new Ukraine in January 1992, shortly after its independence. Subsequently, Sino-Ukrainian relations fluctuated depending on the Ukrainian presidents. They were excellent under the presidency of pro-Russian Viktor Yanukovich, who hosted his counterpart Hu Jintao in Kyiv for a state visit. In 2013, Ukraine became a “strategic partner” of China, and its head of state visited Beijing that same year. But political ties cooled during the dramatic events of the 2014 Euromaidan protests in Kyiv. This large-scale, violent movement was in response to President Yanukovich’s decision not to sign a political association and free trade agreement with the European Union, under pressure from Moscow, and instead assume closer ties with Russia. While Yanukovich fled to Russia, these events triggered Russia’s annexation of Crimea and armed intervention in southern and eastern Ukraine. China adopted an ambiguous position, torn between its support for Moscow and its desire to respect the principle of non-interference in the affairs of other states. Despite a desire to maintain relations with its Russian ally, Beijing has not recognised the annexation of Crimea or other Ukrainian oblasts [12].

These political changes have not prevented Ukraine from becoming an important economic partner of China. By 2020, China had replaced Russia as Ukraine’s largest trading partner. In addition to corn and aircraft engines, China purchased military equipment from Ukraine, including the hull of China’s first aircraft carrier, the *Liaoning*. In 2016, Beijing attempted to purchase Ukrainian aerospace giant Motor Sich, which Kyiv ultimately nationalised under pressure from Washington. (This stance should not prevent Russia from supporting a possible Chinese action against Taiwan, since both China and Russia view it as a Chinese province that should be reunited with the mainland).

Chinese direct investment amounted to \$150 million in 2019 and \$75.5 million in the first three quarters of the following year. Loans granted by Beijing to Kyiv totalled nearly \$7 billion [19] and mainly focused on the infrastructure, transportation, and energy sectors. Ukraine viewed itself as the natural gateway to Europe for China’s Belt and Road Initiative via the “Northern Corridor” through Russian territory, taking advantage of the favourable customs regime established by the 2016 Deep and

Comprehensive Free Trade Agreement with the European Union. The Russian invasion put an end to this project [20].

Beijing appears to have been taken by surprise by the Russian invasion [12; 21]. It is unclear to what extent Putin warned Xi of this attack during his visit to Beijing in February 2022. Chinese officials also appear to have been taken aback by Russia's initial setbacks in the conflict.² Despite this, Beijing adopted a rather ambivalent “pro-Russian neutrality.” Admittedly, the invasion contradicted the principles of international law that China claims to uphold. Yet, China's interests in maintaining the strategic partnership with Russia outweigh these contradictions. In this context, China has no interest in either a total Russian defeat or a decisive Russian victory in Ukraine. As China's top diplomat, Wang Yi, reportedly told a senior EU official during a recent European visit, “Beijing [does] not want to see a Russian loss in Ukraine because it fears the United States would then shift its whole focus to Beijing” [23]. From this perspective, the prolongation of the war serves China's strategic interests.

The Sino-Russian partnership now extends far beyond the battlefield in Ukraine, as illustrated by the growing volume of trade and deepening energy interdependence between Moscow and Beijing. More broadly, Russia continues to serve as a useful partner for China, not only in securing regime stability at home and regional stability in Central Asia but also in helping Beijing rally support across the Global South and promote an alternative to the Western-led global order. Furthermore, the methods Moscow has developed to circumvent Western sanctions may prove invaluable to Beijing in a potential Taiwan conflict.

For the West, however, China's firm stance has led to a diplomatic stalemate. In Washington's case, any peace initiative regarding Ukraine now appears unlikely given Putin's determination to continue the war and consistent Chinese support. As for the European Union, the ongoing rhetorical balance of labelling China simultaneously as a “partner for cooperation,” “economic competitor,” and “systemic rival” has changed little despite Beijing's charm offensive. Progress remains stalled on nearly all major international issues, including Ukraine, Russia, and North Korea. Even on trade, China has offered only marginal, largely symbolic concessions, such as on French cognac and rare earth exports. Climate, environmental issues, and public health appear to provide several areas of common ground for cooperation.

Still, opportunities for dialogue remain, even though the EU-China Summit on July 24, 2025, in Beijing, marking the 50th anniversary of diplomatic relations, fell short of expectations. For the European Union, it is vital to convey a clear message to Beijing that Russian aggression in Ukraine — whether advancing or retreating — continues to represent a fundamental threat to European security [24].

China's 12-point peace plan, issued in 2023, emphasizes respect for territorial integrity; yet, Beijing has avoided directly pressuring Russia to withdraw from

² “A careful examination of the events suggests that China was, in fact, played... Before Russia sent troops to Donetsk and Luhansk on February 21, the Chinese policy community did not believe that Russia was going to invade Ukraine... The only prominent Chinese scholar who publicly predicted a war between Russia and Ukraine was Professor Tang Shiping from Fudan University. Based on the model about state behavior that he developed, he predicted that there was a significant probability that Russia would invade Ukraine before the end of May” [22].

occupied territories [25]. Analysts note that China has left little ambiguity in its stance on sovereignty, as evidenced by its non-recognition of Kosovo's independence or the outcomes of the Russia-Georgia war [26]. However, China is not a direct party to the conflict and views any overt condemnation of Russia as unlikely to yield peace, given Moscow's determination.

Experts suggest that China could leverage its influence as a leader in the Global South to advocate for diplomatic resolutions, potentially through the deployment of monitoring missions or UN Security Council resolutions [26]. Nevertheless, Beijing remains goal-oriented, calculating risks and opportunities, and is unlikely to act ambitiously amid uncertainties, including the unpredictable U.S. policy under President Trump [27].

Forty months into the war, divisions persist within China's strategic community on the conflict's origins and Beijing's response. Some view it as a violation of Ukraine's sovereignty, aligning with China's historical empathy for invaded nations, while others see it as a response to Western encroachment post-Cold War [26]. This internal ambivalence is mirrored in China's diplomacy, which supports Russia's security concerns without endorsing territorial changes.

Beijing seeks a stable resolution but is constrained by its close ties with Russia, limiting its mediation role. A successful peace brokerage could enhance China's global image and promote multipolarity; however, China is reluctant to pressure Moscow for concessions [26]. The war's prolongation exacerbates tensions with Europe, but Beijing prioritises its partnership with Russia over aligning with Western positions [28].³

The partnership has deepened through joint initiatives, such as the "Friends for Peace" group at the UN, aimed at the Global South and BRICS [27]. Reports of Chinese nationals fighting for Russia highlight potential frictions, although these are unverified [30; 31]. Meanwhile, Russia's alliances, like with North Korea, underscore the broader axis [32]. Xi's visits to Moscow reveal vulnerabilities but resilience [33, 34].

Trade reached a record \$250 billion in 2024 but fell 9% in early 2025 due to sanctions [35]. Alignment persists, though with divergences, as mapped in recent analyses [36]. Weaknesses include mistrust and asymmetry [37; 38; 39; 40]. Energy ties stagnate, with Power of Siberia 2 delayed [41; 42; 43]. Economic interdependence is deeper than perceived [44]. UN voting alignment has declined [45; 37]. Public opinion in Russia views China positively, but intelligence shows suspicion [46; 47]. U.S. views remain negative [48]. Trump's policies may benefit the duo [49; 50]. Payment issues persist [51].

Conclusion

The China-Russia relationship embodies deep ambivalence, rooted in historical mistrust yet driven by pragmatic strategic alignment amid shared challenges from the US and global shifts. This partnership has strengthened since Russia's invasion of

³ This latest document, which Algeria has joined, appears primarily aimed at the Global South and the BRICS countries, where China is the only "heavyweight" capable of exerting real influence in favor of its interests. For more information, see: [29].

Ukraine, with Beijing supporting Moscow while avoiding a decisive outcome that could shift Western focus. As China's top diplomat, Wang Yi reportedly told a senior EU official, Beijing does not want a Russian loss in Ukraine, fearing the US would then target China fully [52]. Beyond Ukraine, the alliance extends to trade, energy, and rallying the Global South against Western dominance, potentially aiding Beijing in future scenarios like Taiwan. For the West, this creates a diplomatic impasse, with limited progress on key issues despite ongoing EU-China dialogues. Europe must emphasize that Russian aggression remains a core threat to its security, while exploring cooperation in areas like climate and health.

Acknowledgement. This adapted and updated version of the author's article is made available to the Ukrainian public with the kind authorisation of the *Asia Society, Center for China Analysis*.

References

1. Perkovich G. The Soviet Union: Moscow Turns East: The Soviet Union Is Also an Asian and Pacific Country. *The Atlantic*. 1987. December. URL: <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/1987/12/the-soviet-union-moscow-turns-east/305057/>
2. Gabuev A. Russia's Policy Towards China: Key Players and the Decision-Making Process. *Carnegie Endowment for International Peace*. 2015. 5 March. URL: <https://carnegieendowment.org/posts/2015/03/russias-policy-towards-china-key-players-and-the-decision-making-process>
3. Favereau M. *The Horde: How the Mongols Changed the World*. Cambridge : Harvard University Press, 2021.
4. Heller M. *History of the Russian Empire: From Rurik to Nicholas II*. Nanjing : Yilin Press, 2023.
5. Fairbank J.K. *The Chinese World Order: Traditional China's Foreign Relations*. Cambridge : Harvard University Press, 1968.
6. Goodman J.O. *China's Borders with Russia in the Northeast: Unequal Treaties and Large Territorial Losses*. Spartanburg : CreateSpace, 2017.
7. Ames T. What Was Russia's Involvement in the Opium Wars? *History Hit*. 2021. 18 January. URL: <https://www.historyhit.com/russias-spoils-from-the-opium-wars-vladivostok-and-the-golden-horn-bay>
8. Fejtö F. *Chine-URSS: La fin d'une hégémonie*. Paris : Plon, 1964.
9. Lukin A. *China and Russia: The New Rapprochement*. Cambridge : Polity Press, 2018.
10. Thubron C. *The Amur River: Between Russia and China*. London : Chatto & Windus, 2021.
11. Korolev A. Russia's Reorientation to Asia: Causes and Strategic Implications. *Pacific Affairs*. 2016. Vol. 89, No. 1. P. 53-73.
12. Andrieu P. *Géopolitique des relations russo-chinoises*. Paris : Presses universitaires de France, 2023.
13. Leahy J., Seddon M. China's Xi Jinping Likens 'U.S. Hegemony' to 'Fascist Forces' Ahead of Vladimir Putin Summit. *The Financial Times*. 2025. 8 May. URL: <https://www.ft.com/content/9e5366af-ee4a-4771-9138-6ac17b6a06ff>

14. Joint Statement of the Russian Federation and the People's Republic of China on the International Relations Entering a New Era and the Global Sustainable Development. *President of Russia*. 2022. 4 February. URL: <http://en.kremlin.ru/supplement/5770>
15. Xi, Putin Agree to Deepen Comprehensive Strategic Partnership of Coordination for New Era. *State Council Information Office of the PRC*. 2023. 22 March. URL: https://english.www.gov.cn/news/topnews/202303/22/content_WS641a5bd5c6d0f528699db7c2.html
16. Joint Statement by the Russian Federation and the People's Republic of China on Global Strategic Stability. *President of Russia*. 2025. 8 May. URL: <http://en.kremlin.ru/supplement/6310>
17. Wishnick E. Strategic Ambiguity and the Deterrent Value of Sino-Russian Partnership. *China Aerospace Studies Institute*. 2022. 31 October. URL: <https://www.airuniversity.af.edu/Portals/10/CASI/documents/Research/SAP/2022-10-31%20Strategic%20Ambiguity%20and%20the%20Deterrent%20Value%20of%20Sino-Russian%20Partnership.pdf>
18. Lo B. *Axis of Convenience: Moscow, Beijing, and the New Geopolitics*. Washington, D.C. : Brookings Institution, 2008.
19. Skrypchenko M. Ukraine's Delicate Balancing Act with China. *Carnegie Endowment for International Peace*. 2023. 20 July. URL: <https://carnegieendowment.org/posts/2023/07/ukraines-delicate-balancing-act-with-china>
20. China's Business and Economic Interests in Ukraine. *Reuters*. 2022. 23 February. URL: <https://www.reuters.com/business/autos-transportation/chinas-business-economic-interests-ukraine-2022-02-23>
21. Wishnick E. China's Belt and Road Loses a Notch and Gains a Bump. *CNA*. 2022. 9 May. URL: <https://www.cna.org/our-media/indepth/2022/05/chinas-belt-and-road-loses-a-notch-and-gains-a-bump>
22. Yun Sun. Ukraine: Did China Have a Clue? *Stimson Center*. 2022. 28 February. URL: <https://www.stimson.org/2022/ukraine-did-china-have-a-clue>
23. Nakashima E., Zhao L., Klimkin P., Ciamarella E. Is China Willing to Influence Russia on the Ukraine War? *Carnegie Endowment for International Peace*. Washington, 2025. 4 March. URL: <https://carnegieendowment.org/posts/2025/03/is-china-willing-to-influence-russia-on-the-ukraine-war?lang=en>
24. Feng J. China Surprised by Russia's Military Failures in Ukraine: CIA Director. *Newsweek*. 2022. 10 May. URL: <https://www.newsweek.com/china-taiwan-russia-ukraine-cia-director-william-burns-1707230>
25. China's Position on Political Settlement of Ukraine Crisis. *CGTN*. 2023. 24 February. URL: <https://news.cgtn.com/news/2023-02-24/Full-text-China-s-Position-on-Political-Settlement-of-the-Ukraine-Crisis-1hZ0z0z0z0k/index.html>
26. Da Wei. What Does China Want in Ukraine? Beijing's Ambivalence Is Limiting Its Role. *Foreign Affairs*. 2025. 29 July. URL: <https://www.foreignaffairs.com/china/what-does-china-want-ukraine>
27. Sim D. Chinese Envoy's Europe Trip a 'Search for Common Ground' on Ukraine War, Analysts Say. *South China Morning Post*. 2023. 31 May. URL: <https://www.scmp.com/news/asia/south-china-morning-post/article/3105000/chinese-envoy-europe-trip-search-common-ground-ukraine-war-analysts-say>

- <https://www.scmp.com/news/china/diplomacy/article/3222450/chinese-envoys-europe-trip-search-common-ground-ukraine-war-analysts-say>
28. “Friends for Peace” Group on the Ukraine Crisis Set Up in the United Nations. *Ministry of Foreign Affairs (PRC)*. 2024. 28 September. URL: https://www.mfa.gov.cn/eng/wjzbhd/202409/t20240929_11500459.html
 29. Andrieu P. Le Sud global face à la guerre d’Ukraine”. *Politique étrangère*. 2024. No. 1. P. 65-76.
 30. Wong T. Zelensky Claims 155 Chinese Fighting for Russia in Ukraine. *BBC*. 2025. 10 April. URL: <https://www.bbc.com/news/articles/c1wdd228953o>
 31. Wishnick E. The Chinese Mercenaries Fighting Russia’s War in Ukraine. *Diplomat*. 2025. 1 May. URL: <https://thediplomat.com/2025/05/the-chinese-mercenaries-fighting-russias-war-in-ukraine>
 32. Gordon A., Ewe K. Putin and Kim Embrace New Era of Alliance, Signing Mutual Defense Pact in North Korea. *Time*. 2024. 20 June. URL: <https://time.com/6989692/russia-north-korea-putin-trip>
 33. Kim P.M. Xi Jinping’s Moscow Visit Highlights China’s Strategic Vulnerabilities. *Brookings Institution*. 2025. 5 May. URL: <https://www.brookings.edu/articles/xi-jinpings-moscow-visit-highlights-chinas-strategic-vulnerabilities>
 34. Wishnick E. The Xi-Putin Summit: A Display of China-Russia Resilience on Victory Day. *Diplomat*. 2025. 17 May. URL: <https://thediplomat.com/2025/05/the-xi-putin-summit-a-display-of-china-russia-resilience-on-victory-day>
 35. China-Russia Trade Hit Record High in 2024. *Moscow Times*. 2025. 13 January. URL: <https://www.themoscowtimes.com/2025/01/13/china-russia-trade-hit-record-high-in-2024-a87890>
 36. Russia-China Trade Falls 9% in First Half of 2025. *Moscow Times*. 2025. 14 July. URL: <https://www.themoscowtimes.com/2025/07/14/russia-china-trade-falls-9-in-first-half-of-2025-a89798>
 37. Soong C. China-Russia Alignment – A Shared Vision, Without Fully Seeing Eye to Eye. *Mercator Institute for China Studies (MERICS)*. 2025. 7 May. URL: <https://merics.org/en/comment/china-russia-alignment-shared-vision-without-fully-seeing-eye-eye>
 38. What Are the Weaknesses of the China-Russia Relationship? *Center for Strategic and International Studies*. China Power Project. 2023. 9 November. URL: <https://chinapower.csis.org/china-russia-relationship-weaknesses-mistrust>
 39. Kaczmarek M., Kuhrt N. Putin and Xi: Beijing Belt and Road Meeting Highlighted Russia’s Role as China’s Junior Partner. *The Conversation*. 2023. 24 October. URL: <https://theconversation.com/putin-and-xi-beijing-belt-and-road-meeting-highlighted-russias-role-as-chinas-junior-partner-216187>
 40. Rudnik F. China-Russia Trade: Asymmetrical, Yet Indispensable. *MERICs*. 2025. 7 May. URL: <https://merics.org/en/report/china-russia-trade-asymmetrical-yet-indispensable>
 41. Nakhle C. Dethroning Russia’s Gas Hegemony. *Crystal Energy*. 2025. 5 February. URL: <https://www.crystalenergy.com/dethroning-russias-gas-hegemony>
 42. As Power of Siberia 2 Pipeline Stagnates, So Do Russia’s Hopes for Pivoting Gas Exports Eastward. *Moscow Times*. 2024. 20 June. URL: <https://www.themoscowtimes.com/2024/06/20/as-power-of-siberia-2-pipeline-stagnates-so-do-russias-hopes-for-pivoting-gas-exports-eastward-a87890>

- <https://www.themoscowtimes.com/2024/06/20/as-power-of-siberia-2-pipeline-stagnates-so-do-russias-hopes-for-pivoting-gas-exports-eastward-a85845>
43. China Spikes Kremlin's Proposed Power of Siberia 2 Alternative. *Moscow Times*. 2025. 17 April. URL: <https://www.themoscowtimes.com/2025/04/17/china-spikes-kremlins-proposed-power-of-siberia-2-alternative-a88767>
 44. Chabarovskaya N. Going Steady: China and Russia's Economic Ties Are Deeper than Washington Thinks. *Center for European Policy Analysis*. 2025. 16 June. URL: <https://cepa.org/comprehensive-reports/going-steady-china-and-russias-economic-ties-are-deeper-than-washington-thinks>
 45. Voting Alignment Between China and Russia Has Declined in the United Nations. China-Russia Dashboard: A Special Relationship in Facts and Figures. *MERICs*. 2025. 7 May. URL: <https://meric.org/en/china-russia-dashboard-facts-and-figures-special-relationship>
 46. Волков Д. Образ Китая в российском общественном мнении. *Левада-Центр*. 2024. 12 декабря. URL: <https://www.levada.ru/2024/12/12/obraz-kitaya-v-rossijskom-obshhestvennom-mnenii>
 47. Judah J., Sonne P., Troianovski A. Secret Russian Intelligence Document Shows Deep Suspicion of China. *The New York Times*. 2025. 7 June. URL: <https://www.nytimes.com/2025/06/07/world/europe/china-russia-spies-documents-putin-war.html>
 48. Fagan M., Poushter J., Gubbla S. How Americans View Russia and Putin. Republican Opinion Shifts on Russia-Ukraine War. *Pew Research Center*. 2025. 17 April. URL: <https://www.pewresearch.org/global/2025/04/17/how-americans-view-russia-and-putin>
 49. Andrieu P. "Reverse Kissinger" or Status Quo: What Trump 2.0 Means for the China-Russia Relationship. *The Geopolitics (TGP)*. 2025. 4 March. URL: <https://thegeopolitics.com/reverse-kissinger-or-status-quo-what-trump-2-0-means-for-the-china-russia-relationship>
 50. Korostikov M. A Protracted U.S.-China Trade War Would Be a Gift to Moscow. *Carnegie Endowment for International Peace. Politika*. 2025. 13 May. URL: <https://carnegieendowment.org/russia-eurasia/politika/2025/05/russia-china-trade-wars-opportunities>
 51. Tan H. Russia Economy: Nearly All Chinese Banks Refusing to Process Payments from Russia, Report Says. *Business Insider*. 2024. 12 August. URL: <https://www.businessinsider.com/russia-economy-all-china-banks-refuse-yuan-ruble-transfers-sanctions-2024-8>
 52. Birmingham F. China Tells EU It Does Not Want to See Russia Lose Its War in Ukraine: Sources. *South China Morning Post*. 2025. 4 July. URL: <https://www.scmp.com/news/china/diplomacy/article/3316875/china-tells-eu-it-does-not-want-see-russia-lose-its-war-ukraine-sources>

КРАЇНИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ АЗІЇ ЯК ОБ'ЄКТ РОСІЙСЬКО-КИТАЙСЬКИХ ВІДНОСИН

В статті розглянуто основні напрямки зовнішньої політики Росії та КНР стосовно країн Центральної Азії в умовах російської агресії щодо України. Зокрема доводиться, що, незважаючи на проголошене між РФ і КНР «стратегічне партнерство», нинішні китайсько-російські відносини є відносинами, в основі яких лежить в першу чергу стратегічний розрахунок, а не офіційно проголошені зальні ідеали чи цінності. У Китаю та Росії принципово різне бачення побудови світового порядку. Окрім того, в нинішніх російсько-китайських відносинах існує ціла низка сфер, які і надалі залишаються об'єктом їхнього зовнішньополітичного протистояння та конкуренції. Однією з таких сфер є країни Центральної Азії.

Якщо РФ і надалі намагається зберегти свій вплив на центральноазійський регіон то КНР через поглиблення співпраці з країнами Центральної Азії, в першу чергу в економічній сфері, намагається розбудувати з цими державами паралельне Росії партнерство без участі Москви. Загалом в статті робиться узагальнюючий висновок, що і КНР і РФ мають в Центральній Азії суперечливі економічні та політичні інтереси, а тому і надалі продовжуватимуть вести приховану боротьбу за вплив.

Ключові слова: Росія, Китай, зовнішня політика, країни Центральної Азії, російська агресія, партнерство, конкуренція.

Tsapko O.M. Central Asian countries as an object of Russian-Chinese relations.

The article delves into the main directions of Russia and China's foreign policies towards the countries of Central Asia amidst Russian aggression towards Ukraine. In particular, it argues that despite the proclaimed "strategic partnership" between Russia and China, current Sino-Russian relations are primarily based on strategic calculations rather than officially declared common ideals or values. China and Russia have fundamentally different visions of the world order. Furthermore, there are several spheres in current Russian-Chinese relations that remain objects of their foreign policy rivalry and competition. One such sphere is the countries of Central Asia.

While Russia continues to seek to maintain its influence in the Central Asian region, China, by deepening cooperation with Central Asian countries, primarily in the economic sphere, seeks to build parallel partnerships with these states without Moscow's involvement. Overall, the article makes the general conclusion that both China and Russia have conflicting economic and political interests in Central Asia and will therefore continue to engage in covert struggles for influence.

Keywords: Russia, China, foreign policy, Central Asian countries, Russian aggression, partnership, competition.

Актуальність теми. В умовах суттєвих геополітичних змін, які були спричинені російською агресією щодо України, проблема російсько-китайських взаємин набирає дедалі більшої актуальності. Війна Росії проти України з одного боку призвела до консолідації демократичного світу, з іншого ж боку намітилася тенденція зближення авторитарних та тоталітарних режимів. Ця тенденція особливо помітна у нинішніх російсько-китайських відносинах. Так, у відносинах з Росією КНР дотримується принципів «стратегічного партнерства», а за двадцять днів до початку широкомасштабного вторгнення в Україну, Росія та Китай проголосили «партнерство без кордонів». На сьогодні КНР, попри офіційні заяви його керівництва, проявляє свою зовнішньополітичну непослідовність у наданні політичної оцінки російському повномасштабному вторгненню на територію України та злочинам, які творять російські війська на тимчасово окупованій території України. Зокрема, Китай відмовляється визнавати напад Росії на Україну, як агресію, називаючи це «українським питанням» чи «українським конфліктом». Саме ж міністерство закордонних справ КНР закликає обидві сторони «виявити стриманість».

Така, лояльна по відношенню до Росії політика КНР пояснюється тим, що, на відміну від складної діалектики відносин між США і КНР, російсько-китайські зв'язки виглядають стабільнішими, особливо у економічній та військово-технічній сферах.

Однак, як показав подальший перебіг подій, у відносинах між КНР і РФ все не так однозначно. Згодом, китайському керівництву стало зрозумілим, що довготривале продовження війни в Україні не відповідає їхнім інтересам. Керівництво КНР було розчароване як військовим потенціалом так і якісною складовою російських збройних сил. Окрім того, керівництво КНР змушене було реагувати на застереження з боку країн Заходу щодо згортання відносин з Пекіном у випадку надання підтримки російським окупантам.

Окрім того, на сьогодні стає цілком очевидним те, що нинішнє китайсько-російське партнерство – це абсолютно несентиментальні відносини, в основі яких лежить в першу чергу стратегічний розрахунок, а не сповідувані зальні ідеали чи цінності.

Війна показала, що у Китаю та Росії принципово різне бачення побудови світового порядку. Якщо Росія прагне змінити існуючу міжнародну систему, то Китай навпаки, намагається максимально використати її в своїх інтересах. Окрім того, в Китаю і РФ, незважаючи на їхнє зближення, і надалі зберігається ціла низка сфер, які і надалі залишаються об'єктом їхнього зовнішньополітичного протистояння. Однією з таких сфер є країни Центральної Азії.

Ступінь дослідження теми. Питання російської і китайської зовнішньої політики щодо країн Центральної Азії досліджувалися в наукових працях вітчизняних вчених – О. Василева, Б. Голянич, С. Даниленка, М.

Дорошка, Р. Жангожі, О. Кондратенка, Т. Метельової, М. Мурашкіної, Б. Парахонського та ін. Окремі аспекти досліджуваної нами теми також розкриваються у працях А. Бульвінського, Н. Городньої, Т. Лященко, О. Олійника тощо.

Проблеми сучасної зовнішньої політики КНР щодо країн Центральної Азії висвітлювалися у працях китайських вчених: Лі Сіна, Ма Бо, Чжао Хуашена тощо. Стосовно дослідження зовнішньої політики країн Центральної Азії, слід відзначити праці С. Акімбекова, А. Нурші, Н. Омарова, К. Сироежкіна, Г. Чуфріна тощо.

Однак, незважаючи на суттєвий науковий доробок вищезазначених дослідників, питання Сучасні процеси розвитку ЦА досить активно вивчають китайські вчені – Лі Сін, Лі Фенлін, Ма Бо, Фен Шаолей, Чжао Хуашен та ін. Поряд з цим, слід відзначити доробок науковців з країн ЦА, зокрема С. Акімбекова, М. Лаумуліна, А. Нурші, Н. Омарова, К. Сироежкіна, Г. Чуфріна та ін. Сучасні процеси розвитку ЦА досить активно вивчають китайські вчені – Лі Сін, Лі Фенлін, Ма Бо, Фен Шаолей, Чжао Хуашен та ін. Поряд з цим, слід відзначити доробок науковців з країн ЦА, зокрема С. Акімбекова, М. Лаумуліна, А. Нурші, Н. Омарова, К. Сироежкіна, Г. Чуфріна та ін.

Мета статті полягає у дослідженні країн Центральної Азії, як сфери зовнішньополітичних інтересів Росії і Китаю, визначенні основних форм та методів, при допомозі яких ці країни реалізують свою політику в регіоні.

Виклад основного матеріалу. Країни Центральної Азії на сьогодні представляють великий інтерес з боку світових країн лідерів в першу чергу завдяки своєму вигідному географічному положенні на шляхах між Сходом і Заходом. Поряд з цим, регіон виділяється ще й багатством паливно-енергетичних ресурсів та значними покладами різноманітних видів рудних та нерудних корисних копалин. Таджикистан та Киргизстан також володіють потужним гідроенергетичним потенціалом. Тому, цей регіон є об'єктом, за рахунок якого Росія і Китай намагаються реалізувати свої зовнішньополітичні та зовнішньоекономічні інтереси.

Росія на сьогодні розглядає Центральну Азію, як сферу свого монопольного військово-політичного, економічного та культурно-ціннісного домінування. Як показують опрацьовані нами джерела, після початку російського повномасштабного вторгнення в Україну 24 лютого 2022 р. Росія не тільки не послабила свій вплив в ЦА, а й за багатьма показниками він в регіоні навіть посилюється. Доказом цьому перш за все є той факт, що незважаючи на повномасштабну війну Росії проти України, порушення міжнародного права та масові військові злочини Росії в Україні, країни ЦА і надалі залишаються членами інтегральних об'єднань, я яких керівна роль відводить ся Росії. Особливо це стосується таких організацій, як ШОС (усі країни ЦА), ОДКБ (Казахстан, Киргизстан, Таджикистан), ЄАЕС (Казахстан, Киргизстан). Так наприклад, Казахстан, Киргизстан та Таджикистан як члени ОДКБ, протягом 2022 р. брали участь майже в усіх заходах цієї організації (самітах та військових навчаннях), а також вдосконалювали свою

нормативно-правову базу, яка стосується технічного забезпечення та участі в миротворчих операціях ОДКБ [1].

По-друге, силові відомства країн Центральної Азії здебільшого використовують зброю та військову техніку радянського та російського виробництва, що також сприяє посиленню військово-політичного впливу Росії на ці країни. Також, необхідно зазначити, що на території центральноазійських країн, зокрема в Казахстані, Таджикистані, Киргизстані по сьогоднішній день розташовані російські воєнні об'єкти та підрозділ ФСБ РФ в м. Ош (Киргизстан), що сприяє збереженню постійної військово-політичної присутності в цих країнах.

На сьогоднішній день російські спецслужби, використовуючи міцний взаємозв'язок між РФ і центральноазійськими країнами по військово-безпековій лінії, створили в них, перш за все у силових відомствах, широку агентурну мережу. Все це загалом, створює для нинішньої російської правлячої верхівки додатковий чинник впливу на уряди країн Центральної Азії. У галузі оборонно-промислового комплексу, компанії центральноазійських країн тісно співпрацюють з російськими військовими підприємствами, в тому числі і з тими, які знаходяться в санаційному списку країн Заходу.

У сфері інформаційно-пропагандистській, незважаючи на те, що сучасна російсько-українська війна довела прагнення правлячої верхівки РФ знищувати національну ідентичність, та воєнні дії проти України мають на меті знищення національної ідентичності, що також має місце і стосовно країн ЦА, слід констатувати, що жодна з країн ЦА не обмежила діяльність на своїй території російських ЗМІ, культурних організації (зокрема Фонду «Русский мир», «Фонду Горчакова»), які продовжують висвітлювати російське вторгнення в Україну з позиції Москви, формуючи таким чином вигідну для Росії точку зору в суспільстві [2].

Крім цього, Росія проводить активну роботу щодо відкриття філіалів ВУЗів в країнах Центральної Азії (в 2022 р. було оголошено про започаткування семи нових філіалів до вже наявних 25-ти) [3]. та збільшує квоти на навчання студентів в російських навчальних закладах. Наразі Росія посідає перше місце за обсягами академічної міграції з країн регіону [4] в РФ навчається приблизно 185 тис. студентів із ЦА, з яких приблизно 68 тис. студентів отримують освіту за рахунок російського бюджету. Зазначене дозволяє Росії посилити свій вплив в академічному та експертному середовищі, сформувавши відносно лояльне ставлення молоді до політики РФ [4].

У сфері економічної співпраці Росія залишається і надалі одним із основних партнерів для країн регіону. Після початку російського повномасштабного вторгнення на територію України помітна тенденція стрімкого зростання показників обігу товарів та послуг між РФ та країнами Центральної Азії. Так наприклад, торгівельний обіг РФ з Казахстаном в 2022 р. зріс на 6%, склавши 26 млрд дол. США [5]; з Узбекистаном зріс на 23%, склавши 9,3 млрд дол. США [5], з Киргизстаном на 40,3 %, склавши 3,2

млрд дол. США [6]; з Таджикистаном на 18,3%, склавши 1,4 млрд дол. США [7], з Туркменістаном на 86%, склавши 1,6 млрд дол. США [8].

Вагомими чинником зовнішньої політики РФ щодо країн Центральної Азії залишається значна трудова міграція громадян цих країн до Росії. З одного боку, це частково вирішує проблему безробіття в цих країнах, а з іншого боку грошові надходження від трудових мігрантів слугують основним джерелом валютних надходжень до цих країн, становлячи майже 30 % ВВП їхніх економік. Так зокрема, в 2022 р. надходження від трудових Киргизстану склало 2,8 млрд. дол. США., що становить 27% ВВП країни, Таджикистану відповідно 3,2 млрд. дол., що становить 32% ВВП, Узбекистану 14,5 млрд. дол., що становить 18% ВВП [1].

Все це загалом, створює серйозний механізм тиску на політичне керівництво центральноазійських країн, а також сприяє формуванню позитивного зовнішньополітичного іміджу Росії у свідомості їхніх громадян, для значної частини яких, російське заробітчанство є основним засобом соціально-економічного виживання.

В енергетичній сфері, РФ намагається посилити свою присутність в регіоні шляхом просування будівництва АЕС в Узбекистані та Казахстані. Тут зазначимо, що незважаючи на те, що одним із ключових партнерів зокрема для Казахстану є ЄС, Росія залишається монополістом з доставки продукції на європейський ринок. Зокрема, на Каспійський трубопровідний консорціум припадає 80% нафти, яка є основним експортним продуктом з Казахстану в Європу. Поставка іншої продукції з Казахстану також здійснюється переважно через територію Росії, що дає можливість Москві прямого впливу на економіки, та відповідно політичне керівництво країн регіону [1]. Тим більше, що енергоносії є основним експортним товаром країн Центральної Азії.

Крім зазначеного, Москва намагається посилити свою геополітичну присутність шляхом просування будівництва АЕС в Узбекистані та Казахстані. У випадку реалізації зазначеного проекту це створить додатковий інструмент впливу в енергетиці. Незважаючи на те, що одним із ключових партнерів зокрема для Казахстану є ЄС, Росія залишається монополістом з доставки продукції на європейський ринок. Зокрема, на Каспійський трубопровідний консорціум припадає 80% нафти, яка є основним експортним продуктом з Казахстану в Європу. Поставка іншої продукції з Казахстану також здійснюється переважно через територію Росії, що дає можливість Москві прямого впливу на економіки, та відповідно політичне керівництво країн регіону.

Однак саме у сферах економіки та енергетики, РФ вступає у жорстку конкуренцію з КНР. КНР на сьогодні є найбільш потужною і найбільш впливовою країною Євразії, яка з 2013 р. має другу по величині, після США, економіку світу. Сучасна китайська зовнішньополітична доктрина ґрунтується на тому, що у світовій політиці намітилася тенденція до формування багатополюсного світу, тому в основі нового зовнішньополітичного курсу Китаю повинна лежати ідея «комплексної

державної могутності» [9], яку він намагається активно втілювати і в Центральній Азії.

Політика КНР щодо країн Центральної Азії, базується на реалізації трьох цілей: отримання доступу до природних ресурсів регіональних держав, необхідних для економічного зростання КНР; створення надійних ринків для збуту своїх товарів; презентація керівництву центральноазіатських країн себе, як відповідального партнера, який ставить перед собою довгострокову мету.

Тут зазначимо, що Китай завжди прагнув мати контроль над енергетичними резервами Центральної Азії, щоб забезпечити майбутні енергетичні потреби, з явним наміром експлуатації цих резервів. Збільшення контролю над центральноазіатським регіоном надало б цій країні можливість забезпечити собі впевнену геополітичну позицію. Так, у 2004 р. Китай став другим найбільшим споживачем нафти, споживання якої збільшується щорічно, а починаючи з 2021 р. у відповідності з офіційними статистичними даними, Китай займає 2-е місце у світі за споживанням нафти, на нього припадає 15.4 мільйона барелів на день [10].

З іншого боку, економічну політику КНР з країнами регіону, починаючи з 2013 р. можна характеризувати як «всебічне співробітництво» [11]. У цей період Китай зробив ставку на кардинальне зміцнення позицій в економіці центральноазійських країн за рахунок суттєвого збільшення обсягів торгівлі, інтенсифікації проектно-інвестиційної і фінансової діяльності, кредитування важливих для КНР галузей економік держав-партнерів. При цьому, китайське керівництво запропонувала країнам регіону низку ініціатив щодо двосторонньої співпраці в енергетичній, логістичній, сировинній і безпековій сферах. Було також, значно збільшено інвестиції у розвиток транспортної інфраструктури регіону, що мало спростити логістику сполучення КНР з європейськими країнами [12].

Слід зазначити, що у китайській зовнішньополітичній доктрині Центральна Азія розглядалається також і як стратегічний тил КНР, а тому її основні принципи і політичні завдання були зумовлені потребами збереження лояльності країн регіону, унеможливлення контролю над ними з боку інших держав. Активна фінансова і економічна експансія Китаю в регіоні мала перетворити його на основного інвестора і торговельного партнера центральноазійських держав, посилити свій геополітичний вплив у регіоні, щоб створити сприятливе для себе міжнародне оточення [13]. Все це викликало не тільки інтенсифікацію зв'язків КНР з регіоном, але й посилення конкуренції, «нової великої гри» в Центральній Азії, де інтереси КНР вступили в жорстке протистояння з інтересами держав, зокрема Росії та США.

У 2013 р. КНР виступила з ініціативою «Одним пояс, один шлях» – безпрецедентним за масштабом планом розвитку транспортної інфраструктури на Євразійському континенті, для реалізації якої створив Азійський банк інфраструктурних інвестицій та інші міжнародні фінансові установи. Окрім того, з трьох транс-євразійських економічних коридорів два проходять через територію Центральної Азії.

Усе це засвідчило про те, що Китай почав позиціонувати себе на зовнішньополітичній арені як «країна-центр» [14].

Поряд з цим, усі країни Центральної Азії стали регіональними членами Азіатського банку інфраструктурних інвестицій (АБІІ), який Китай створив у 2016 р. на тлі опору Сполучених Штатів. За допомогою АБІІ Китай прагне забезпечити лідируючі фінансово-економічні позиції в ЦА і поставити регіон в ще більшу економічну залежність. Так, у 2020 р. АБІІ схвалив дві позики на загальну суму 550,5 млн доларів для Узбекистану: одну для покращення основних транскордонних доріг у Бухарській області, а другу – для забезпечення доступу до водних ресурсів у тому ж регіоні [15]. Аналогічні позики отримали від КНР і інші центральноазійські країни.

Стосовно китайських кредитів, то країни ЦА, які їх взяли, опинялися в борговій залежності від останніх, не будучи в змозі виплатити відсотки за їх погашення. Так, у 2017 р. борг Киргизстану КНР збільшився до 1,7 млрд. дол., що становило 42% всього зовнішнього боргу країни або 24% її валового внутрішнього продукту [16]. У 2018 р. борг Таджикистану перед Китаєм становив 56,8 % всього ВВП країни [17]. Ці факти свідчать те, що Китай, надаючи країнам Центральної Азії свої кредити, втягує їх в дедалі більшу залежність, і тим самим посилює на них свій вплив, як економічний, так і політичний.

Важливим етапом у посиленні впливу Китаю на центральноазійський регіон став організований ним саміт в м. Сіань, який проходив в період 18-19 травня 2023 р. У вступній промові на цьому саміті, Сі Цзіньпін, проголосив створення «китайсько-центрально-азіатської спільноти зі спільним майбутнім» [18]. У своєму виступі китайський керівник звернув увагу і на практичних діях, які робитиме КНР задля досягнення вищезазначених цілей. Зокрема, для зміцнення співпраці між країнами, Китай пропонує створити механізми зустрічей і діалогу в промисловості та інвестиціях, сільському господарстві, транспорті, врегулюванні надзвичайних ситуацій, освіті та взаємодії між політичними партіями, які перебувають при владі. За його словами, уже найближчим часом китайською стороною буде впроваджено більше заходів сприяння торгівлі з центральноазіатськими партнерами та оновлено двосторонні інвестиційні угоди, що дозволить істотно наростити обсяги торгівлі [18].

Для збільшення обсягів транскордонних вантажних перевезень через Центральну Азію, Пекін планує активно долучитись до будівництва міжнародного транспортного коридору через Каспійське море, прискорити модернізацію його портів, розробить вузлові станції вантажних потягів Китай - Європа та заохочуватиме китайські підприємства будувати закордонні склади в центральноазійських країнах.

Значну увагу Сі Цзіньпін приділив також і енергетичному співробітництву. Зокрема він наголосив на необхідності створення окремого кластеру партнерства Китаю та Центральної Азії з енергетичного розвитку, прискорення будівництва четвертої лінії газопроводу Китай – Центральна Азія, збільшенні торгівлі нафтою та газом, розвитку енергетичного

співробітництво в промислових виробничих ланцюгах, розвитку співпраці в відновлювальній енергетиці, мирному використанні ядерної енергії тощо.

Далі у виступі зазначалося, що для сприяння розвитку регіональних економік Китай надасть близько \$3,72 млрд (26 млрд юанів) фінансової підтримки та безкоштовної допомоги країнам Центральної Азії[19].

Стосовно культурних обмінів, то Китай запрошуватиме країни Центральної Азії до участі в програмі Культурного шовкового шляху, будуватиме на їхній території більше центрів китайської традиційної медицини та сприятиме розвитку культурного туризму тощо.

Однак, навіть поверхневий аналіз китайських ініціатив, які стосуються поглиблення співпраці з країнами Центральної Азії показує наміри Пекіна розбудувати з п'ятьма державами Центральної Азії паралельне Росії партнерство без участі Москви. В тому числі, логістичні й транспортні маршрути до Європи в обхід російської території, що як для нас є звісно ж позитивним моментом, оскільки призведе до дедалі більшої політичної та економічної ізоляції Росії і цим самим нівелює побудову російського геополітичного проекту «Великої Євразії», який вона планувала реалізувати разом з КНР та іншими азіатськими країнами.

Безпековий аспект китайських інтересів спрямований на стримування націоналістичних елементів у Сінцзяні [20], що Китай реалізовує через Шанхайську організацію співробітництва (ШОС). Окрім того, Китай разом з Росією використовують ШОС для нейтралізації впливу західних країн в Центральній Азії.

Тут слід зазначити, що хоча Китай, як азіатська країна завжди мав тенденцію до розвитку та поглиблення своїх відносин з державами регіону, останнім часом на перший план виходить не лише економічне, а й військове співробітництво. Подібні кроки призводять до посилення воєнного впливу Китаю у регіоні та загострення суперництва між Пекіном та Москвою за контроль за ним.

Останніми роками спостерігається збільшення експорту озброєнь Китаю до країн регіону, а також його активні дії у сфері розбудови військової інфраструктури. За минулі 5 років Китай забезпечив 18% потреб центральноазійських країн у зброї [21]. Особливо добре це простежується в Таджикистані, який через спільний кордон (Ваханський коридор) з Афганістаном робить країну важливим компонентом безпеки Китаю на його західному кордоні. Кожні два роки в Таджикистані відбуваються спільні з китайськими збройними силами військові навчання, систематично постачається військова техніка. Більше того, починаючи з 2017 р. Пекін намагається розмістити у Таджикистані військову базу і готовий виділити 8,5 млн. дол. США за її будівництво [21]. Укріплення військових зв'язків Таджикистану з Китаєм дуже хвилює Росію, адже у країні розташована найбільша російська військова база за кордоном.

Висновки

Підсумовуючи вищезазначене можна зробити низку висновків.

По-перше, зважаючи на особливості свого географічного розташування і наявний ресурсний потенціал, країни Центральної Азії і надалі залишатимуться об'єктом, російсько-китайських зовнішньополітичних відносин, за рахунок яких Росія і Китай намагатимуться вирішувати свої економічні та безпекові питання.

По-друге, слід зазначити, що незважаючи на демонстративне зближення, яке показують керівники Росії і КНР в останній час, обидві країни мають в центральноазійському регіоні суперечливі економічні та політичні інтереси, а тому і надалі продовжуватимуть вести приховану боротьбу за вплив.

По-третє, на сьогодні КНР намагається використати на свою користь і чинник ускладнення відносин Росії з центральноазійськими державами. Йдеться тут, в першу чергу, про т.зв. доктрину Путіна, яка оправдовує російське військове вторгнення «захистом російськомовного населення». Зважаючи на те, що відсоток російськомовних громадян країн Центральної Азії, зокрема Казахстану, залишається досить високим, керівництва цих країн відчуває на собі постійну загрозу повторення сценарію російської збройної агресії на їх територіях. З таких умов КНР намагається себе презентувати як альтернатива РФ. Однак, як показує політична практика, самі країни Центральної Азії, поки не готові міняти одне нерівноправне партнерство на інше і сподіваються в перспективі встановити з Китаєм більш рівноправні і більш вигідні для себе відносини, ніж у них з Росією.

Список використаних джерел і літератури:

1. Пойта Ю. Російська геополітична стратегія в Центральній Азії: як РФ посилює інструменти впливу. URL: <https://analytics.intsecurity.org/russian-influence-central-asia/>
2. Эксплуатация уязвимостей: особенности российской пропаганды в Центральной Азии. ЦИАКР. Киев, 2020. 106 с.
3. В странах Центральной Азии откроют филиалы ведущих российских вузов. URL: <https://poisknews.ru/edu/v-stranahcentralnoj-azii-otkroyut-filialy-vedushchih-rossijskih-vuzov/>
4. Насимова Г.О., Каплан С., Бузуртанова М.М. [и др.]. Зарубежная образовательная траектория казахстанцев: между стереотипами и прагматизмом: монографія. Алматы, 2020. 176 с.
5. Сближение с Россией, Китай – главный поставщик. Как изменилась внешняя торговля Узбекистана в 2022 году. URL: <https://invest.gov.uz/ru/mediacenter/news/china-is-catching-up-with-russia-in-becoming-the-main-supplier-how-uzbekistan-sforeign-trade-has-changed-in-2022/>
6. Товарооборот между Кыргызстаном и Россией в 2022 году достиг исторического рекорда в \$3,2 млрд. URL: <https://www.isap.center/post/13322>

7. Товарооборот РФ и Таджикистана в 2022 году вырос на 18,3%, до \$1,4 млрд. URL: <https://www.interfax.ru/russia/895740>
8. Стратегическое партнёрство России и Туркменистана. URL: <https://www.newscentralasia.net/2023/06/12/strategicheskoyepartnorstvo-rossii-i-turkmenistana-odno-iz-vazhneyshikh-sostavlyayushchikh-mira-i-stabilnosti-v-tsentralnoy-azii/>
9. Казанцев А. «Большая игра» с неизвестными правилами: мировая политика и Центральная Азия. М., 2008. 345 с.
10. Global oil consumption by country 2021. *Statista*. 2021. URL: <https://www.statista.com/statistics/271622/countries-with-the-highest-oil-consumption-in-2012/>
11. Кожухар О. Еволюція політики Китаю в Центральній Азії (90-ті рр. ХХ ст. – поч. ХХІ ст.). *Зб. наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди «Історія та географія»*. 2013. Вип. 47. С. 107-112. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/zupkhupu_ist_2013_47_23
12. Chiu C. Why China is the Best Country to Build your Startup in 2022. *China Admissions*. 2022. June 7. URL: <https://www.china-admissions.com/blog/why-china-is-the-best-place-for-startups/>
13. Виступ Сі Цзіньпіна на святкуванні 100-річчя заснування Комуністичної партії Китаю 01 липня 2021 р. *Державна рада Китайської Народної Республіки*. URL: http://www.gov.cn/xinwen/2021-07/01/content_5621847.htm.
14. Brady A.-M. China's Foreign Propaganda Machine. *Wilson Center*. October 26, 2015. URL: <https://www.wilsoncenter.org/article/chinasforeign-propaganda-machine>
15. Ян Цзечі. Внесок Китаю в економічне зростання в Азії досяг 50%. *Міністерство закордонних справ Китайської Народної Республіки*. 21 червня 2014 р. URL: <https://www.mfa.gov.cn/ce/cesn/chn/xwdt/t1167596.htm>.
16. Киргизия и Казахстан: китайские объятия все более тяжелы. 04 февраля 2018. URL: <https://www.ritmeurasia.org/news--2018-02-04--kirgizija-i-kazahstan-kitajskie-objatija-vse-bolee-tjazhely-34778>
17. Umarov T. China Looms Large in Central Asia. *Carnegie Moscow*. 2020. URL: <https://carnegiemoscow.org/commentary/81402>
18. Цапко О. Солодкі перспективи чи лагідна пастка? *Ukrline.Info*. 22 травня 2023 р. <https://ukrline.info/2023/05/22/s-s5>
19. Під декораціями імперії Тан: Китай і Центральна Азія взяли курс на зближення. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3712547-pid-dekoraciami-imperii-tan-kitaj-i-centralna-azia-vzali-kurs-na-zblizenna.html>
20. Burles M. Chinese Policy Toward Russia and The Central Asian Republics. Santa Monica, CA; Washington, DC : RAND Corporation, 1999. 95 p.
21. Як Китай витісняє Росію з Центральної Азії. URL: <https://cpd.gov.ua/main/yak-kytaj-vytisnyaye-rosiyu-z-czentralnoyi-aziyi/>

УКРАЇНСЬКІ ПЕРЕСЕЛЕНЦІ В УГОРЩИНІ: ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕБУВАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОВЕРНЕННЯ

У статті вперше досліджується нова і комплексна проблема, пов'язана з вимушеними переселенцями з України, які після 24 лютого 2022 р. потрапили до багатьох країн Європи та світу, у тому числі до Угорщини. Наголошено на тому, що перебування українських втікачів від війни у цій сусідній країні характеризується низкою особливостей.

По-перше, це вражаюча велика кількість мешканців України, які потрапили до Угорщини на початковому етапі війни Росії проти України. За офіційними даними, лише за перші дні війни Угорщина прийняла понад 540 тисяч українців, а за повний рік російської агресії, тобто до 24 лютого 2023 р., до цієї країни прибуло 2,118 млн осіб.

По-друге, підкреслено той факт, що переважна більшість вимушених переселенців лише транзитували територію Угорщини в пошуку стабільного місця розташування або тимчасового перебування в інших країнах, зокрема в Німеччині, Австрії, Італії, Франції, Іспанії, Португалії, у Великій Британії тощо. Як наслідок, на початку червня 2023 р. Угорщина фігурувала як країна, де, за даними ООН, було зареєстровано лише 36,3 тис. українських біженців, які подали заявки на отримання притулку в цій державі. Цей низький показник, у порівнянні з аналогічними цифрами у ФРН, Польщі, Чехії, Словаччини, Румунії та в інших європейських країнах, складає що одну особливість перебування в Угорщині втікачів від війни з України.

Проте окремо зазначено, що Угорщина посідає перше місце серед восьми країн Центральної та Східної Європи – Болгарією, Латвією, Литвою, Польщею, Румунією, Словаччиною та Чехією за високим ступенем доброзичливого ставлення до українських біженців, що зафіксовано результатами відповідного міжнародного соціологічного дослідження, проведеного словацькою аналітичною організацією GLOBSEC. Так, 90 % угорців погодилися з тезою про те, що «ми повинні надалі підтримувати біженців з України, адже вони тікають від війни». Цей унікальний маркер складає важливу особливість успішної взаємодії між угорцями та прибулими на постійній або тимчасовій основі вихідцями з України – втікачів від війни, розв'язаною Росією 24 лютого 2022 р.

Ключові слова: Україна, Угорщина, вимушені переселенці, угорці, втікачі від війни, соціологічне дослідження, російська агресія.

Rendiuk T.G. Ukrainian settlers in Hungary: peculiarities of stay and prospects for return.

The article is the first to explore the new and complex problem of internally displaced persons from Ukraine who found themselves in many countries of Europe

and the world, including Hungary, after February 24, 2022. It emphasizes that the stay of Ukrainian war refugees in this neighbouring country is characterized by a number of features.

Firstly, it is an impressive large number of Ukrainians who entered Hungary at the initial stage of Russia's war against Ukraine. According to official data, in the first days of the war alone, Hungary hosted more than 540 thousand Ukrainians, and during the full year of Russian aggression, i.e. until February 24, 2023, 2.118 million people arrived in this country.

Secondly, it emphasizes the fact that the vast majority of internally displaced persons only transited the territory of Hungary in search of a stable location or temporary stay in other countries, including Germany, Austria, Italy, France, Spain, Portugal, the United Kingdom, etc. As a result, in early June 2023, Hungary was listed as a country where, according to the UN, there were registered only 36.3 thousand Ukrainian refugees who applied for asylum in the country. This low figure, compared to similar figures in Germany, Poland, the Czech Republic, Slovakia, Romania, and other European countries, is another peculiarity of the stay in Hungary of war refugees from Ukraine.

However, it is noted separately that Hungary ranks first among eight Central and Eastern European countries: Bulgaria, the Czech Republic, Latvia, Lithuania, Poland, Romania, and Slovakia, in terms of a high degree of friendly attitude towards Ukrainian refugees, as recorded in the results of a relevant international sociological survey conducted by GLOBSEC the Slovak analytical organization. Thus, 90 percent of Hungarians agreed with the thesis that we should continue to support refugees from Ukraine because they are fleeing the war. This unique marker is an important feature of the successful interaction between Hungarians and permanent or temporary immigrants from Ukraine who fled the war unleashed by Russia on February 24, 2022.

Keywords: *Ukraine, Hungary, internally displaced persons (IDPs), Hungarians, war refugees, sociological survey, Russian aggression.*

Угорщина посідає особливе місце серед європейських та світових реципієнтів вимушених втікачів від повномасштабної війни Російської Федерації проти незалежної України, розпочатої 24 лютого 2022 р. Це пов'язано з переплетінням низки чинників внутрішнього та зовнішнього характеру, що помітно вплинули та продовжують відображатися, з одного боку, на стриманому ставленні угорської сторони до нової для неї, як і для інших зарубіжних країн, проблеми біженців з України, а з іншого – на не домінантному прагненні українських вимушених переселенців потрапити саме до Угорщини. Взаємодія внутрішніх та зовнішніх факторів призвела до того, що ця країна на початку війни опинилася у першій десятці європейських держав, на території яких в поспішному порядку емігрувала значна кількість мешканців України, але пізніше їх стало менше. Особливість цього феномену зводиться до того, що більшість переселенців виїжджали до сусідньої Угорщини заради швидкої втечі від лихоліття війни, мало знаючи про цю чудову країну і зовсім не володіючи її непростю державною мовою, за винятком поодиноких осіб. За офіційними даними, лише за перші дні війни

Угорщина прийняла понад 540 тис. українців. Про це повідомляв офіційний представник угорського уряду Золтан Ковач. За його словами, це 5–6 біженців на 100 мешканців країни [1].

Слід підкреслити ще одну вражаючу особливість, пов'язану з чисельністю перебування українських вимушених емігрантів в Угорщині та швидким перетинанням ними її території до інших країн: за даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, станом на 24 лютого 2023 року, тобто рівно за рік ведення війни, загалом з України виїхало 17,924 млн осіб, з них до Угорщини – 2,118 млн, що впродовж першого року російської агресії класифікувало її серед європейських держав другою після Польщі – 9,182 млн біженців [2]. Така велика цифра пояснюється тим, що більшість з них впродовж першого року російської агресії лише транзитували територію Угорщини в пошуку стабільного місця розташування в інших країнах, зокрема в Німеччині, Австрії, Італії, Франції, Іспанії, Португалії, у Великій Британії тощо.

Але з часом цей маркер став значно зменшуватися: за даними Управління ООН з прав людини, на 1 січня 2023 р. в Угорщині зареєстрували лише 33 446 українських біженців [3]. А на початку червня 2023 р. Угорщина фігурувала останньою серед 10 країн Європи, де, за даними ООН, було зареєстровано від 50 до 100 тис. українських біженців, які подали заявки на притулок (36,3 тис. осіб), що розмістило її після Нідерландів – 94,4 тис., Австрії – 98,8 тис., Ірландії – 84,6 тис., Литви – 77,5 тис., Франції – 67,2 тис., Бельгії 72,4 тис., Швейцарії – 81,5 тис., Португалії – 58,3 тис. і Фінляндії – 56,8 тис [4]. Отже, це на дві третини менше ніж у сусідніх з Угорщиною Румунії (109 тис. біженців, які подали заявки на притулок) та Словаччині (107 тис.). Проте на другий рік російського вторгнення в Україну кількість втікачів від війни до Угорщини практично урівнялась і досягла фактичної стабільності. Це означає, що масового виїзду вимушених переселенців більше не існує.

Але форс-мажорні обставини, що склалися в Україні на початку воєнної агресії Росії, позбавили мільйони постраждалих від війни мешканців можливості вибору країни тимчасової еміграції на захід. У цьому контексті угорський напрям надавав ряд очевидних переваг для якомога швидкого переїзду до західного кордону України: по-перше, наявність розвинутої автотранспортної та залізничної інфраструктури з Києва та інших великих українських міст до кордону з Угорщиною, що сприяло швидкому переїзду багатотисячних колон автомобілів та руху потягів за розкладом і додаткових ешелонів з біженцями; по-друге, сучасна функціональна мережа контрольно-пропускних пунктів на українсько-угорському державному кордоні – на момент початку російської агресії на українсько-угорському кордоні функціонувало 8 пунктів пропуску та пунктів контролю: 5 автомобільних пунктів пропуску: «Дзвінкове» («Лонья»), «Косино» («Барабаш»), «Вилок» («Тісабеч»), «Чоп («Тіса»)), («Захонь»), «Лужанка» («Берегшурань»); 2 залізничних пункти пропуску: «Чоп («Дружба»)) («Захонь»), «Саловка» («Еперешке») і пункт контролю «Батеве». Обранню багатьма біженцями саме угорського напрямку для екстреного виїзду з України було продиктовано і тим, що польський напрям, наприклад, був перенавантаженим з перших годин війни.

Крім цих об'єктивних факторів, на обрання Угорщини як країни для негайної втечі від війни, значну роль відігравав і тодішній тривожний психологічний стан українського біженця. Яскраво у цьому плані висловилася вимушена переселенка з Києва, кореспондентка інформаційного агентства «РБК-Україна» Людмила Жукова, яка пізніше, 17 квітня 2022 р., поділилася своїм досвідом втечі від війни – від неготовності виїхати до пошуку житла, допомоги волонтерів та облаштування з дитиною в Угорщині: «Той день – 24 лютого – не забуду ніколи. Чоловік розбудив мене о 5 ранку і сказав, що почалася війна... Він сказав мені зібрати тривожну валізку і бути готовою. Ми не готували її заздалегідь: я була впевнена, що нікуди бігти не доведеться. Того дня я відпрацювала зміну і все одно не могла зібратися – я не хотіла їхати. Ми – кияни, у нас було прекрасне життя, плани, щастя... Рідня чоловіка вирішила тікати на Західну Україну, він наполягав, щоб і я їхала заради дитини... Я не хотіла тікати з України до останнього, але не могла працювати з сиренами, а син перестав спати... У перші дні перебування у Львові моя добра приятелька Ліда написала, що може допомогти з виїздом в Угорщину... Вона познайомила мене з волонтеркою Настею, яка 9 років жила в Будапешті... Зі Львова до Будапешта ми добиралися трьома поїздами, дорога була дуже важкою: Львів-Чоп, Чоп-Захонь, Захонь-Будапешт. Дорога зайняла 16 годин... У Будапешті ми не мали потреби ні в чому. Це був якийсь розрив шаблонів: бачити мирне місто, людей в ресторанах в ньому, мирне небо, життя [5].

Безперечно, фігурував і усвідомлений вибір біженців – для тих з них, хто мав партнерів по попередньому тривалому співробітництву з Угорщиною, родичів, друзів та знайомих, готових їх тимчасово прийняти і влаштувати. Показовим у цьому плані є приклад Марини Олійник, наукової співробітниці відділу «Український етнологічний центр» Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М.Т. Рильського Національної академії наук України, яка підтримує ділові контакти з угорськими науковцями Інституту етнології Угорської академії наук. 10 березня 2022 р. українська науковця, після багатоетапного переїзду до Будапешта, розмістила в соціальних мережах наступний показовий допис: «Висловлюю слова щирої вдячності за підтримку і допомогу угорських колег з Інституту етнології Угорської академії наук та всієї академічної громади Угорщини! Ви підтримували нас, коли ми ночували в підвалах, Ви дали нам прихисток, забезпечили необхідним, зігріли теплом Ваших сердець! Уклінно дякуємо всьому Вашому колективу! За час нашого перебування в Будапешті ми відчули велику підтримку і солідарність з Україною!» [6]. А як етнолог 26 червня 2022 р. українська науковиця провела резонансний захід під назвою «Дорожня карта просування українських маркерів: одяг і культурне життя», що відображає високий фаховий рівень представниці Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М.Т. Рильського Національної академії наук України [7].

Але перебування Марини Олійник у Будапешті не обмежалося лише результативними науковими контактами. Так, її можна було часто побачити серед активних учасників чисельних акцій на підтримку України, що проводилися в столиці Угорщини за участі як вимушених переселенців, так і

мешканців Будапешта. Про це сама науковця написала після повернення до Києва наступне: «Проведені польові дослідження під час акцій на підтримку України в місті Будапешті показали, що як тільки погодні умови дозволили використовувати футболки, то серед тимчасово переїхавших на проживання в Угорщину українців та навіть угорців, що мають родинні зв'язки з українцями можна зустріти свідоме використання одягу з патріотичним принтом [8, 9]. Під час акції на підтримку України, яка проходила в Будапешті 30 квітня 2022 р. громадянин Угорщині розповів англійською мовою, що вдягнув футболку з зображенням герба України, щоб виразити підтримку Україні, це для нього має особистий вимір оскільки його дружина родом із Закарпаття» [10].

Марина Олійник також продемонструвала високу громадянську позицію, розмістивши, наприклад, 13 квітня 2022 р. в соціальних мережах інформацію про геноцид в Україні, здійснений російськими агресорами: «Росія в ЗМІ декларує свою мету знищення України, українство називає фейком, за процедурою державних законів відрядила на війну військових окупантів, які чинять геноцид України. Вони вбивають Україну, вбиваючи українських громадян: українців, кримських татар, росіян, білорусів, молдован, євреїв, ромів, греків, представників інших національних меншин України, тому що всі ці жертви українці. Вони вбивають, катують, гвалтують, крадуть, нищать культурні цінності нашої країни. Це геноцид держави, національної ідентичності, який чиниться в злочинах проти людяності» [11].

20 червня 2022 р. М. Олійник брала участь у шляхетному проекті «Українські голоси» [11], а 21 липня в Будапешті вона стала співучасницею унікального спільного заходу під промовистою назвою «Традиційні українські продукти», під час якого були представлені і делікатеси української кухні. Всі ці важливі заходи проводилися разом з українською громадою в Угорщині, Центром української культури та документації, де збиралася, оброблялася і звідки надсилалася в Україну і величезна гуманітарна допомога з боку угорців, а також за широкої участі українських біженців у цій країні, про що свідчать відповідні вдалі фотоілюстрації, розміщені у соціальних мережах [11].

За час понад піврічного перебування в Угорщині Марина Олійник значно розширила власні ділові контакти з керівництвом та представниками організованої української громади у цій країні. У цьому контексті 27 серпня 2022 р. вона оприлюднила наступний приемний напис: «Кілька слів про інші видавничі здобутки української громади в Угорщині. Часопис «Громада», його назву запропонувала онука Михайла Драгоманова Наталія Драгоманова (1921–2018). Вікторія Петровська голова Самоврядування українців Кобані, голова Української асоціації «Єдність» є автором ідеї видавництва календаря. П'ятий календар присвячений темі «Українські княгині. Українсько-угорські династійні шлюби» з коментарями українською та угорською мовами. Щиро дякую за цінні подарунки, які заслуговують на розлогу подачу матеріалу! Пишаюсь честю отримати Подяку за внесок у освітні та культурні програми для українських дітей та їхніх сімей у Будапешті навесні та влітку 2022 року, яку мені урочисто вручила голова Угорської громадської організації Українська асоціація «Єдність» Вікторія Петровська!» [11].

Угорщину як розвинуту європейську державу з високою репутацією процвітаючого приватного бізнесу обрали також чимало українських ділових людей. Наприклад, з початком війни власник заводу «Рапід» у Харкові – сучасного автоматизованого виробництва швидкокомтованих каркасних будівель за німецькою технологією для промислового, соціального та цивільного будівництва В. Слюсарев повністю перевіз всі виробничі потужності до Угорщини. Операція з перевезення технології супроводжувалася переїздом висококваліфікованих працівників, частина з яких обрали цю країну новим місцем їх проживання. Вони опинилися серед тих 7 749 українських переселенців, які за перший місяць 2022 р. подали в Угорщині заяви для набуття тимчасового захищеного статусу, що дає право на соціальну підтримку (у тому числі житло), право на роботу та доступ до освіти, як того вимагає рішення Європейської Комісії. Їм на допомогу прийшли звичайні угорці, у яких, як виявилось, вистачає і співчуття, і бажання приймати у себе тих, кому наразі не можна повертатися додому. Цю привітність відчули й молоді мами з України – Яна та Юля. З весни 2022 р. вони з дітьми живуть у містечку Ходмезьовашархей, отримують допомогу від місцевих людей та від Червоного Хреста та потроху адаптуються. Показовими є їх приємні враження від перебування в Угорщині: «Будь-яка допомога. Якщо дитина захворіла, і до лікарні відвезуть, і ліки безкоштовні, для дітей свята влаштовують. Також з роботою вони допоможуть», – з вдячністю в голосі розповідає Яна, біженка з України. Мер Ходмезьовашархея Петер Маркі-Зай навесні 2022 р. добре розумів, що насправді відбувалося в Україні. І намагався зробити максимум для тих, хто втік від війни. За його словами, «є 33 квартири, які ми... могли б віддати українським біженцям» [12].

Приємно відзначити, що доброзичливе ставлення угорців до українських біженців стає головним маркером серед групи з восьми європейських країн, що зафіксовано результатами відповідного міжнародного соціологічного дослідження, проведеного словацькою аналітичною організацією GLOBSEC. Так, найвищим у Центральній та Східній Європі рівень підтримки українських біженців виявився саме в Угорщині, де суспільство готове продовжувати допомогу і не вважає, що витрачені на неї гроші треба перескеровувати на власних громадян. Дане соціологічне дослідження було проведено у восьми державах Центральної та Східної Європи: Польщі, Литві, Латвії, Чехії, Румунії, Угорщині, Болгарії та Словаччині. Згідно з результатами дослідження, в тих державах, чії громадяни найбільше підтримують українських біженців, така підтримка не збігається з публічним іміджем урядів цих країн. Зокрема зазначається, що Угорщина виявилася найприхильнішою щодо допомоги українським біженцям. Так, 90 % угорців погодилися з тезою про те, що «ми повинні надалі підтримувати біженців з України, адже вони тікають від війни». Так, на запитання: «Чи повинна моя країна продовжувати підтримувати біженців з України, бо вони тікають від війни?» 90 % угорців відповіли ствердно: «Так!». «Ця війна не лише про російську агресію, не лише про боротьбу українців за свободу, але й про те, чи не повернеться в Європу епоха варварства. Я закликаю угорців підтримати свободу та мир українського

народу. Ми можемо і повинні це зробити», – зазначив мер Будапешта Гергель Корачонь. Він також уточнив, що частина угорців дійсно вірять російській пропаганді, але серця більшості мешканців Угорщини разом з українцями [13]. В Угорщині також найбільша різниця між рівнем підтримки і противниками такої допомоги. Так, 41 % угорців вважає, що «біженці з України отримують підтримку за рахунок наших громадян, слабших і соціально вразливих, які більше її потребують». Після Угорщини найбільший рівень підтримки українських біженців був зафіксований у Латвії, Польщі та Литві – країни, які на офіційному рівні найбільше підтримують Україну в її протистоянні російській військовій агресії: там 79–82 % прихильників подальшої допомоги. У Литві та Польщі 50-52 % громадян незадоволені, що допомога українцям відбувається за рахунок зниження фінансування громадян згаданих держав. А в Румунії, Словаччині та Болгарії кількість незадоволених допомогою українським біженцям більша за тих, хто виступає за підтримку. Найгірша ситуація була у Болгарії: там проти допомоги виступає 71 % громадян, а за – лише 52 % [14]. Отже, Угорщина на тому етапі посідала перше місце серед країн Центральної та Східної Європи за показником прихильності населення до необхідності надання допомоги вимушеним переселенцям з України, що робить велику честь її мешканцям. Можливо, це пояснюється тим, що в Угорщині з поміж зазначених країн – найменша кількість українських біженців. Об'єктивно така незначна кількість українських біженців не так сильно помітна серед угорського населення, як в інших згаданих країнах. Відтак, на етапі перших двох років російсько-української війни можна було констатувати наявність двох стабільних тенденцій, пов'язаних із феноменом українських біженців у сусідній Угорщині: з одного боку, відносно незначна кількість біженців, які подали документи на оформлення притулку в цій країні, а з іншого – вражаюча доброзичливість та готовність допомагати їм фінансово та матеріально, не лише зі сторони держави, але й з боку простих угорців.

Таким чином, вимушених переселенців з України до Угорщини можна поділити на три категорії: перша охоплювала пересічених українців з невисоким рівнем фінансового забезпечення, які керувалися лише критерієм врятуватися від реальних повсякденних загроз воєнних дій на батьківщині – і такі біженці склали абсолютну більшість з їх загальної кількості; друга категорія включала тих втікачів від війни, які свідомо обирали Угорщину, виходячи з їх професійних, сімейних інтересів або прямуючи до друзів і знайомих з розрахунком на матеріальну підтримку з їх боку; третя категорія охоплювала найменш чисельну групу – забезпечених громадян України, які вбачали в сусідній Угорщині процвітаючу, комфортну для життя і сприятливу для розгортання власного бізнесу країну. Власне, остання категорія і складає основний кістяк тих понад 36 тис. осіб, які залишилися в Угорщині, офіційно зареєструвалися та подали документи на оформлення притулку.

Слід привернути увагу на унікальну особливість, пов'язану з українським чинником в Угорщині: на відміну від усіх інших сусідніх з Україною держав, у цій країні відсутня потужна історична українська діаспора. За даними Посольства України в Угорщині, українська меншина в Угорщині – це

переважно вихідці із Західної України, які переселилися до Угорщини протягом другої половини ХХ століття. Це – здебільшого українці-мігранти першого і другого поколінь, які створили сім'ї або разом з українськими родинами переїхали на постійне проживання до Угорщини. Вони живуть розпорошено, переважно у Будапешті та вздовж середньої течії річки Тиси, займаються сільським господарством і не мають єдиної з давніми традиціями організації, яких етнічні українці давно мають в інших країнах. У попередні століття українців в Угорщині було значно більше, але вони зазнали майже цілковитої асиміляції. Нащадки українців у багатьох випадках зберегли греко-католицьку віру, але богослужіння проводиться угорською мовою. Тепер тільки старші люди у деяких селах ще розуміють українську мову. Згідно з останнім переписом населення Угорщини (жовтень – листопад 2011 р.), на території Угорщини визнали себе українцями 7 396 особи. Українська етнічна група за чисельністю посіла сьоме місце серед 13-ти історичних національних меншин Угорщини (після ромів, німців, словаків, румунів та хорватів). Відповідно до перепису населення 2011 р., 3 384 особи в Угорщині визнають українську мову в якості рідної і активно дотримуються національних та культурних традицій. Отже, в критичній ситуації, яка виникла внаслідок нинішньої російської агресії в Україну, втікачам від війни не можна було розраховувати на помітну допомогу від автохтонних українців Угорщини, як це було у випадку Польщі або інших сусідніх країн, де діаспора є чисельною, впливовою та матеріально забезпеченою, що стало однією з причин стриманого ставлення до можливості масового виїзду біженців до цієї сусідньої країни.

Іншою є ситуація з новітньою хвилею міграції українців до Угорщини, що з'явилася після проголошення незалежності України у 1991 р. Від тоді в Угорщині офіційно зареєстровано і діє декілька товариств та культурно-просвітніх організацій української громади, основними серед яких є: «Товариство української культури Угорщини», голова – Ярослава Хортяні; «Українське культурне об'єднання області Чонград», голова – Неонілла Сечі; Об'єднання української молоді та сімей Угорщини «Нова хвиля», голова – Ліліана Грекса; Українська асоціація «Єдність», голова – Вікторія Петровська. Ці організації входять до створеної при Посольстві України в Угорщині 22 січня 2021 р. Консультаційної ради [15], що надає українському руху в Угорщині організований характер. Перелічені вище організації українців, які постійно проживають в Угорщині, активно долучилися до широкого руху з підтримки українців втікачів від війни. За їх допомогою в соціальних мережах створена «Група українців Угорщини», головною метою якої є поширення та обмін реальної, корисної та цікавої інформації для українців, які живуть в Угорщині. Учасники групи активно діляться новинами, оголошеннями, цікавими місцями, актуальними подіями та слушними порадами для вимушених переселенців з України. Наприклад, група оголосила про проведення 27 вересня 2023 р. в згаданому вище Центрі української культури та документації в Будапешті тематичної фотовиставки під назвою «Суми: сила української єдності», привезеної до столиці Угорщини Сумським обласним виданням «Цукр». Презентовані фотографії наочно демонстрували життя

Сумського прикордонного з Росією регіону в період з 24 лютого 2022 р. і до сьогодні. Під час цього культурного заходу відбувся також збір коштів на потреби Збройних Сил України, а редакція видання поспілкувалася з усіма охочими про життя сум'ян за кордоном і Суми в умовах війни [16].

А в період з 28 вересня по 1 жовтня 2023 р. Товариство української культури в Угорщині разом з Фундацією української книги в Угорщині взяли участь у 28-му Будапештському міжнародному книжковому фестивалі. Варто підкреслити, що Товариство української культури в Угорщині на тому етапі взяло участь у зазначеному престижному фестивалі вже другий рік поспіль [16].

Важливо відзначити, що до шляхетної справи підтримки українських біженців приєдналася і Міжнародна організація з міграції (МОМ) в Угорщині, яка у вересні 2023 р. відкрила нову програму психологічного розвитку для українців. Отже, з часом для них відкрилася не лише можливість отримати індивідуальну консультацію та відвідати психологічні групові зустрічі, але ж і стати учасником живого тренінгу, де разом з психологами вони можуть знайти шляхи до покращення свого буття та психологічного стану. Під час тренінгів можна отримати низку способів і конкретних інструментів, щоб впоратися з урегулюванням емоцій, підвищенням рівня енергійності, стресовими станами, утриманням життєвого тону та настрою на високому рівні тощо. Все це допомагає ширше розгорнути свої можливості, вчасно зробити кращий вибір, додає часу та натхнення для радості, покращує якість життя [16]. А українцям-біженцям від війни, це просто необхідно, щоб адаптуватися до нового життя в Угорщині або підготуватися до повернення в Україну.

У контексті імплементації першої згаданої опції важливими, на нашу думку, стали послідовні зусилля Угорщини, спрямовані на вивчення українськими вимушеними переселенцями, насамперед дітьми шкільного віку, угорської мови. Так, перша державна українсько-угорська двомовна середня школа та гімназія запрацювала 31 серпня 2024 р. Про її створення було домовлено під час візиту прем'єр-міністра Угорщини В. Орбана до Києва у липні 2024 р. Освіту в ній здобувають понад 300 дітей і працюють 33 вчителі. Загалом школа розрахована на 700 учнів. А 7 листопада 2024 р. цей навчальний заклад відвідав В. Зеленський, який перебував у Будапешті в рамках саміту Європейської політичної спільноти. Під час його зустрічі з учнями та вчителями Глава Української держави зазначив, зокрема, таке: «Дуже радий вас бачити. Ви молодці, що не забуваєте Україну. Ви маленькі українці, але будете дорослими та міцними. Дуже радий, що ви все пам'ятаєте, вивчаєте й після перемоги обов'язково повернетесь в Україну». А після зустрічі В. Зеленський повідомив у Telegram, що «Наші українські діти попри війну, життя далеко від дому зберігають зв'язок з Україною, продовжують навчатися й розвиватися. І це можливо завдяки таким закладам, як українсько-угорська школа в Будапешті. Сьогодні зустрівся та поспілкувався з її учнями – юними українцями, які пам'ятають про свою батьківщину, вивчають її мову та культуру й після перемоги, вірю, обов'язково повернуться додому» [17].

А до цього школа української мови ім. Лесі Українки діяла також у столиці Угорщини. На початку липня 2024 р. там урочисто відзначили

завершення 2023–2024 навчального року. На святі останнього дзвоника були присутні гості – учні Рідної школи. Діти підготували чудову святкову програму, яка включала танці, вірші та співи, створивши незабутню атмосферу для всіх присутніх. Особлива подяка була висловлена учениці школи О. Естер та студії «Соломія» за неймовірний музичний виступ. Її чудова українська пісня стала справжньою окрасою свята [18]. А на літні канікули 2024 року учні школи української мови ім. Лесі Українки мали можливість уперше взяти участь у престижному таборі Угорщини – Zánkaí Erzsébet-tábor. Програма табору була насичена різними цікавими завданнями, а саме: спортивними змаганнями, креативними заняттями та творчими виступами. Школярі брали активну участь у програмах та з гідністю представили українську школу. Також для учасників були організовані прогулянка на кораблі, парк розваг, катання на байдарках, купання в озері Балатон, вечірні концерти та багато іншого приємного та корисного [19].

Щодо повернення українських переселенців з Угорщини та з інших держав-реципієнтів додому, то ця проблема є надзвичайно важливою як для національних інтересів України, так і для тих зарубіжних країн, де вони наразі тимчасово перебувають. В цілому, кожен третій біженець планує повернутись в Україну після тривалого перебування за кордоном, де на власному досвіді переконався в усіх позитивних і негативних аспектах життя в еміграції. Про це свідчать результати міжнародного соціологічного дослідження, проведеного Агентством Європейського Союзу з питань основоположних прав людини (FRA), та яке охопило 14 695 українців, місцем тимчасового проживання яких на початку 2023 р. була Болгарія, Німеччина, Угорщина, Італія, Польща, Румунія, Словаччина та Іспанія. Однією з причин такого рішення біженців є фінансові труднощі, з якими зіткнулися 79 % опитуваних українців, які з початком війни евакуювалися до країн-членів ЄС. Окрім цього, перешкодою успішної інтеграції українців в суспільствах західних країн є мовний бар'єр – 25 % з них не розмовляють мовою країни, в яку переїхали, а 45 % – погано розмовляють [20]. Теж саме Агентство ЄС з питань фундаментальних прав людини 16 травня 2023 р. оприлюднило результати більш широкого опитування, яке охопило 14 685 респондентів у 10 країнах-членах ЄС (Угорщина, Польща, Румунія, Словаччина, Болгарія, Чехія, Німеччина, Італія, Іспанія, Естонія). Переважна більшість респондентів – жінки віком 18–64 роки (87 %). Чоловіки цього віку склали лише 8 % респондентів. До вибірки також увійшли діти віком 12–17 років (2 %) та респонденти віком 65+ (3 %). Підсумки опитування також підтвердили, що лише кожен третій українець, який тимчасово перебуває в зазначених європейських країнах через війну, хоче повернутися додому [21]. Отже, тих, хто планує залишитися за кордоном, більше. За різними прогнозами, від 2 до 5 млн українців вірогідно і залишаться за кордоном незалежно від того, коли війна закінчиться. За оцінками Центру економічної стратегії, у результаті українська економіка може щорічно втрачати від 2,7 % до 6,9 % внутрішнього валового продукту [22]. Такий високий показник неповернення пояснюється тим, що за три роки після початку повномасштабної війни Росії проти України більшість українських

переселенців встигли соціалізуватись за кордоном – вчать мову, знайшли роботу, діти відвідують зарубіжні навчальні заклади, адаптуються та поступово інтегруються у соціумі відповідних країн, у нашому випадку – в Угорщині, про що свідчать наведені вище дані, у тому числі про подання українськими біженцями документів на отримання притулку в цій процвітаючій європейській державі.

Висновки

При загальному негативному тлі міграційної політики угорської влади до мігрантів, що яскраво проявилось стосовно сирійських біженців, починаючи з 2015 р., ставлення до українських біженців виявилось протилежним. За показником готовності угорців підтримати та допомагати втікачам від війни з України Угорщині належить перше місце серед восьми країн Центральної та Східної Європи, що є запорукою їх подальшого благополучного перебування у цій сусідній з Україною державі. Водночас, значна частина біженців у кінцевому варіанті, після завершення нинішньої російсько-української війни, таки ж планує повернутися в Україну для повноцінного життя та роботи задля її процвітання в сім'ї європейських народів.

Список використаних джерел і літератури:

1. Українці в Угорщині. З якими проблемами стикаються біженці? *Район закордон*. 3 лютого 2023. URL: <https://zakordon.rayon.in.ua/topics/571974-ukraintsi-v-ugorshchini-z-yakimi-problemami-stikayutsya-bizhentsi>
2. Чистий відтік населення з України в цей тиждень зріс до 17 тис. – Держприкордонслужба. *Interfax-Україна*. 28 січня 2023. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/887604.html>
3. Українці в Угорщині. З якими проблемами стикаються біженці? *Район закордон*. 3 лютого 2023. URL: <https://zakordon.rayon.in.ua/topics/571974-ukraintsi-v-ugorshchini-z-yakimi-problemami-stikayutsya-bizhentsi>
4. Німеччина випередила Польщу за кількістю українських біженців – ООН. *Interfax-Україна*. 21 червня 2023. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/918057.html>
5. «Світло є навіть у темні часи»: як Угорщина стала тимчасовим домом для моєї родини у розпал війни. *РБК-Україна*. 17 квітня 2022. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/travel/svet-temnye-vremena-vengriya-stala-vremennym-1650132264.html>
6. Марина Олійник. URL: <https://www.facebook.com/photo/?fbid=2904599049836043&set=a.2904595813169700>
7. Марина Олійник. URL: <https://www.facebook.com/photo/?fbid=2979592909003323&set=a.2904595813169700>
8. Марина Олійник. URL: <https://www.facebook.com/photo?fbid=2939092563053358&set=a.2904595813169700>

9. Марина Олійник. URL: https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=pfbid02DmXcDi69X9gaokyJg6QYSURnVMaMp4zEcZqGCUSZvviTsuoarKzFzgMasDhU7pQB1&id=100008579283989
10. Марина Олійник. URL: <https://www.facebook.com/photo/?fbid=2939093553053259&set=pcb.2939097023052912>
11. Марина Олійник. URL: <https://www.facebook.com/photo/?fbid=2927429414219673&set=a.2904595813169700>
12. Українці в Угорщині. З якими проблемами стикаються біженці? *Район закордон*. 3 лютого 2023. URL: <https://zakordon.rayon.in.ua/topics/571974-ukraintsi-v-ugorshchini-z-yakimi-problemami-stikayutsya-bizhentsi>
13. Які країни Європи досі підтримують українських біженців — результати опитування. *Дім*. 6 липня 2023. URL: <https://kanaldim.tv/yaki-krayiny-yevropy-dosi-pidtrimuyut-ukrayinskyh-bizhencziv-rezultaty-opytuvannya/>
14. Лабя'к І. Де у Східній Європі найбільше підтримують біженців з України: відповідь здивує. *ТСН*. 5 червня 2023. URL: <https://tsn.ua/svit/de-u-shidniy-yevropi-naybilshe-pidtrimuyut-bizhenciv-z-ukrayini-vidpovid-zdivuye-2343748.html>
15. Українська громада в Угорщині. *Сайт Посольства України в Угорщині*. 19 липня 2023. URL: <https://hungary.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/275-ukrajinci-v-ugorshhini>
16. Група українців Угорщини. URL: https://www.facebook.com/groups/103974749707655/?locale=ru_RU
17. Ліпич О. «Наші діти зберігають зв'язок з Україною»: Зеленський відвідав державну українсько-угорську школу в Будапешті. *OBOZ.UA*. 8 листопада 2024. URL: <https://news.obozrevatel.com/ukr/abroad/nashi-diti-zberigayut-zvyazok-z-ukrainoyu-zelenskij-vidvidav-derzhavnu-ukrainsko-ugorsku-shkolu-v-budapeshti-foto-i-video.html>
18. Школа української мови у Будапешті відзначила свято останнього дзвоника. *Укрінформ*. 8 липня 2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-diaspora/3882928-skola-ukrainskoi-movi-u-budapesti-vidznacila-svato-ostannogo-dzvonika.html>
19. Учні школи української мови у Будапешті взяли участь у престижному таборі Угорщини. *Укрінформ*. 9 серпня 2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-diaspora/3893245-ucni-skoli-ukrainskoi-movi-u-budapesti-vzali-ucast-u-prestiznomu-tabori-ugorsini.html>
20. Опитування: кожен третій біженець планує повернутись в Україну. *Хвиля*. 1 березня 2023. URL: <https://hvylya.net/uk/news/268406-opros-kazhdyu-trety-bezhenec-planiruet-vernutsya-v-ukrainu>
21. Осадча Я. Майже 59 % дітей-біженців у ЄС продовжують навчання у школах України – опитування. *Українська правда*. 16 травня 2023. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2023/05/16/254314/>
22. Залишитися за кордоном можуть до 3,3 млн українців – дослідження. *Главком*. 5 вересня 2023. URL: <https://glavcom.ua/world/observe/ponad-3-mln-ukrajintsiv-zalishatsja-za-kordonom-rezultati-doslidzhennja-954400.html>

УКРАЇНА ТА КРАЇНИ ЛЕВАНТУ У СВІТЛІ НОВІТНІХ ПЕРСПЕКТИВ

Повалення диктаторського режиму Б. аль-Асада у Сирії відкрило для України можливості для реалізації своїх зовнішньополітичних інтересів у країнах Леванту. Нові перспективи були обумовлені вкрай несприятливою ситуацією, яка склалася у Сирії і почасти Лівані для Росії та її союзника Ірану. В цьому контексті існує низка реалістичних напрямків для зближення України з представниками докорінно перезавантажених владних структур у Дамаску та Бейруті. Проте, поки що їхній реалізації приділяється недостатньо уваги.

Ключові слова: Україна, Сирія, Ліван, Ізраїль, Росія

Zelinskyi A.L. Ukraine and the Levant in Light of Emerging Prospects.

The overthrow of the dictatorial regime of Bashar al-Assad in Syria has opened up unexpected opportunities for Ukraine to advance its foreign policy interests in the Levant. These prospects have been shaped by the increasingly unfavorable position of Russia and its ally Iran, particularly in Syria and, to some extent, Lebanon. There are several promising avenues for Ukraine to deepen its engagement with the newly Reloaded power institutions in Damascus and Beirut. However, these opportunities have thus far received insufficient attention.

Keywords: Ukraine, Syria, Lebanon, Israel, Russia.

8 грудня 2024 р. внаслідок успішної операції збройних формувань сирійської опозиції було повалено репресивний режим спадкового диктатора – алавіта Б. аль-Асада [1]. В результаті, до влади у Сирійській Арабській Республіці прийшли сили переважно сунітської опозиції на чолі з діючим перехідним президентом і фактичним головою чинного уряду країни, А. аш-Шараа [2; 3], котрий протягом останніх 12-ти років пройшов політичний шлях від безкомпромісного радикального джихадиста до порівняно поміркованого націонал-ісламіста [4].

Вищезгадані події ознаменували собою суттєві зміни як у самій Сирії, так і в усьому близькосхідному регіоні [1, с. 150-158; 5; 6; 7]. З точки зору України, найважливішою з цих змін стало суттєве послаблення у країнах Леванту (зокрема, Сирії і Лівані) впливу Росії, та її союзника (в тому числі, й у контексті російсько-української війни) – Ірану. Зосередженість В. Путіна на загарбницькій війні проти України очікувано змусила Кремль позбавити свого багаторічного сирійського союзника, Б. аль-Асада, військової підтримки [1, с. 147]. В результаті до влади в країні прийшли політичні сили та лідери, проти яких Росія з цинічною жорстокістю успішно воювала від 2015 р. [1, с. 144; 8, с. 56-57]. У підсумку фактично втратили чинність усі політичні, військові та економічні угоди, що існували між Москвою та Дамаском за часів Б. аль-Асада. Найбільшим викликом для В. Путіна стала загроза втрати

російських військових баз у Тартусі та Хмеймімі, що зводить нанівець військову присутність РФ у Східному Середземномор'ї й суттєво ускладнює реалізацію кремлівських військово-політичних проєктів в Африці [1, с. 156-157; 4; 9]. Ситуація з військовою присутністю у САР й досі носить для Кремля дуже неоднозначний характер. Хоча Росія і надалі зберігає символічний контроль над обома вищезгаданими базами поблизу м. Латакія, а також продовжує активно використовувати аеропорт м. аль-Камишли у сирійському Курдистані [10; 11], переговори Москви й Дамаска щодо їхньої подальшої долі ще тривають. На сьогодні токсичність Росії в очах більшості сирійців, котрі добре пам'ятають масовані бомбардування регулярно здійснювані повітряно-космічними силами РФ, є надзвичайно високою. Тому підписання з нею будь-яких угод про продовження перебування військових баз при одночасному збереженні авторитету центральної влади вимагатиме пред'явлення сирійському суспільству вражаючих поступок з боку Кремля. У цьому випадку може йтися про відшкодування Москвою наслідків її майже десятилітньої військової діяльності та/або екстрадицію Б. аль-Асада, котрий переховується у Росії.

Виконання жодної з цих умов В. Путін не може собі дозволити. У першому випадку на заваді в нього стоять все ті ж українські пріоритети, котрі поглинають левову частку російських ресурсів, у другому – кремлівського диктатора поки що стримує небажання остаточно втратити обличчя в очах «колег» по авторитарному клубу й підтвердити хибність кремлівської мантри: «Ми своїх не полишаємо» [12]. Особисті контакти А. аш-Шараа з російськими політиками, включно з самим В. Путіним, а також його заяви про Росію як стратегічного партнера Сирії [13] були адресовані не Москві, а Брюсселю та Вашингтону. Згідно з розрахунками нового сирійського лідера, примара російської альтернативи повинна була спонукати Європу і США до прискорення процесу зняття із Сирії секторальних економічних санкцій (див. нижче), накладених на країну через злочини проти власного народу, здійснені режимом Б. аль-Асада [14].

Якщо для Російської Федерації перемога сунітських антиасадівських сил означала серйозну стратегічну поразку, то для шийтської Ісламської Республіки Іран вона обернулася масштабною геополітичною катастрофою. Подібно до Росії, Тегеран відмовився від недієздатного, хоча й формально шийтського, дамаського режиму [1, с. 146-147], втративши тим самим єдину державу-сателіт на Близькому Сході [1, с. 154].

Варто також зазначити, що фактична відмова від сирійського плацдарму позбавила Іран можливості сухопутного вторгнення на територію Ізраїлю через Голанські висоти. Своєю чергою, зниження рівня іранської небезпеки у сукупності з всебічною підтримкою президента США Д. Трампа та ймовірним усвідомленням зрадницьких намірів В. Путіна стосовно Ірану [6; 15] спонукало єврейську державу розпочати так звану Дванадцятиденну війну, яка відкинула щонайменше на рік стратегічну ядерну програму Тегерана [6; 7; 15; 16].

Окрім цього, зміна влади у САР негативно позначилася на російських та іранських позиціях у сусідньому Лівані. Для Росії крах сирійського режиму

суттєво зменшив політичну вагу його ліванських прихильників, які автоматично позиціонувалися як союзники Кремля. Насамперед ідеться про спікера ліванського парламенту Н. Беррі, особистого друга Б. аль-Асада – невдалого кандидата у президенти Ліванської республіки С. Франж'є-молодшого, а також частково про колишнього прем'єр-міністра Н. Мікаті. До цього переліку варто додати партію Вільний патріотичний рух М. Ауна / Дж. Бассіля [17; 1, с. 122], котра ще у березні 2022 р. демонстративно «побраталася» з путінською партією «Єдина Росія» [18].

Щодо Ірану, то втрата контролю над так званим «Сирійським коридором» позбавила Ісламську Республіку можливості надавати повноцінну військову та фінансову підтримку ліванській Хезболлі. У підсумку ця, колись одна з найефективніших союзниць Тегерана та тактичний партнер Росії [19; 20], не маючи змоги відновити свій військовий арсенал і відбудувати цивільну інфраструктуру, зруйновані під час невдалої війни проти Ізраїлю (8 жовтня 2023 – 27 листопада 2024 рр.), була змушена поступитися більшістю внутрішньополітичних позицій на користь місцевих прозахідних кіл і прибічників нафтових сунітських монархій Перської затоки. З огляду на це, 9 січня 2025 р. президентом країни було обрано поміркованого прогресиста генерала Ж. Ауна (не плутати з колишнім президентом Лівану генералом М. Ауном). 13 січня на посаду прем'єр-міністра Лівану був затверджений відомий на Заході дипломат і юрист-міжнародник Н. Салам, який 8 лютого сформував уряд, що вперше з 2008 р. не перебуває під загрозою політичного тиску з боку Хезболли [1, с. 153-154; 21; 22].

З приводу використання сприятливих для України перспектив у країнах Леванту доцільно відзначити наступне:

- Зміна влади у Сирії відкрила нове вікно можливостей для посилення українських політичних та економічних позицій у регіоні. Як «програму-мінімум» у цьому випадку можна розглядати запобігання відновленню присутності Москви в зазначеному субрегіоні, а як «програму-максимум» – часткове освоєння російської «екологічної ніші». Основу майбутнього руху у зазначеному напрямку поклала особиста директива президента України В. Зеленського від 23 грудня 2024 р. [23].

- З огляду на послідовну еволюцію поглядів нового сирійського лідера А. аш-Шараа від глобального джихадизму до поміркованого націоналізму, він, не дивлячись на колишні зв'язки з аль-Каїдою, може виступати як легітимний суб'єкт політичного діалогу і тактичний союзник України. Проте, у процесі налагодження та здійснення політичного й економічного співробітництва з новим сирійським лідером слід враховувати певний ступінь імовірності застосування ним тактичної мімікрії задля досягнення певних політичних цілей. Показовим прикладом подібної поведінки може слугувати досвід переговорів лідерів Талібану з США у 2020–2021 рр. щодо виведення американських військ з Афганістану [24]. У процесі контактування з поміркованими ісламістами Дамаска треба також зважати на характер ставлення до них урядів країн ЄС і США, особливо після створення другого перехідного уряду Сирії 29 березня 2025 р.

- При плануванні левантійської політики слід брати до уваги публікацію агентства Reuters від 28 лютого 2025 р., де повідомлялося про ознаки лобіювання Ізраїлем американського дозволу на збереження російських військових баз у Сирії задля протидії ісламістам Дамаска та Анкари [25].

- Дуже перспективним є подальший розвиток напрацювань, започаткованих міністром закордонних справ України А. Сибігою під час зустрічі з А. аш-Шараа у Дамаску 30 грудня 2024 р. Йдеться про масштабний експорт зернових до Сирії (у тому числі на гуманітарних засадах), допомогу у фіксації та юридичному оформленні злочинів режиму Б. аль-Асада, а також акцентування факту існування у наших держав спільних ворогів – Росії та Ірану [23]. Так, у контексті сучасної підривної діяльності Кремля щодо економіки САР варто наголошувати на слушності твердження директорки сирійського Центробанку М. Сабрін про шкідливі наслідки подальшого неконтрольованого друкування паперових грошей, відповідно якому відправку Росією до Дамаска сотень мільярдів сирійських фунтів, надрукованих ще за часів Б. аль-Асада, слід розцінювати не як жест доброї волі, а як намагання кремля спровокувати у САР новий виток інфляції [26].

- Потрібно розширювати практику залучення українських фахівців до різних сфер діяльності оновленої Держави. Однією з таких сфер може стати допомога при розвідці природних надр у територіальних водах Сирійської Арабської Республіки [27]. Крім того, Україна може поділитися з Сирією своїм досвідом у сфері відновлення та модернізації об'єктів енергетичної й телекомунікаційної інфраструктури [10].

Наполегливо не рекомендується встановлювати контакти з сирійськими курдами із заєвфратської протодержави Рожави. Будь-яка співпраця з ними неминуче призведе до різкого загострення відносин України з Туреччиною, котра не без причини вбачає у сирійських курдах своїх природних ворогів [28; 29; 30]. Також проблема курдської інтеграції до складу нової Сирії є дуже болючим питанням для близького турецького союзника – А. аш-Шараа [31; 1, с. 155]. Ця обставина слугує ще одним важливим аргументом на користь нашого невтручання до курдських справ.

Слід також враховувати, що у 2017–2024 рр. одним із головних захисників курдських інтересів у Сирії так чи інакше виступала Росія [28; 29]. Тому серед курдського населення і керівництва, ймовірно, збереглася значна кількість прихильників Кремля, що додатково ускладнює для України можливість налагодження контактів із цією етнічною меншиною. Нарешті, не можна виключати тісних негласних зв'язків між адміністрацією Рожави та Іраном. Зокрема, існують вагомні припущення, що Тегеран може розглядати курдський фактор як канал для відновлення своєї присутності в Сирії у випадку виведення з території країни американського військового контингенту [30; 1, с. 154].

- Натомість доцільно поновити спроби [32; 33, с. 205–206] налагодження відносин із сирійськими православними християнами, зокрема з оточенням предстоятеля Антіохійського патріархату Іоанна X, а в ідеалі – і з самим Блаженнішим. Падіння Б. аль-Асада, який фактично тримав предстоятеля Антіохійського патріархату під жорстким контролем [34], у поєднанні з

приятними відносинами, що були встановлені українськими дипломатами з новим сирійським лідером [23], відкриває перспективи для позитивних змін у позиції Іоанна Х щодо визнання автокефалії ПЦУ.

Нова розстановка сил у Сирії відкриває для України можливості посилити свої позиції не лише в самій САР, але й у сусідній Ліванській Республіці. Передусім доцільно наголошувати, що саме стійкий опір Збройних сил України російській агресії змусив В. Путіна пожертвувати режимом Б. аль-Асада та скоротити російську військову присутність у Сирії, що, у свою чергу, призвело до послаблення іранських позицій у Леванті. Таким чином, дії України значною мірою сприяли перемозі антиасадівської опозиції та частковому зменшенню іранського впливу на Ліван.

- Посилення сунітської складової у політикумі Сирії та Лівану, спричинене істотним зменшенням іранського впливу в Леванті, відкриває можливість формування додаткового спільного знаменника між Україною та цими державами за посередництвом політичних, громадських і релігійних організацій кримських татар [33].

Водночас слід констатувати подальше фактичне збереження російської військової присутності на базах у Тартусі та Хмеймімі, а також в районі аеропорту м. аль-Камишли [10; 9; 11]. При цьому, в межах останнього спостерігається активізація російської діяльності, ймовірно пов'язана з посиленням непевності місцевих курдів щодо власного майбутнього на тлі запланованого скорочення американського військового контингенту у сирійському Заєвфратті [9]. У результаті російська активність на північному сході країни істотно ускладнює процес інтеграції збройних формувань сирійських курдів до загальнодержавних інститутів, започаткований президентом А. аш-Шараа [35; 1, с. 152]. На мою думку, за будь-якої дипломатичної нагоди варто акцентувати увагу як дамаської влади, так і офіційної Анкари на деструктивній ролі російського чинника в курдському питанні.

Варто зазначити, що від часу грудневого візиту до Дамаска української делегації на чолі з міністром закордонних справ А. Сибігою [23] українсько-сирійське дипломатичне зближення фактично залишилося без відчутного поступу. Зокрема, Україні не вдалося домогтися від Сирії скасування асадівського визнання російської анексії як окупованих, так і неокупованих українських територій, що унеможливлює повернення до Дамаска українського посольства. При цьому після повалення режиму Б. аль-Асада російське посольство у Сирії продовжувало безперешкодно функціонувати. Єдиним симптомом, який можна розцінити як прояв прагнення до політичного зближення з САР, стало схвалення МЗС України факту формування 29 березня 2025 р. нового сирійського уряду [36]. Це схвалення пролунало серед кількох десятків аналогічних заяв, зроблених іншими державами.

Склад нового сирійського уряду, а також частково спровоковане зовнішніми силами [10; 37] напруження у стосунках між А. аш-Шараа та сирійськими меншинами, зокрема, алавітами [38], друзами [37] та курдами, підтверджує побоювання щодо подальшої схильності нового сирійського

президента до принципів авторитарного правління, заснованого на ідеології націонал-ісламізму [1, с. 149-150, 158]. Так, у складі нинішнього сирійського уряду з самого початку не було передбачено посади прем'єр-міністра, чій повноваження зосередив у своїх руках президент. Водночас представникам релігійних меншин були запропоновані другорядні міністерські портфелі; тоді як ключові урядові посади залишились у соратників А. аш-Шараа часів ідлібської автономії 2017-2024 рр. [3; 1, с. 158]. Окрім того, у разі замирення алавітського осередку на заході країни або врегулювання конфліктів за участю друзів на півдні, провладні (переважно сунітські) збройні формування час від часу вчиняли демонстративно засуджувані президентом акти масового насильства на релігійному ґрунті [38; 37].

Разом з цим, слід зазначити, що країни Заходу поки що готові вдовольнитися бодай умовною інклюзивністю уряду А. аш-Шараа, його декларативними заявами про бажання відродити єдину Сирію в усій її багатогранності та, хоч і дещо запізним, стримуванням насильства з боку радикально налаштованих єдиновірців. Набагато важливішими для Заходу є готовність сирійського президента протистояти силам «Ісламської держави Іраку і Леванту» (ІДІЛ) і його відмова йти на зближення з Росією й Іраном. Про таку поблажливість щодо керівництва нової Сирії свідчить поступовий, проте невпинний процес зняття з країни секторальних санкцій державами ЄС, Великою Британією і (за безпосередньої ініціативи Д. Трампа) США [1, с. 157-158; 39; 40]. Отже, можна стверджувати, що подальші кроки у напрямку налагодження українсько-сирійських відносин знайшли б цілковиту підтримку як у Західній Європі, так і у США [41].

В ході зносин з Ізраїлем варто постійно підкреслювати, що падіння режиму Б. аль-Асада, котре зробило можливим кількадечне нанесення повітряних ударів по стратегічним об'єктам Ірану (див. вище), значною мірою стало можливим завдяки героїчному опору Збройних сил України російській агресії. При цьому, за нинішньої ситуації, у непрямий спосіб спричиненій українським спротивом зазіханням путінського режиму, Ізраїль зберігає можливість у будь-який момент повторити повітряні атаки на свого екзистенційного ворога. Не виключаю, що подібна аргументація сприятиме зміні тактичного погляду єврейської держави на російсько-українську війну та її відлуння на Близькому Сході.

Наскільки мені відомо, у 2025 р. не спостерігається жодної спроби зацікавлення сирійського уряду як в українських фахівцях, так і в економічній співпраці з нашою країною. Єдиним доволі сумнівним винятком може служити запланована на липень 2025 р. поставка в межах ініціативи «зерно з України» [23; 41] українського збіжжя на суму 3 млн євро, виділену Німеччиною [41]. При цьому, об'єктом сирійської вдячності у цьому випадку виступатиме не стільки Україна, скільки ФРН, яка оплатила відповідну гуманітарну акцію. Своєю чергою, Росія незважаючи на несприятливі умови, домоглася продовження дії контракту, пов'язаного з друкуванням сирійських банкнот [42].

На фоні відсутності ініціативи з боку України, Москва продовжує підтримувати стосунки з вищим духовенством Антіохійського патріархату. Зокрема, йдеться про травневий візит до РФ і на тимчасово окуповані українські території єпископа Сафітського, вікарія Аккарської митрополії Дмитрія [43].

Схоже, що призначення послом України у Ліванській Республіці Р. Горайнова (7 квітня 2025 р.) сприятиме посиленню української присутності у цій країні та створенню протидії російській дипломатичній активності. Менш ніж за місяць своєї безпосередньої діяльності новий український посол провів низку зустрічей з президентом Лівану Ж. Ауном, членами уряду і представниками місцевого бізнесу [44], а також налагодив робочий контакт з ліванськими ЗМІ [45].

Хоча рівень прогресу у відносинах України з країнами Леванту (у першу чергу, з Сирією) можна оцінити як незадовільний, ми ще маємо час і можливості для використання сприятливої ситуації, що склалася у лівантійському субрегіоні після падіння режиму Б. аль-Асада.

Список використаних джерел і літератури:

1. Зелінський А.Л. Причини і наслідки падіння режиму аль-Асадів. *Проблеми всесвітньої історії*. 2025. № 2. С. 142-169.
2. President al-Sharaa and no more Baath party: What else has Syria announced? *Syria's War News / Al Jazeera*. URL: <https://www.aljazeera.com/news/2025/1/29/president-al-sharaa-and-no-more-baath-party-what-else-has-syria-announced>
3. Syria's president Al-Sharaa forms new transitional government. *Reuters*. URL: <https://www.reuters.com/world/middle-east/syrias-president-al-sharaa-forms-new-transitional-government-2025-03-29/>
4. Зелінський А. «Зміна влади у Сирії: перспективи для України». Аналітична записка. *Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України»*. URL: <https://ivinas.gov.ua/publikatsiji/statti/zmina-vladi-u-siriji-perspektivi-dlya-ukrajini-analitichna-zapiska.html>
5. Alghannam H. Syria Becomes a Front Line in Protecting Saudi Security. *Carnegie Endowment for International Peace*. URL: <https://carnegieendowment.org/research/2025/03/syria-becomes-a-front-line-in-protecting-saudi-security?lang=en¢er=middle-east>
6. Ghaddar H. et al. Key Outside Actors in the Iran-Israel Showdown: A Compilation of Washington Institute Assessments. *The Washington Institute for Near East Policy*. URL: <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/key-outside-actors-iran-israel-showdown-compilation-washington-institute>
7. Levitt M. Why War? Why Now? Assessing Iranian Intentions and Capabilities. *The Washington Institute for Near East Policy*. URL: <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/why-war-why-now-assessing-iranian-intentions-and-capabilities>

8. Зелінський А.Л. Розвиток країн Леванту в умовах сучасних геополітичних викликів. *Азійський феномен поліваріантного розвитку наприкінці ХХ - початку ХХІ століття: монографія* / За заг. ред. В.О. Шведа. К. : Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2024. С. 28-70.
9. Al-Ahmed S. Russia's military presence in post-Assad Syria: A growing security liability undermining stability. *Middle East Institute*. URL: <https://www.mei.edu/publications/russias-military-presence-post-assad-syria-growing-security-liability-undermining>
10. Borshchevskaya A. Russia's Strategy Toward Post-Assad Syria. *The Washington Institute for Near East Policy*. URL: <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/russias-strategy-toward-post-assad-syria>
11. Джеріпа А. Чому бази РФ залишаються у Сирії у 2025 році. *Новини України / LIGA.net*. URL: <https://news.liga.net/ua/politics/news/rosiia-zberihaie-obmezheni-kilkist-tekhniku-u-syrii-khoche-vplyvaty-na-sytuatsiiu-u-dvokh-rehionakh-hur>
12. Nakhoul S., Azhari T. Russia gambles to keep military bases in post-Assad Syria. *Reuters*. URL: <https://www.reuters.com/world/russia-gambles-keep-military-bases-post-assad-syria-2025-03-02/>
13. Syrian president stresses 'strong strategic ties' in call with Russia's Putin. *Arab News*. URL: <https://www.arabnews.com/node/2589994/middle-east>
14. International sanctions against Syria. *Wikipedia*. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/International_sanctions_against_Syria
15. US attacks on Iran risk global conflict, Russia and China warn. *Israel-Iran conflict News / Al Jazeera*. URL: <https://www.aljazeera.com/news/2025/6/23/us-attacks-on-iran-risk-global-conflict-russia-and-china-warn>
16. Nephew R. Did the Attacks on Iran Succeed? *Foreign Affairs*. URL: <https://www.foreignaffairs.com/iran/did-attacks-iran-succeed>
17. Зелінський А.Л. Ліванська Республіка у 2005-2023 рр.: здобутки Кедрової революції та спадщина сирійської окупації (Ч. 1-2). *Проблеми всесвітньої історії*. 2023. № 1. С. 176-195; № 2. С. 114-136.
18. FPM signs agreement with party founded by Vladimir Putin. *L'Orient Today*. URL: <https://today.lorientjour.com/article/1295302/fpm-signs-agreement-with-vladimir-putins-party.html>
19. Ortega A., Levitt M. Hizbullah and Russia's Nascent Alliance. *Royal United Services Institute*. URL: <https://rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/hizbullah-and-russias-nascent-alliance>
20. Ramani S. Russia's relations with Hezbollah amid escalation on Lebanon-Israel border. *Middle East Institute*. URL: <https://www.mei.edu/publications/russias-relations-hezbollah-amid-escalation-lebanon-israel-border>
21. Ghaddar H. Lebanon's New Government May Walk a Thin Line Between Promises and Compromises. *The Washington Institute for Near East Policy*. URL: <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/lebanons-new-government-may-walk-thin-line-between-promises-and-compromises>

22. Parliament renews confidence in PM Nawaf Salam's government with 69 votes in favor. *NNA Lebanon*. URL: <https://www.nna-leb.gov.lb/en/politics/795072/parliament-renews-confidence-in-pm-nawaf-salam-s-g>
23. Шипуля В. Україна розбудовує стосунки з Сирією: для чого це потрібно. *Korrespondent.net*. URL: <https://ua.korrespondent.net/articles/4744812-ukraina-rozbudovuie-stosunky-z-syriiei-dlia-choho-tse-potribno>
24. Singh M. After Assad: Navigating Syria Policy (Part 1). *The Washington Institute for Near East Policy*. URL: <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/after-assad-navigating-syria-policy-part-1>
25. Gebeily M., Pamuk H. Israel lobbies US to keep Russian bases in a 'weak' Syria, sources say. *Reuters*. URL: <https://www.reuters.com/world/israel-lobbies-us-keep-russian-bases-weak-syria-sources-say-2025-02-28/>
26. Літак з Росії привіз до Дамаска партію сирійської валюти, надрукованої ще за Асада. *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3960234-litak-z-rosii-priviz-do-damaska-partiu-sirijskoi-valuti-nadrukovanoi-se-za-asada.html>
27. After Israel, Lebanon eyes sea border talks with Syria. *Arab News*. URL: <https://www.arabnews.com/node/2196451/middle-east>
28. Turkey Suspends Syria Operation due to Russia, U.S. Rejection. *The Syrian Observer*. URL: <https://syrianobserver.com/foreign-actors/turkey-suspends-syria-operation-due-to-russia-u-s->
29. Russia calls potential new Turkish military operations in Syria "unacceptable". *Türkiye Today*. URL: https://www.turkiyetoday.com/world/russia-calls-potential-new-turkish-military-operations-in-syria-unacceptable-78157/?utm_source=chatgpt.com.rejection.html?utm_source=chatgpt.com
30. Azizi H. How Iran Lost Syria: And Why a Stable Post-Assad Future Will Require Tehran's Involvement? *Foreign Affairs*. URL: <https://www.foreignaffairs.com/syria/how-iran-lost-syria>
31. Al-Assil I. The national dialogue in Syria: A step forward or a concerning trajectory? *Middle East Institute*. URL: <https://www.mei.edu/publications/national-dialogue-syria-step-forward-or-concerning-trajectory>
32. Біла А. У Лівані знайшли унікальне Євангеліє Івана Мазепи арабською мовою, видане в Алепо. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30481953.html>
33. Зелінський А. Кримськотатарський потенціал в українсько-ліванських відносинах. *Крим у координатах історії: збірник матеріалів другого наукового семінару / Упорядники: І. Степанець, О. Машевський, О. Купчик. К.: ВПЦ "Київський університет", 2021. С. 205-208.*
34. Романдаш А. Антіохійський патріархат і томос: Росія використовує одну з найстаріших церков світу проти України. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/antiokhiyskyu-patriarkhat-i-tomos/29654891.html>
35. Syrian Kurdish authorities reiterate call for autonomy after Damascus meeting. *Arab News*. URL: <https://www.arabnews.com/node/2607973/middle-east>

36. Ukraine welcomes formation of the new Syrian government. *SANA*. URL: <https://sana.sy/en/?p=351087>
37. Khaddour Kh. The Syrian State After Suwayda. *Carnegie Endowment for International Peace*. URL: <https://carnegieendowment.org/middle-east/diwan/2025/07/the-syrian-state-after-suwayda?lang=en¢er=middle-east>
38. The major security challenges facing Syria's new rulers. *Arab News*. URL: <https://www.arabnews.com/node/2592955/middle-east>
39. EU lifts economic sanctions on Syria, following US move last week. *Politics News / Al Jazeera*. URL: <https://www.aljazeera.com/news/2025/5/20/eu-agrees-to-lift-all-economic-sanctions-on-syria-diplomats>
40. US revokes foreign terrorist designation for Syria's HTS. *Arab News*. URL: <https://www.arabnews.com/node/2607252/world>
41. Germany supports the "Food from Ukraine to Syria" initiative with additional 3 million euros. *SANA*. URL: <https://sana.sy/en/?p=362392>
42. CBS confirms ongoing banknotes printing in cooperation with pre-contracted Russian company. *SANA*. URL: <https://sana.sy/en/?p=356110>
43. Расенко Е. До тимчасово окупованого Маріуполя прибув єпископ з Сирії. *Korrespondent.net*. URL: <https://ua.korrespondent.net/world/4780593-do-tymchasovo-okupovanoho-mariupolia-prybuw-ypyskop-z-syrii>
44. Зустріч Посла України в Лівані пана Романа Горяйнова з Міністром економіки та торгівлі Лівану паном Амер Бісат. *Посольство України в Ліванській Республіці*. URL: <https://lebanon.mfa.gov.ua/news/zustrich-posla-ukrayini-v-livani-pana-romana-goryajnova-z-ministrom-ekonomiki-ta-torgivli-livanu-panom-amer-bisat>
45. Embassy of Ukraine in Lebanon / Посольство України в Лівані. URL: https://www.facebook.com/UkrEmbassyLeb/?locale=ua_UA

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Андрію П'єр (Andrieu Pierre) – французький дипломат, дослідник у галузі міжнародних відносин. Старший науковий співробітник з питань відносин Китаю та Росії Центру аналізу Китаю Азійського товариства (Нью-Йорк, США), член Міжнародної консультативної ради Ukraine Foundation (Женева, Швейцарія). Обіймав посади посла Франції у Таджикистані, Молдові, співголови Мінської групи з врегулювання конфлікту в Нагірному Карабаху.

Гелетій Марія Михайлівна, кандидат політичних наук, віцепрезидент Ukraine Foundation (Женева, Швейцарія). Спеціалізується на проблематиці конфліктів у пострадянському просторі та регіоні Західних Балкан.

Діксон Вільям (Dixon William), магістр з розвідки, міжнародної безпеки та військових досліджень (Кінгс-коледж, Лондон); науковий співробітник Королівського об'єднаного інституту оборонних досліджень (RUSI), Лондон, Велика Британія; старший науковий співробітник з питань технологій та кібербезпеки Ukraine Foundation (Женева, Швейцарія).

Зелінський Андрій Леонідович, доктор історичних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу історії країн Азії та Африки Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України».

Мартинов Андрій Юрійович, доктор історичних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України Інституту історії України НАН України.

Олійник Олег Миколайович, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник відділу історії країн Азії та Африки Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України».

Рендюк Теофіл Георгійович, доктор історичних наук, провідний науковий співробітник відділу «Український етнологічний центр» Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського Національної академії наук України.

Толстов Сергій Валеріанович, кандидат історичних наук, доцент, завідувач відділу трансатлантичних досліджень Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України».

Цапко Олег Михайлович, кандидат історичних наук, доцент, провідний науковий співробітник відділу історії нових незалежних держав Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України».

Якушик Валентин Михайлович, доктор політичних наук, кандидат юридичних наук, професор, голова Наглядової ради Українського інституту політики.

**Наукове видання
Міжнародно-політичні процеси
на початку ХХІ століття**

Збірник наукових праць за загальною редакцією С.В. Толстова
Редактори: Фесенко М.В., Лакішик Д.М., Іванов Д.І.
Київ : Державна установа «Інститут всесвітньої історії
НАН України»; «Видавничий дім Дмитра Бураго», 2025. 175 с.

ISBN 978-966-489-715-7

**Scientific edition
International political processes at the beginning
of the 21st century**

Ed. by Sergii Tolstov.
Kyiv : State institution
“The Institute of World History
of the National Academy of Sciences of Ukraine”;
“Dmytro Burago Publishing House”, 2025. 175 p.